M. MORAVSKIS S.J.

VAKARAI PRIE LEMANO

Skaitmenino
Katalikų
Biblioteka
katbib.lt

Š. KAZIMIERO DRAUGIJOS LEIDINYS Nr. 520.

Kun. Marijonas Moravskis S. J.

VAKARAI PRIE LEMANO

Iš septinto lenkiško leidimo išvertė
VIKTORAS KAMANTAUSKAS

KAUNAS ∴ ∴ ∴ ∴ ∴ ∴ ∴ ∴ ∴ ∴ ∴ 1932 m.

Nihil obstat.

Censor ex officio.

Praelatus *A. Dambrauskas.*

IMPRIMATUR.

Nr. 421.

Datum Kaunae, die 27 februarii 1932 an.

(L. S.) *C. Šaulys,*
Vicar. Generalis.

„Šviesos" spaustuvė Kaune, Jakšto gatvė Nr. 2.

Brangus bičiuli!

Mieli ir rimti pasikalbėjimai, kuriuos turėjau su Tavimi — ir su kitais pasaulyje, kurie kaip Tu ieško — paskatino mane parašyti šią knygą. Iš čia pasikalbėjimo forma, kurią joje palikau.

Šiai knygai visiškai neužbrėžiu plataus apologetikos plano ir uždavinio; ieškau tik tam tikro sutrumpinto kelio, kuriuo naujoviško tipo protai, kaip kad Jūsų, galėtų prieiti įsitikinimus, kurių yra reikalingi.

Perkeliu Jus į tarptautines vietas ir aplinkumą, nes iš tikro įvairios tautos susideda sukurti tai dvasinei atmosferai, kuria kvėpuojate; o klausimai, apie kuriuos turime kalbėti, yra visuotinai žmogiško pobūdžio ir reikšmės.

Tau nuoširdžiai palankus
Autorius.

TURINYS.

Pusl.

Brangūs bičiuliai 5

Pirmas vakaras. Religinis klausimas tarp dabarties žmonių 7

Antras vakaras. Šiųdienis mokslas ir religija . . 33

Trečias vakaras. Dievas ir piktas pasaulyje . . 57

Ketvirtas vakaras. Krikščionybė tarp religijų . 85

Penktas vakaras. Kristaus asmuo 113

Šeštas vakaras. Katalikybė ir kiti tikėjimai . . 147

Septintas vakaras. Katalikų Bažnyčia ir tautinės bažnyčios 187

Kritiški pastebėjimai, paimti iš J. Overmano vokiško vertimo keturiolikto leidimo 225

PIRMAS VAKARAS.

Religinis klausimas tarp dabarties žmonių.

Grįžau iš Pietų Prancūzijos į savo gimtąją šalį drauge su varšuviečiu p. Bielskiu, su kuriuo susipažinau vandenyse, kai mudviem į galvą atėjo mintis kelioms dienoms sustoti prie Lemano ir pasilsėti po to varginamo dykinėjimo, kokia paprastai kuracija vandenyse būna. Bielskis, kuris mėgsta miestus, primygtinai siūlė apsigyventi Ženevoje; tačiau, mano karštai kalbinamas, davės nuvežamas į Ouchy, mažutį miestelį Lozanos papėdyje, prie pat ežero, kur pažinau mažą, patogų ir labai gražioje vietoje pastatytą viešbutį „Beau Rivage".

Po trumpos valandos jau sėdėjome prie pietų stalo ant terasos, dviejų kuplių akacijų pavėsyje, ties pat žydromis ežero bangomis, auksu mirgančiomis nusileidžiančios saulės spinduliuose. Priešais mūsų, kitame krante, niūksojo mėlyni, o gilumoje balti kalnai, fantastiškai užsibrėžę dangaus žydrynėje ir opaliniu garų ruožu atkirsti nuo žemės. Dešinėje akiratyje buvo matyti Ženevą liepsnojant saulėlydžio pažioroje. Kairėje be galo traukės ežeras ir nežinia kur viena šviesiai perline spalva susiliejo su dangumi.

Negausi, bet rinktinė draugija už stalo savo bendra distinkcija ir tautų tipų įvairumu iš karto krito į akį. Greta manęs sėdėjo p. Siemionovas, vyriškis gražiomis žydromis, lyg truputį apvilktomis ir slėpinin-

gomis akimis, kurios, rodės, žiūri kažkur į nežinomus tolius, ir šviesia, kiek per ilga, bet dailiai palaikoma barzda. Priešais sėdėjo rimta būtybė išmintingu ir maloniu žvilgsniu; plaukai jau buvo pražilę, veidas buvo gana pilnas, išskustas, lūpos siauros ir kiek suspaustos. Tai buvo p. Deville, pastorius iš Lozanos. Šalia jo sėdėjo ponas Leroy, tamsus brunetas švelniais veido bruožais ir gyvomis, gilų protą žyminčiomis akimis; jo gestai ir akcentas kiek priminė Pietų Prancūziją. Jis buvo jau parašęs kelias vertinamas dramas ir apysakas ir vis tebesidarbavo toje srityje. Toliau sėdėjo p. von Hainberg, taip pat išmintinga būtybė su akiniais, buvęs Leipcigo universiteto teisės filosofijos docentas, o dabar šeimos tėvas ir žemininkas Hesijoje. Stalui pirmininkavo Miss Wilson, didelėmis, žibančiomis akimis po tamsiais antakiais ir dideliais baltais dantimis klasiškai iškirptose lūpose; jos amžių buvo sunku apibrėžti, bet ji jau buvo parašiusi filosofišką apysaką, antrašte „Excelsior", kuri buvo sudominusi viešąją opiniją ir kritiką Anglijoje.

Susipažinome visi iš karto, nes Bielskis, jau seniau pažinęs poną Hainbergą, mane jam pristatė: paskui prisistatėme vieni antriems aplink stalą įprastąja tvarka. Mūsų atėjimo valandą buvo kalbama apie religinį persekiojimą Prancūzijoje, ir visi, rodos, nors ir įvairiais sumetimais, tai apgailestavo.

Bielskis tuojau įsiterpė į kalbą.

— Mes, lenkai, — tarė jis, — geriausiai žinome, kokia skaudi yra religinė priespauda tikintiems žmonėms. Bet net dėl kultūros aš esu priešingas tokiems smurto žygiams. Juk yra žinoma, kad jie tik dar labiau

sukursto religinį fanatizmą, o jam reikia duoti ramiai numirti. Jau ir taip jo dienos suskaitytos. Skleisti švietimą — tai, mano įsitikinimu, geriausia priemonė tikėjimams ir prietarams galutinai išnaikinti.

Deville. Tamsta, man rodos, perdaug lengvai traktuoji dalyką, kuris yra, ar šiaip ar taip, rimtas. Tam, kad mokslas, arba — kaip tamsta sakai — švietimas galėtų išstumti religiją, tai, man rodos, pats turėtų atsakyti į klausimus, kuriuos stato religija ir kurie labiausiai rūpi žmogaus širdžiai. Tuo tarpu mokslas jokių tokių klausimų neišsprendžia. Priešingai, po akimirkos iliuzijų, pats jis įsitikino, kad jie yra visiškai už jo sferos.

Hainberg. Labai teisingai. Aš dar pridurčiau, kad dabar ne metas kalbėti apie suskaitytas religijos dienas, kada pasaulyje religinis sąjūdis aiškiai stiprėja. Pas mus Vokietioje nuo Liuterio laikų nebuvo laikotarpio, kuriuo religinis klausimas tiek užpildytų protus, literatūrą, net valstybinį gyvenimą, kaip antroje šio šimtmečio pusėje. Tiesa, evangeliškoji bažnyčia susilaukia nuostolių dogmose ir žmonėse, bet vis dėlto juda, reorganizuoja, kovoja, po visą Vokietiją steigia daugybę religijos įkvėptų labdaros įstaigų. Net Romos katalikybė — reikia jai tai pripažinti — stiprėja ir tvirtėja. Tiesa, ji kaskart labiau spaudžias, bet todėl kaupias ir žengia pirmyn, kaip prūsiškas pulkas. Be to, ji visur dalyvauja: viešajame gyvenime, moksle, labdarystėje, kovoje su socializmu. Kiekviename žingsnyje turime su ja skaitytis. O kad tai nėra vokiškiems kraštams ypatingas, bet visuotinai pasaulinis pažymys, tai įrodo

tas nuostabus popiežių iškilimas mūsų laikais, taip kad jiems visi, ir valdžios ir žmonės, lenkiamės. Tikėk manimi, pone Bielski, jei religija ims nykti pasaulyje, tai tada jokia religinė galybė nestiprės ir netvirtės.

Bielskis. Visur čia, gerbiamasis, vaidina rolę politika. Daugelio kraštų valdantieji sluoksniai žino, kokios didelės įtakos žmonėms iki šiolei religija turi ir todėl apsimeta uoliai rūpinąsi ja, gina jos reikalus ir net Vatikanui, kada to prireikia, atiduoda pagarbos duoklę. Bet tuo tai ir baigias.

Hainberg. Aš visai to nematau, kad valdantieji sluoksniai, arba bent tie iš jų, kurie gina religiją ar parlamentuose, ar spaudoje, ar visuomeniniam darbe, nesivadovautų čia savo nuosavu religiniu įsitikinimu. Nežinau, kurioje šalyje būtų kas panašaus. Bet, jei taip ir būtų, kad valdantieji sluoksniai remtų religiją vien tik iš politikos, tai tik įrodytų didelę religijos galybę, jei ir nereligingi žmonės turi jai lenktis. Stiprėjančios, kaip dabar, demokratijos laikais, ta pati parama, kurios religija susilaukia žmonėse, yra, ar šiaip ar taip, didelė galybė ir auganti galybė.

Bielskis. Ha! siūptels per tuos žmones socializmo banga ir nušluos paskutinius religijos likučius

Hainberg. Tai kiek per drąsus pranašavimas! Kiek jau dalykų turėjo iš pasaulio iššluoti vadinamoji didžioji revoliucija? — o net karalių galutinai neiššlavė. Socializmui gi dar toli šaukia iki tokių, kaip didžiosios revoliucijos, laimėjimų.

Deville. Ar socializmas laimės, tai dar, kaip tamsta teisingai sakai, didelis klausimas; ar, jei lai-

mės, ir toliau laikysis religijos atžvilgiu nepalankaus nusistatymo, tai antras klausimas; bet yra tikra, kad, jei socializmas visuotinai laimėtų ir religiją visiškai išnaikintų, tai vienu užsimojimu pakastų žmonių visuomenių būvį — o tuo ir jo paties santvarkai išlikti taptų negalima. Juk yra aišku, kad visuomenės remias moraliniais pagrindais; moraliniai ryšiai sudaro ir palaiko šeimą, piliečių moralinės pareigos įgalina juos sugyventi. Valstybinė jėga tik padeda moraliniams veiksniams, bet, bendrai imant, pavaduoti sąžinės nieku būdu negali. Nesiekia ji toliau, kaip vadinamoji teisingumo sfera, ir joje tik kraštutinius piktnaudžiavimus tramdo; o visuomenės būvis vis dar, be to, būtinai reikalingas ištisos sferos pareigų, kylančių iš žmonių meilės, kuriose vien tik moraliniai akstinai gali veikti. Čia kaip tik ir glūdi socializmo doktrininkų klaida ir iliuzija, kad įsivaizduoja, jog galima suvesti visus visuomeninius santykius į valstybės teisę ir prievartą. Bet ta iliuzija bematant išsisklaidytų, jei jie bent kiek nusimanytų apie psichologiją, arba bent kiek nuoširdžiau gyvenimą pastebėtų. — Dar žemesniuose visuomeninės santvarkos pavidaluose valstybės jėgai yra palyginti platesnė dirva — nors ir ten jos nieku būdu nepakanka. Ir pats Rusijos imperatorius netaria, kad galėtų išsilaikyti be to relignio saito, kuris milijonus jo valdinių riša. Bet aukštesnėse visuomeninio būvio formose jėgos vaidmuo dar labiau sumažėja, o tuo pačiu santykiu padidėja moralinio prado reikšmė, — taip kad šiandien dar mažiau, kaip bet kada, galima įsivaizduoti visuomenę, kuri nesiremtų moraliniu pagrindu. — Šitas gi moralinis pagrindas, jau iš paties dalyko es-

mės, būtinai remias religija. Tiesa, mūsų amžiuje pamėginta sukurti kelias etikos sistemas be Dievo; bet tos sistemos, net teorijoje, dryksta kaip voratinkliai, kritikai ir lengviausiai prie jų prisitikus; tuo labiau gyvenimo praktikoje jos yra bevertės ir bejėgės; o jau būtų juokinga tarti, kad šitais voratinkliais gali būti paremta tautų dorovė ir visuomenių būvis.

Leroy. Vis tiek, kaip yra su ta bedieve dorove kritiškos filosofijos akivaizdoje, religinė dorovė ją toli praneša tuo, kad kada ana liepia gerbti atitrauktą tiesumą ir dorybę, dėl jų pačių, tai ta pastaroji duoda gerbti ir mylėti Dievą, kaip realią ir gyvą tobulybę. O tai nepalyginamai stipriau prabyla ir amžinai prabils į žmogaus širdį.

Miss Wilson. Didi tiesa!

Deville. Taip, tai didi tiesa. Tačiau reikia pastebėti, kad meilė dorybės ir meilė Dievo nėra du dorovės pagrindai, bet vienas, pirmąkart perpus, antrąkart pilnai suvoktas pagrindas. Kada darome ką iš pareigos jausmo, iš dorybės meilės, tai elgiamės doroviškai, prisiartiname prie idealo, nors ir nežinotume, kas mus tiesume, dorybėje taip prie savęs traukia. Bet kada sužinome, kad visoks tiesumas, visoks dorinis grožis yra dalinis absoliutaus idealo, Dievo, atspindys ir kad, jį mylėdami, mylime Dievą ir artinamės prie Jo, tada ne kitą surandame dorovę, bet tos pačios stipriau ir su visa sąmone laikomės. Filosofija, nors lengvai suranda šį dorovės santykį su absoliutu — beveik visų filosofų sistemos apie tai liudija, — kartkartėmis, rodos, apgraibomis to siūlo ieško; religija gi ir paprasčiausioms sieloms iš karto parodo, do-

rinio kelio pradžioje ir pabaigoje, Dievą — ir čia jos dorinė ir visuomeninė jėga.

Bielskis. Iš viso to, man rodos, viena išeina, kad religija nenustojo būti reikalinga žmonių masėms. Dėl to aš ir nesiginčysiu. Bet šalia tos tiesos lieka ir ta, kad viršesnioji žmonijos dalis jau visiškai apsieina be religijos. Iš tam sluoksniui ypatingo intelektualinio, mokslinio ir meninio gyvenimo religinis elementas yra visiškai pašalintas. Tą aš radau Prancūzijoje, iš kur grįžtu, ir įsivaizduoju, kad ne kitaip yra Anglijoje, Vokietijoje ir kitur.

Miss Wilson. Oho, atsiprašau! jokia šalis Europoje taip toli nepažengė nereligingumo keliu, kaip Prancūzija.

Leroy. Aš nedrįstų paklausti, kaip ilgai ponas Bielskis tyrė Prancūziją; tačiau leisiu sau pasakyti, kad ir Prancūzijoje, ir tai intelekto, mokslo ir meno sferose, dabar pastebimas tam tikras grįžimas prie religijos. Jau prieš dešimt metų savo garsiam veikale apie rusišką apysaką de Vogüé konstatavo, kad jaunoji prancūzų karta žada būti geresnė už senesniąją: jaučia, kad jai ankšta tame materializmo kiaute, kuriame praėjusioji karta, mokslo vardu, mėgino visą pasaulį uždaryti; veržias prie idealizmo, ypač prie pareigos idėjos, ir trokšta principų, kurie jai tą pareigą nušviestų. Taigi, pasirodo, kad Vogüé turėjo gerą akį. Ta jaunoji karta nuolat duoda gilesnių minties vaisių, kelia aibes moralinių ir religinių klausimų; net į seno gotiško katalikybės bokšto pusę ji kreipia jau ne pasityčiojamus, bet palankius, net ilgesingus žvilgsnius. Rašo tokius veikalus, kaip Petro Lasserre „La crise chrétienne", Edvardo Rodo

Akademijos apvainikuotą „Le sens de la vie", to paties Rodo „Les idées morales du temps présent", Gabrieliaus Sarasino „La Montée", Henriko Bérenger „Les idées modernes et M. de Vogüé" ir t.t. ir t.t.

Net vienas iš jų, Povilas Desjardins, išleido, ant rašte „Dabartinė pareiga", nelygu manifestą tų jaunų mąstytojų būrio vardu, išdėstydamas jų įsitikinimus ir ragindamas visuomenę ištiesti jiems ranką. Žmones jis skirsto į dvi grupes: neigiamus (etikos atžvilgiu) ir teigiamus. Pirmieji gyvena tik maloniems įspūdžiams, ieško „sensacijų" kaipo tikslo. Tie įspūdžiai gali būti itin įvairūs: apačioje girtavimas ir rupus paleistuvavimas, viršuje rafinuotas minties epikureizmas, žaidžiąs viskuo, kas yra pasaulyje; bet visados sensacija, goslūs įspūdžiai yra tikslas patys savaime. Antrieji, teigiamieji, kokiu nors būdu, ar religija, ar filosofija, ar pačiu gyvenimu, teigia, kad yra dorinė pareiga, pildo ją, arba bent pripažįsta, kad ją reikia pildyti. — Neigiamųjų, sako Desjardins, galimas dalykas, šiandien yra dauguma Prancūzijoje, bet nuo kurio laiko, naujam intelektualiniam sąjūdžiui įsigalint, jų skaičius mažėja, o teigiamųjų skaičius nuolat didėja. — Nustatęs tai stebėjimais, jis ragina geros valios žmones persisunkti tais įsitikinimais. Jei jį paklausite, kas tai per įsitikinimai — tikiu, atsakys jis jums, kad yra pareiga, kad žmonija turi kažkokį paskyrimą, kurio turime siekti ir kitiems padėti siekti; kas yra ta žmonija, kas tai per paskyrimas, to dar gerai nežinau; bet eikime tiesiai pareigos keliu, kad ir tik dešimt žingsnių prieš save matytume; o žengiant pirmyn, mums tai ims pamažu aiškėti.

Tiesa, tai dar nėra religija, bet tai yra orientavimasis į ją. De Vogüé jiems sako, kad tai yra siekimas kažko, ieškojimas kažko, kas iš tikrųjų tik religijoje randama. Pagaliau pats nepaprastas Vogüé populiarumas ir įtaka — nors jis aiškiai į katalikybę traukia — yra reikšminga protų stovio prognozė. Jis šiandien vaidina vaidmenį, truputį panašų į Chateaubriando vaidmenį pirmame mūsų šimtmečio ketvirtyje.

Siemionovas. Aš iš prancūzų literatūros daugiausia pažįstu romanus; taigi, jau keleri metai mane stebina žymi tų romanų permaina į tą pusę, apie kurią p. Leroy kalba. Tas prancūzų romanas, kuris dar neseniai beveik išimtinai apdainuodavo neištikimybę ir neištikimybę, jau keleri metai nuolat nagrinėja dorinius klausimus, nelenkdamas net religinių klausimų. Autoriai ne visados tuos klausimus laimingai išsprendžia, bet visados žymu, kad juos jie stengias išspręsti, kaip geriausiai moka, ir visados akyse turi nepalyginamą dorinio prado svarbą gyvenime.

Leroy. Taip yra iš tikrųjų; grįžimas į aukštesnį lygį mūsų beletristinėje literatūroje yra aiškus. Kalbėjau apie jaunuosius — bet kiek senėlesnių romanų rašytojų, kurie pirma ėjo visai kitais keliais jau keleri metai pereina per tą pačią evoliuciją! Toks Bourget, pav., tas dekadentizmo įstatymdavys, tiek blogų kūrinių autorius, kiek jis kelio per tuos kelerius metus nuėjo į etiką ir krikščionybę! Kaip jis, pav., antrajame škicų rinkinyje, tikrai „con amore", vaizduoja „šventojo" figūrą! Savo „Sensacijose" iš kelionės po Italiją, jis daugiausia sustoja ties priešra-

faelinių meisterių paveikslais, prikaltas religinės minties, kurią juose mato; žvelgdamas į kažkokius senovės krikščionių grabus, garbina tuos pelenus kaip relikvijas ir jaučia, kad vyriškam tų žmonių tikėjimui turi būti dėkingas už šiųdienį pasaulį, už tą, ką turi geriausio savo sieloje. Romane „Disciple" jis vaizduoja baisią pražūtį, prie kurios logiškai priveda abejojimas doriniais pagrindais, ir baigia malda „Tėve mūsų" sugraudinto materialisto lūpose. Romane „Cosmopolis" jis panašią mintį dar aukštesniu mastu įkūnija ir vėl baigia prie Vatikano papėdžio — graudžiu atsidūsėjimu į tikėjimą. — Bourget dar nėra krikščionis, ir gal niekad nebus, bet jis yra, kaip ir kiti, tos viską siaučiančios naujos dvasiškos atmosferos įtakoje.

Ne tik romanas, bet ir poezija, kaip žinoma, ir, kas nuostabiausia, net ir teatras jaučia tą įtaką. Aš norėčiau, kad į sceną visai nevestų nei kunigų nei bendrai religinių siužetų; bet esu įsidėmėjęs , kad, kada dar neseniai tai buvo daroma tik religijai pašiepti, tai šiandien kunigams duodamos kilnios rolės, o religijos ir maldos įtaka yra vaizduojama teigiamai ir su grožiu. Rimtos pjesės, viduramžių misterijų siužetais, yra susilaukusios pasisekimo Paryžiaus scenoje, o kada valdžia uždraudė vaidinti Coppée „Tėve mūsų", vos vos nepriėjo prie riaušių, — kas prieš dešimtį metų tikrai nebūtų atsitikę.

Miss Wilson Man rodos, kad ir prancūzų tapyboje žymus tas grįžimas. Atsimenu, kad, kada aplankiau meno rūmus Paryžiaus parodoje 1889 m., daug meno pusių dar negalėjau įvertinti, bet viena man krito į akį, kad visas tas išdidžiai ir prašmatniai išrutultas menas atrodo, lyg krikščionybės pa-

saulyje dar nė būti nebūtų buvę. Mūsiškų priešrafaelitų jokios įtakos jam neturėta. Kada po penkerių metų, pervažiuodama per Paryžių, vėl aplankiau „Salionus“, pamačiau jau dideliausią skirtumą šiuo atžvilgiu. Tiek Marso lauke, tiek Eliziejaus laukuose buvo matyti nemaža su pagarba ir tam tikru nuoširdumu sukurtų religinio turinio kūrinių, publika ir kritika tais paveikslais ypatingai domėjos, o visų lūpose buvo ir visą parodą atšvietė James Tissot, kuris, po dešimties metų su tikėjimu ir meile Šventojoje Žemėje atliktų studijų, pateikė paryžiečiams du šimtus keliasdešimt vaizdų iš Kristaus gyvenimo, o antra tiek dar pažadėjo.

Nereikia man pridurti, kad daugelyje kitų šalių religijos gajumo apsireiškimai intelekto ir meno srityse yra kur kas gausesni; bet, kadangi p. Bielskis užkliudė Prancūziją, kaip labiausiai nuo religijos atsisaulyje vienų vienas viešpatauja materializmas.

H a i n b e r g. Iš pono Bielskio kalbos darau išvadą, kad intelektualiniai sąjūdžiai, kurie kyla Vakaruose, negreitai pasiekia Rytus. Matyti, ten dar galvojama, kad ir po šiai dienai intelektualiniame pasaulyje viešpatauja materializmas vienų vienas.

S i e m i o n o v a s. Atsiprašau; priešingai, šis etiškai religinis sąjūdis, apie kurį p. Leroy pasakojo, ne tik nepavelavo ateiti į Rytus, bet iš Rytų ir prasidėjo, t. y., iš Rusijos. Jau jis seniai glūdėjo mažiau ar daugiau į misticizmą linkusių rusų rašytojų raštuose; pas Dostojevskį jis iškilo kaipo gailestingumo religija; pagaliau jis pilniausiai ir galingiausiai pasireiškė Leono Tolstojuje. Valandą, kurią de Vogüé savo veikale „Roman russe“ davė pažinti Pran-

saulyje dar nė būti nebūtų buvę. Mūsiškų priešrafaelitų jokios įtakos jam neturėta. Kada po penkerių metų, pervažiuodama per Paryžių, vėl aplankiau „Salionus“, pamačiau jau dideliausią skirtumą šiuo atžvilgiu. Tiek Marso lauke, tiek Eliziejaus laukuose buvo matyti nemaža su pagarba ir tam tikru nuoširdumu sukurtų religinio turinio kūrinių, publika ir kritika tais paveikslais ypatingai domėjos, o visų lūpose buvo ir visą parodą atšvietė James Tissot, kuris, po dešimties metų su tikėjimu ir meile Šventojoje Žemėje atliktų studijų, pateikė paryžiečiams du šimtus keliasdešimt vaizdų iš Kristaus gyvenimo, o antra tiek dar pažadėjo.

Nereikia man pridurti, kad daugelyje kitų šalių

Klaidos atitaisymas.

17 pusl. 18 eil. išspausta:

saulyje vienų vienas viešpatauja materializmas.

Turi būti:

tolusią, tai jam dėl jos ir atsakoma.

---

saulyje viešpatauja materializmas vienų vienas.

S i e m i o n o v a s. Atsiprašau; priešingai, šis etiškai religinis sąjūdis, apie kurį p. Leroy pasakojo, ne tik nepavelavo ateiti į Rytus, bet iš Rytų ir prasidėjo, t. y., iš Rusijos. Jau jis seniai glūdėjo mažiau ar daugiau į misticizmą linkusių rusų rašytojų raštuose; pas Dostojevskį jis iškilo kaipo gailestingumo religija; pagaliau jis pilniausiai ir galingiausiai pasireiškė Leono Tolstojuje. Valandą, kurią de Vogüé savo veikale „Roman russe“ davė pažinti Pran-

cūzijai didį rusų kūrėją, buvo tikra pradžia tos naujos intelektualinės orientacijos, apie kurią kalbame. Visų pirma garbinta Tolstojų, o paskui imta ta pačia dvasia rašyti. Kaip tik tuo metu rašytojas svyravo tarp romano, kurį, iškėlęs prie dvasiškos jėgos zenito „Anna Kareninoje", pagaliau metė ir tarp religiškai moralinio misticizmo, į kurį krypo. De Vogüé jau tada jį maldavo, kad nemestų pirmo kelio, nes kitaip nustos įtakos platesniajam pasauliui. Tolstojus darė savo, rašė ir dar teberašo religinius ir moralinius traktatus, moko išsižadėti savo asmenybės ir gyventi dėl kitų, ragina prie perdėtinai griežtų dorybių. O Prancūzija, Anglija ir kiti kraštai tuos traktatus dar labiau kaip jo romanus skaito ir nagrinėja. Ir pats de Vogüé po kelerių metų, garsiame savo straipsnyje, „Les Cigognes", pripažino, kad apsiriko; sprendė — pats pasisako — kaip literatas, tuo tarpu šiandien pasaulis daugiau trokšta moralinio pakilumo, kaip literatūrinių grožybių.

D e v i l l e. Tikrai! Tolstojus su Vogüé tarpininkavimu daug prisidėjo prie dabartinio grįžimo prie moralinių idealų; bet, ar šiaip ar taip, nepripažinčiau, kad jis buvo to grįžimo pradininkas. Jei einas pradžia, tai ji neabejotinai išėjo iš filosofijos. Mūsų neseniai miręs neatgailimas Secrétan, Lozanos universiteto profesorius, kurio turėjau garbės būti bičiuliu, jau seniai rašė ta kryptimi, o 1882 m. išleido savo monumentalinį veikalą „Civilisation et Croyance", kuriame raktą į dabartinius politinius ir socialinius klausimus suranda moraliniame klausime, o moralinio klausimo raktą — laisvos valios ir asmeninio Dievo pripažinime. Prancūzijoje Comte ir Lit-

tré jau seniai užmiršti, o Renouverui ir Ravaissanui vadovaujant, galingai išsiplėtojo neokantizmo srovė, kuri moralinę prievolę deda ne tik visos praktiškos, bet ir teoretiškos filosofijos kertiniu akmeniu — ir tuo atsistoja aukščiau Kanto ir arčiau krikščionybės. Nemažesnės įtakos į spiritualizmo pusę turėjo įžymūs rašytojai: Lachelier, Nourisson, Fouillé. Šiandien ta dvasia persunktų filosofiškų raštų daugėja; jaunimas taip pat gyvai domis metafiziniais klausimais ir apie juos rašo tezes daktaratams. Vokietijoje didžioji Wundto mokykla labai žiūri, kad psichologinių veiksnių mechanikoje būtų išsaugota tam tikra žmogaus dvasios nepriklausomybė. Anglijoje po trumpo apsvaigimo, sukelto Darwino, mastytojai atsitekėjo ir ypatingai gina dorovės pagrindus nuo pasikėsinimų materializmo, kuriam seniau pataikavo. O anglų visuomenė jiems pritaria.

Miss Wilson. Tai geriausiai įrodo didelis triukšmas, kurį sukėlė naujai išleista Arturo Balfouro knyga „Tikėjimo pagrindai", — knyga, kuri įrodo visam, kartu paimtam natūralizmui, kad nesugeba pastatyti moralinės pareigos ir bendrai bet kokios etikos; kas daugiau, kad jokios etikos nei logikos negali pagrįsti. Balfouras baigia tuo, kad iš niekur tiesos apie svarbiausius pasaulio klausimus negalime tikėtis, kaip tik iš krikščionybės.

Deville. Tad rezultate tas intelektualinis sąjūdis apibėga paprastą tokių sąjūdžių orbitą žmonijoje. Ne vieną to pavyzdį matome istorijoje. Idėjos, apimtos pavadinimu „žmogaus teisės", kilo, kaip žinoma, filosofijos prieglobstyje; iš ten persimetė į literatūrą; o paskui, perėję visą eilę evoliucijų, apval-

dė visuomenes. Taip pat materializmas, iš kurio dabar su vargu kasamės, panašų kelią išėjo: iš filosofijos į literatūrą, o iš jos į platesniuosius sluoksnius. Ir šiųdienė spiritualizmo srovė prasidėjo, kaip sakiau, filosofijoje, dabar ima reikštis aukštesniųjų sluoksnių literatūroje, o su laiku tikrai pateks ir į žmones...

H a i n b e r g. Jei tie žmonės jau neturės iš kitur aukštesnės įtampos religiškai moralinių jausmų.

D e v i l l e. Savaime aišku.

B i e l s k i s. Man vis dėlto rodos, kad tamtos visą tą sąjūdį netikroje šviesoje atvaizdavote. Prie reiškinių, kuriuos išskaičiavote, pridėkite dar tą nežmonišką spiritizmą, kuris dabar abiejuose žemės pusrutuliuose vąšiai tarpsta; pridėkite buddhizmą su nežinia kokiomis paslaptimis, įdiegtą Londone ir Paryžiuje, okultizmo laikraščius ir ištisą literatūrą, draugijas „Rose-Croix", apeigas, kunigų, magų, šarlatanų ilgais rūbais ir paleistais plaukais— kaip to Sar Péladano — kurie pasauliui pardavinėja senas Egipto ir Asirijos paslaptis, ir pamatysite, kad visa tai, kartu su jūsų neochristianizmu, tolstoizmu ir t.t., yra vien tik ligūstas galvų sukimas, nepaprastų įspūdžių, santykių su anapus pasaulio manija, kažkokia intelektualinė epidemija, panaši į viduramžių botagininkų epidemiją, kuri kartkartėmis siūptelia per Europą ir užkliudo silpnesnius smegeninius organizmus. Bet tokios epidemijos dėl paties dalyko esmės greitai praeina.

L e r o y. Nieko nepasakysiu dėl dvasiškų epidemijų teorijos, kuri nežinau, ar gali būti moksliškai išaiškinta ir ar gali ką išaiškinti; bet su tokiu įvairios kilmės dalykų kratiniu niekad nesutiksiu. Kas per ryšys tarp raginimų į aukštesnę Tolstojaus

ir Rodo dorovę ir tarp užkampinių spiritistų praktikų ir okultizmo kliedesių? Būtų galima iškelti vien tik jų bendralaikiškumą; bet vienas dviejų reiškinių bendralaikiškumas dar neįrodo vidujinio jų ryšio.

Deville. Aš pripažinčiau tą vieną ryšį, kad visi tie reiškiniai kartu yra žmogaus sielos reakcija į pozityvizmą arba, kas yra tas pats, į materializmą. Materializmas, kuris dar prieš dvidešimt metų suko galvas mokslo šūkiais, uždarinėjo visatą besieliškame atomų determinizme ir, grasindamas mirštama nuodėme prieš mokslą, draudė toliau minčia siekti, — pagaliau įkyrėjo, nuvylė; žmogaus siela pajuto, kad ją neteisingai badu marinta ir kalinta — ir ji sukilo. Vieni, maždaug nujausdami, ko jiems trūksta, ieško dorinio idealo, doktrinos, ar tikėjimo, ar filosofijos, kuri jiems tą idealą pagrįstų. Kiti, silpnesnės galvos arba nesveikos širdys, nudausioja, nušoka į nežmonišką misticizmą ir pakliūva šarlatanams į nagus. Šioje srovėje yra kaip tik ta paskutinė banga, kuri neša putas ir išmeta jas ant kranto.

Bielskis. Sutikime su tuo, kad vadinamasis materializmas perdėjo, pasišovė aiškinti dalykus, kurie, mokslui dabartiniame stovyje esant, nesiduoda aiškinami, ir tuo sukėlė reakcijos bangą; tačiau, bendrais pasaulio dėsniais remiantis, reikia tikėtis, kad ta banga, pasiekusi savo ribą, siūptelės atgal, o mokslo dvasia tuo patyrimu tik pasinaudos ir, toliau žengdama, juo tvirtesniu žingsniu, visą pasaulį užkariaus.

Leroy. Ha! kas kada nors bus, visai kitas klausimas. Aš tik konstatavau, kad šiandien linkstama grįžti prie religijos ir kad todėl neturime teisės nieku versti religiją. O kas atsitiks kažkokioje

tolimoje ateityje, to nežinau, ir pagaliau kas gali ką pasakyti? Pasaulio formulėlė, apie kurią svajojo Laplace, leidžianti iš dabarties matemitiškai išvesti ateitį, dar nėra surasta.

Miss Wilson. Mano įsitikinimu, negali būti, kad kada nors religija visai išnyktų, nes negali būti, kad kada nors žmogus turėtų tik protą, o neturėtų širdies.

Hainberg. Gerai ir gražiai pasakyta! Iš tikrųjų, protas nagrinėja, apibrėžinėja, kritikiuoja, o kartu ir neigia visa tai, ko negali apibrėžti ir kritiškai ištirti. Bet širdis nenugalimai veržias į kažką aukštesnio, kas nesiduoda nei apibrėžiama nei išsamprotaujama, o kartu ir tiki tai, į ką veržias. Šioje širdies įtakoje, įvairiose rasėse ir gadynėse, vaizduotė kuria įvairias religijos formas, o religingumas iš pagrindo pasilieka tas pats. Žmogus yra tas išimtinis gyvūnas — „animal religiosum" — kuris, tenkindamas savo kūniškus ir socialinius reikalus, amžinai ieško kažko anapus pasaulio. Ir tai nėra jam kažkoks pertekliaus dalykas, kaip literatūra, pavyzdžiui, prabanga, apie kurią galvotų, tik kitus reikalus patenkinęs. kada ir pačių pirmykščių tautelių būtyje, kada trūksta maisto ir apdaro, tas pats religinis veržesys apsireiškia. Tai yra žmogaus prigimties įstatymas, kurį jau senovės žmonės pastebėjo ir kurį naujųjų laikų mokslas, apžvelgęs žemės rutulį, visiškai patvirtino. Iš čia tad ir kilo ypatingas mokslas. su savo katedromis daugelyje universitetų, kuris traktuoja natūralinę religijos istoriją, kaip antropologinių mokslų šaką.

Visa tai, ką mums p. Deville pasakė apie religijos reikalingumą šeimai, valstybei, visai dorinei santvarkai yra gryna tiesa — ir, tarp kitko, tai, kas šiandien dedas Prancūzijoje, rodo, kokia turi tapti visuomenė, iš kurios religija, kad ir tik per vieną kartą, yra sistemingai veisiama. Bet visa tai yra tik padarinys pagrindinio žmogaus prigimties dėsnio: „animal religiosum". Kada tas dėsnis užgaunamas, tai ir visuomenės santvarkoje, kurioje žmonės yra narveliai, turi pasirodyti ligos pažymių.

Miss Wilson. Tai man atrodo labai įtikinama. Ir tai man taip pat išaiškina tą paslaptingą liūdesį ir nerimą pas jūsų Bourget, Renanus, Lemaitre'us ir daugybę kitų naujosios literatūros įžymenybių, kurių protas ištrėmė tikėjimą, — liūdesį ir nerimą, kuris juo labiau krinta į akį, juo labiau jie stengias jį nuo savęs paslėpti priverstiniu ramumu ir giedra. Skausmas yra pažymys, kad natūraliniame organizme kas nors pasigadino.

Bielskis. Jei religingumas jau taip labai žmogaus prigimčiai dera, kaip gerbiamieji tvirtinate, tai klausiu: kodėl visos religijos šaukias ne į protą, net ne į širdį, bet visados į kažkokią antgamtinių būtybių intervenciją, apreiškimą? Visados iškyla kažkokios šventos knygos — Veda ar Zend Avesta, Kingo knygos ar Pentateuchas, Evangelija ar Koranas, ar pagaliau stebuklingoji Mormono knyga — kurias visados reikia tikėti dėl to, kad jos iš dangaus nukrito! Ar tai greičiau nerodo dirbtinio religijų kilimo? ar tai neįrodo, kad amžių gūdumuose apsukrūs žmonės apsimesdavo palaiką santykius su

neregimomis galybėmis, kad lengviau galėtų valdyti savo tautiečius? Amžina Numos ir Hegerijos istorija.

Hainberg. Pone Bielski, ką tamsta sakai?! Juk apreiškimo idėja, pats sumanymas apsimesti palaikant santykius su dievybe, jau suponuoja religiją. Tad bendrai negalima religijos kildinti iš apsimestų apreiškimų; bet, daugių daugiausia, galima tarti, kad, pasirėmus jau žmonijoje egzistuojančios religijos pagrindu, ne kartą būdavo pasinaudojama apreiškimais ar kokiai ypatingai religijos formai, ar kokiai politinei valdžiai paremti.

Miss Wilson. Jei apreiškimo idėja yra tokia visuotinė, kaip ponas Bielskis tvirtina, tai tas tur būt įrodo, jog žmogaus širdis trokšta, kad jam Dievybė apsireikštų.

Deville. O gal širdis taip pat miglotai prisimena, kad kadaise Dievybė su juo bendravo ir apie save ką-ne-ką apreiškė.

Bielskis. Pagaliau, kad religija randa talkininką širdyje, o prote — priešą, su tuo iki tam tikro laipsnio sutikčiau; bet lieka dar klausimas, ar, žmonijai žengiant priekyn, negali prieiti prie to, kad širdis, proto įtikinta savo svajojimų ir siekimų nepamatuotumu, nukreips tuos savo siekimus į ką kita, į ką konkretaus: į meną, pavyzdžiui, arba į žmoniją?

Siemionovas. Man rodos, gerbiamasis, kad tai, kas buvo pasakyta apie religingumą, kaip apie žmogaus prigimties dėsnį, iš anksto padaro šitokią metamorfozą negalimą. Bet ką iš tikro turi reikšti tai, ką tamsta proponuoji, kad širdis nukreiptų savo siekimus į konkrečius dalykus, meną ir žmoniškumą? Juk širdis jau seniai taip darė ir daro; bet juk tie

siekimai kaip tik siekia dar ir už šių dalykų, į kažką, ką vadiname religija. Tokia yra tų siekimų prigimtis. Pavadinome juos neapibrėžtus, ir jie iš tikrųjų yra beribiai; ir todėl, kaip žinoma, empiriški dalykai nepatenkina jų, ir — ką verta pastebėti — juo tie dalykai yra tobulesni, juo gražesni, gašesni, juo labiau jie sukursto tuos siekimus ir įrodo tam tikru būdu jų beribiškumą. Tad tolesnio žmonijos tobulėjimo perspektyva neleidžia tikėtis, kad pasibaigs tie beribiai troškimai, bet priešingai. Nevaišinsiu tamstų, prie gerų pietų, nudėvėtu posakiu, kad negalima pasotinti žmogaus širdį fikcijomis — nors patylomis galvoju, kad tame nudėvėtame posakyje yra nemaža filosofijos, tariant psichologijos, — bet išnagrinėsiu tuos du religijos pakaitus, kuriuos p. Bielskis siūlo.

Kada tamsta žiūri į vidutinį paveikslą, tur būt jį kritikuoji, galvodamas apie geresnį. O kada žiūri į geriausią, į teptuko šedevrą, arba kada klausais meisteriškos muzikos, kas tada daros? Prisimink tamsta kad ir savo paties patyrimą arba įsižiūrėk į žmogų, kuris tokio šedevro akivaizdoje duodas pagaunamas estetiško pasigėrėjimo. Kaip jis staiga parimtėja, susikaupia, žiūri arba klausos, kiek pravertomis lūpomis, prilaikydamas alsavimą. Matyti iš jo, kad pasaulio neatsimena, kad tą akimirksnį yra laimingas ir kad jo akis ar ausis tarsi siekia toliau už drobės, už orkestro. Jis svajoja apie absoliučią grožę; jo sielai apsireiškia pati grožė, pati harmonija. — Visi estetikai ar romanų rašytojai, kurie mėgino apibrėžti šį estetišką pagavimą, konstatavo, kaip sielą pakelia meno kūrinys ir tarsi ją permeta prie

absoliutaus idealo, apie kurį mintis svajoja miglotai, nes jo apibrėžti negali, bet kurio širdis aiškiai ilgis.

Tad pagaliau menas, net aukščiausiuose kūriniuose ir pačiuose pagavimo akimirksniuose — tiesą pasakius, juose labiausiai — duoda mums jausti, kad idealas, kurio siekiame, yra už jo, aukščiau.

Dar tamsta kalbėjai apie širdies nukreipimą į žmoniškumą. Tariu, kad tamsta turėjai omenyje ne tik tą simpatijos instinktą, kuris paberia žmonėms, kaip ir gyvuliams, atliekamus gailesčio trupinius, bet tą moralinę dorybę, kuria žmogus pasišvenčia žmonėms. Ar toks moralinis nusiteikimas duosis suvokiamas be jokio ryšio su absoliutu? Tikrai tokia dorybė negaišuos, svarstydama motyvus, kada reiks veikti; priešingai, ji bus juo gražesnė, juo natūraliau ir nesąmoningiau veiks ir pasišvęs; bet tokios sielos gilumoje turi būti idealus ir absoliutus motyvas, į antrą pagimimą su ja suaugęs, — kas kaip tik ir sudaro jos grožį. Įsivaizduokime sau tokį veiksmą, atliktą grynai mechaniškai: jame dar nėra dorybės nei grožio. Įsivaizduokime jį vien tik reliatyviais motyvais, kaip, pav., utilitaristai taria, aiškindamiesi dorovę: tada toks veiksmas ne tik nebus gražus, bet ir negalimas. Kad žmogus pakiltų iki teisingumo, iki žmonių meilės, iki pasišventimo pareigai, aukščiau visokios atžvalgos į galimus sunkumus, nuostolius ir pelnus, jį turi iš vidaus skatinti kažkas neatžvalgaus, kas dorinį idealą stato aukščiau visko. O tas k a ž k a s gyvena sieloje — ne tame sielos skyriuje, kur mokslas, kur interesai, pramogos, bet tame giliausiame skyriuje, kur siela susisiekia su absoliutu.

Gal aš truputį nuo temos nukrypau, bet norėjau tik įrodyti, kad tiek dorovė, tiek menas neina prie religijos išskyrimo, bet ta pačia kryptimi, kaip ir ji, veda sielą prie idealų, kurie yra įvairios tos pačios begalybės pusės; o religija, net ir mažiausiai išdirbta, visados juos pralenkia, nes arčiausiai bendrauja su begalybe. Menas dar yra reiškinių sferose ir tik iš jų duoda pajusti absoliutą; liepia atspėti grožyje, kaip kalba platonikai, begalybės šešėlį. Dorovė žmogų jau tiesiog iškelia aukščiau materijos teisės, į aukštesnes dvasios ir neatžvalgios tvarkos teisės; duoda jam suprasti, kad prisiartino prie absoliuto, pasidarė panašus į jį, ir kad teisumas, kurį įgijo, yra kilnesnis už viską, ką galėtų išsvajoti žemesniojoje reiškinių sferoje. Iš čia, jei net menas duoda įšvęstiesiems ramybės valandų ir laimės trupinių, tai doriniai veiksmai jų duoda dar aukštesniu laipsniu. Religija gi betarpiškai, kad ir visados apgraibomis, sudurdo sielą su absoliutu, liepdamas melstis ir tikėti, kad Dievybė mus globoja. Įsižiūrėkime į varguolį arabą, kuris ištiesė vidur dykumos savo šventą kilimėlį ir meldžias, įsižiūrėjęs į beribę,— o iš antros pusės į lepų estetą, kuris stovi, pasigėrėjimo pagautas, prieš Ticiano „Į dangų ėmimą". Abudu bendrauja su absoliutu; bet arabas betarpiškiau, arčiau. Iš to irgi darau išvadą, kad religija turi žmonėms duoti dar aukštesnių pagavimo momentu, kaip menas ir dorybė.

D e v i l l e. Mums rodos, pone Siemionovai, kad ši įdomi pažiūra ne tik nekrypsta nuo pagrindinės mūsų diskusijos temos, bet, priešingai, gražiai ją apvainikuoja. — Bet kodėl gi tamsta, Kunige, nedaly-

vauji šioje diskusijoje? Ar ją tamsta laikai neužtektinai rimtą?

Kunigas. Priešingai, klausaus pasikalbėjimo su dideliu susidomėjimu. Daug dalykų jame man ir labai patiko. Buvo patvirtintas būtinas religijos reikalingumas; religingumas pasirodė įgimtas žmogui; jis taip pat buvo gerai apibrėžtas kaip siekimas kažko anapus pasaulio, o tai, savo ruožtu, arčiau pažiūrėjus, pasirodė esąs sielos veržesys į begalybę. Tačiau paskutinė nuomonė, prie kurios pasikalbėjimas sustojo, man rodos nepriimtina.

Miss Wilson. Kuri nuomonė?

Kunigas. Buvo sustota ties tuo, jei neklystu, kad širdis reikalauja religijos, o protas ją neigia. Tokio prieštaringumo žmogaus prigimtyje nieku būdu negaliu prileisti.

Siemionovas. Žmogus yra, deja, gerbiamas Kunige, vienų prieštaringumų kratinys, ir jį reikia imti tokį, koks jis yra.

Kunigas. Aš būčiau linkęs spręsti, kad prieštaringumai, kurie yra žmoguje — o jų yra iš tikro daug — yra tik dirbtiniai, pereinami: kaip, pav., prieštaringumai tarp principų ir elgesio, tarp palinkimų, gabumų ir pareigos, kurią mums primeta aplinkybės, kartais net prieštaravimai tarp mūsų pačių įsitikinimų. Visa tai yra priešatringumai, kuriuos žmogus suranda, ir iš kurių — kaip kiekvienas pripažins — turi išsipalaiduoti, eidamas prie loginės ir etinės harmonijos su savimi. Bet, kad pačios žmogaus būties pagrinde būtų tokia radikali, įgimta prieštartis: kad širdis trokštų religijos, o protas ją neigtų — to suprasti

negaliu, ir tokia žmogaus prigimtis man atrodo nesąmonė..

Daug protų šiandien neigia religiją — tiesa, — bet ar pats protas, kaipo toks, neigia? Ar šiaip, ar taip, ne taip jau seniai protas šitaip visuotinai pradėjo neigti; kas, regis, rodo, kad ir tas prieštaringumas yra tik dirbtinis ir nepastovus ir kad žmogaus uždavinys yra jį pašalinti.

Sakėte, gerbiamieji, kad širdis siekia begalybės; to siekimo pėdsakų įrodėte ne tik religijoje, bet ir dorovėje ir mene; bet ar ir protas saviškai nesiveržia prie absoliuto? Ką gi reiškia tos tiesos, kurias protas savyje suranda ar sukuria (tuo tarpu tas nesvarbu), kaip, antai: priežastingumo tiesa, vedanti prie paskutinės priežasties, arba vėl tiesa, kad visa, kas reliatyvu, suponuoja ir ką nereliatyvaus? O kas yra tas akstinas tirti tolesnes ir tolesnes priežastis ir tikslus, kuris žmonių protuose beveik nuo mažumės prasimuša? Net prireikė pozityvistų pamėginti suvaržyti tą akstiną, — bet patys, gerbiamieji, prieš valandėlę pastebėjote, koks bergždžias pasirodė tas bandymas. Galėčiau pasakyti, kad visa filosofijos istorija, kuri yra žmogaus proto istorija, įrodo neatstengiamą to proto veržimąsi prie absoliuto, nes visa filosofija, išskyrus labai negausius kraštutinius pakrypimus, buvo amžinas absoliuto ieškojimas.

Tad prieinu išvadą, kad tas žmogui įgimtas religingumas, kurį, gerbiamieji, gerai įžvelgėte begalybės siekime, yra ne tik širdyje, bet ir prote, — visame žmoguje.

Miss Wilson. Gadini reikalą, gerbiamas kunige. Nesantarvė tarp proto ir širdies yra liūd-

nas, bet fatalus dalykas. Širdis trokšta begalybės, nereikalaudama ją apibrėžti; bet protas negali kitaip galvoti, kaip apibrėždamas sau daiktą, taigi, aprėždamas jį, darkydamas. Ir kokių gi apibrėžimų, Dievulėliau tu mano, priėjo tas protas įvairiose religijose ir filosofijose! Iš to proto priknibždėjo dievybių, kaip keistų ir šlykščių angių, kurios pripildė žemę baimės ir nešvarumo ir kartais susiliedavo į kažkokį kurčią panteistišką amaryną, kuris nuslopindavo širdžių pastangas ir viltis. O kada pagaliau protas išfilosofavo sau tariamai aukščiausią supratimą apie Dievą ir nuvalkstė nuo jo tuos fantazijos rūbus, tada jis geriausiai pajuto savo dirbtinio kūrinio trūkumus ir prieštaravimus ir tada pats visu smarkumu ėmė jį griauti. Tiesą pasakius, jei nebūtų širdies, protas seniai būtų pašalinęs Dievą, idealą ir visokias religijas.

D e v i l l e. Sutinku su gerbiamąja tiek, kad pripažįstu širdžiai pirmenybę religijos buvimo dalyke. Bet su kunigu sutinku tame, kad radikalaus prieštaravimo tarp šrdies ir proto čia nematau. Tiesą tamsta sakai, kad senoviškos religijos formos buvo labai skurdžios. Bet, visų pirma, jos buvo ne paties proto, bet ir vaizduotės, ir širdies, ir net aistros, žodžiu, viso žmogaus padarytos. Kitaip ir būti negalėjo. Toliau, jose buvo daug nesąmonių, bet, be to, jose buvo kad ir Dievybės supratimo trupinių: bent būties amžinumo, apvaizdos, teisingumo pėdsakų. O po jais žmogaus širdis jautė ir protas spėjo, kad tos formos yra dar per ankštos, negalutinės. Iš čia vienų religijos formų kaičiojimas kitomis. Iš čia už religijų — misterijos, ezoteriški mokslai, pastangos vargšės

filosofijos, kuri staipės, kaip galėdama, aukščiau anų laikų religijų, kad galėtų pamatyti, kaip atrodo absoliutas, — ir pagaliau bejėgiškai susileisdavo, pripažindama, kad „nėra kito būdo, nebent kas iš dangaus ateis mūsų pamokyti".

Ką iš viso to praktiškai galima išvesti? Panelė pati pasakei, kad žmogaus širdis ilgis, kad Dievas į ją prabiltų. Jei tamsta būtum Dievo taryboje ir matytum iš viršaus tą žmonių padermę, nuolat apgraibomis ieškančią Dievo ir nuolat bejėgę, tikrai patartumei Dievui, kad pasigailėtų ir pamokytų žmones apie save. Štai kada Povilas atėjo į areopagą graikams Dievo apsakyti, kurį „nežinodami garbino"; jis pasakė jiems beveik žodis į žodį tai, ką mes dabar sakėme, kad jie ieškojo Dievo, ar nepajus jo arba neras, nors jis yra netoli nuo kiekvieno mūsų... Dievas, paniekindamas tuos nežinojimo laikus, dabar skelbias žmonėms.

Leroy. Vaido tarp širdies ir proto, rodos, neišbaigėme. Bet jau artinas naktis, gerbiamieji; kas nenori apleisti kasdieninio pasivaikščiojimo žvaigždžių šviesoje, kaip aš, tas turi pasakyti „labanakt" mielai draugijai.

Sulig tais žodžiais sukilome ir apsidairėme aplinkui. Jau šen ir ten buvo sumirgėjusios blankios žvaigždės. Mėnulis, jau beveik pilnatyje, plaukė aukštai. Po plieninį ežero paviršių šen ir ten traukės sidabrinės miglelės ir nerūpestingai kabinos į krantus. Viešpatavo iškilminga, mintis kaupianti rimtis. Į ežerą išsikišusiame rage, netoli nuo mūsų, kažkoks žmogus ėjo prieš kalną ir niro į ka-

bantį ties krantu miglos ruožą. Deville parodė ranka į tą pusę ir rimtai tarė:

— Tegul jis tik ištvermingai eina prieš kalną ir išeis iš miglos ir atsidurs šviesoje.

ANTRAS VAKARAS.

Šiųdienis mokslas ir religija.

Kitą dieną vakare vėl sėdėjome ant tos pačios terasos ties žydru ežeru. Trūko tiktai Siemionovo, kuris tam vakarui buvo išvažiavęs į Noyoną. Pietų metu kiekvienas pasakojo, ką gražaus matė ir kokių malonių įspūdžių per dieną gavo.

Prie juodos kavos Bielskis, kuris, matyti, kažko iš vakarykščios diskusijos negalėjo suviršinti, vėl ją pradėjo, šitaip prabildamas:

— Drįstu priminti tamstoms, ką p. Leroy pasakė mūsų vakardienos pasikalbėjimo pabaigoje, kad vaidas tarp tikėjimo ir proto dar visai neišbaigtas. Tiesą pasakius, su tuo dalyku apsidirbome keliomis gražiomis frazėmis; o tai vis dėlto yra didelis vaidas, kuris ne tik išskaidė protus, bet ir sukruvino žmonijos istoriją. Sokratas — nubaustas mirti už dievų maitojimą, Inkvizicijos aukos — kankinamos, kad drįso aiškintis Biblįją saviškai, Giordano Bruno — sudegintas už minties laisvę, Galilėjus—apkalintas, kad gynė žemės judėjimą... štai kruvini tos kovos paminklai istorijoje. Kad šiandien nėra naujų aukų, tai reiškia, kad jau netrukus visiškai laimės protas.

Miss Wilson. Man rodos, kad p. Bielskis truputį pakeitė vakar pradėtą klausimą. Juk kalbėjome apie vaidą tarp proto ir širdies.

Deville. Taip, kalbėjome apie vaidą tarp proto ir širdies religijos dalyke. Bet kadangi sutikome su tuo, kad širdis linksta į religiją, galime jau tą pačią problemą suvesti į klausimą: ar ir protas su religija sutinka, ar ją atmeta? — Tačiau atsakymas, kurį į tą klausimą duoda p. Bielskis, yra, mano nuomone, visiškai netinkamas. Paminėtuose liūdnuose atsitikimuose, prie kurių būtų galima pridėti dar ilgą eilę, kova, tiesą pasakius, vyko ne tarp religijos ir proto, bet tarp įvairių religijų. O ypatingai ji vyko tarp žmonių įsitikinimų, vis tiek iš kur kilusių — iš proto, ar iš tikėjimo, ar iš kapriso — kuriems paremti žmonės visados būdavo linkę pavartoti jėgą, kada tik galėdavo. Svetimų įsitikinimų tolerancija yra ypatingas mūsų amžiaus civilizacijos žiedas. Seniau tik tas svetima toleruodavo, kas neturėdavo savo įsitikinimų arba neturėdavo jėgos jiems paremti. Kiekviena religija turi savo istorijoje kruvinų dėmių — neišskyrus, deja, ir kalvinizmo Ženevoje. Tačiau ne religijas reikia kaltinti, bet žmonių ribotumą ir karštumą. Religija duoda jiems tik stiprių įsitikinimų — kas yra gera, o jie nori tuos įsitikinimus prievarta primesti kitiems —kas yra beprotiška.

Kunigas. Leisiu sau padaryti pastabą, kad, kada pirmą kartą Romos valstybė, jau sukrikščionінta, pavartojo jėgą prieš atskalūnus donatistus, šv. Augustinas pareiškė protestą ir aiškiai formulavo dėsnį civilinės tolerancijos, apie kurią kalbame. Net viduramžiuose, tarp tų atšiaurių būdų žmonių, Bažnyčios viršininkai ne kartą smerkdavo smurtus ir skelbdavo dėsnį, kad nedera jėga versti žydus ar pagonis-

Tad nepasakyčiau, kad mūsų amžius būtų atradęs tolerancijos dėsnį, bet tik kad jį geriau įgyvendė bendro papročių sušvelnėjimo dėka, pamažu brėstant civilizaciniems pradams, kurie krikščionybėje nuo pat pradžios glūdėjo. Ir dar šiandien, deja, kaip tamstoms žinoma, net Europoje ne visur tas dėsnis yra įgyvendytas.

Leroy. Tikrai visi tie smurtai nieko bendro neturi su ta tikrai dvasiška kova tarp proto ir religijos. Ir taip pat tiesa, kad istorijoje ta kova aikštėn neiškyla, neskaitant atskirų atsitikimų, iki pat viduramžių pabaigos. Tų laikų žmonės kažkaip mokėjo pajungti protą tikėjimui ir vaizdavos sau, kad abi tos šviesos viena antrą didina. Renesanso metu šen ir ten ima reikštis nesantarvės pažymių; bet tik XVIII šimtmetyje prasideda kova žūt būt, aršiai abiejų pusių vedama; mūsų šimtmetyje ne tiek kova, kiek išsiskyrimas. Pastebėjo žmonės, kad nei proto nei religijos negalima užmušti. Bet išsiskyrimas pasidarė begalinis — ir kasdien auga. Mokslai, kurie nuo šio šimtmečio pradžios smarkiai išsivystė, iškėlė ir kasdien labiau iškelia tą priešingumą — taip kad apie jokį susitaikinimą ir kalbos negali būti.

Nepataikysiu geriau to istoriško reiškinio apibrėžti, kaip priminęs, ką rašė mūsų nepalyginamasis analistas Taine paskutinėse savo studijose apie Revoliuciją, išspausdintose žurnale „Revue des deux Mondes". Jau praėjusio amžiaus viduryje — skelbė jis — mokslininkų atradimai, filosofų sudoroti, užbrėžė visą didelį paveikslą, kuris dar šiandien yra baigiamas. Tai fizinės ir moralinės visatos paveikslas. Tas brėžinys,

kad ir bendrais bruožais brėžtas, buvo toks tikslus ir taip gerai atliktas, kad tie, kurie toliau piešė tą paveikslą, nieko daugiau neturėjo daryti, kaip tik duotąjį kontūrą pildyti ir detales modeliuoti. Nuo Herschelio iki Laplaceo, nuo Voltos, Cuviero, Ampero Fresnelio ir Faradayaus iki Darwino ir Pasteuro, iki Burnoufo, Momseno ir Renano, to paveikslo spragos užpildomos, figūros ryškėja, nauji bruožai aiškina ir papildo senesnius — tačiau niekad nepakeičia visumos reikšmės ir išvaizdos, o, priešingai, konsoliduoja, gilina, išbaigia tą pačią vedamąją mintį, kuri pirmiems meisteriams švystelėjo į galvas. O tai todėl, kad tiek pranokėjai, tiek įpėdiniai nuolat dirba, kaip kalbama pas tapytojus, pagal gamtą ir tolydžio savo darbą su pavyzdžiu lygina.

O tarp to pasaulio paveikslo ir to, kurį tikintiesiems teikia religija, skirtumas yra milžiniškas, nesutapimas kiekvienam matomas. Kai pirmas paveikslas yra nuolat išbaigiamas naujais mokslo atradimais, antras įsitikinimams primetamas, pasišaukus į pagalbą pamaldas, bažnytinę drausmę, ypač gerus darbus, kurių religija moka įkvėpti ir kurie yra jos jėga ir pažiba. — Kaskart daugiau šviesių protų gręžias į pirmą paveikslą; daug kilnių sielų dar vis laikos antrojo. Bet daug žmonių mūsų laikais prieina ir prie skaudaus vidujinio konflikto. Ką turime mesti? — klausia save — ar tikėjimą ar mokslą? — Kai kurie, itin neprotingai, stengias, nežiūrėdami tikrovės, tuos du priešingus paveikslus suderinti; mėgina tarp jų statyti kažkokius dirbtinius tiltus, kažkokius láiptus... Visa tai yra, sako Taine,

žodžių fantasmagorija, kuri suteikia jiems tik vylingą ir neilgą paguodą.

Tokia yra, beveik žodis į žodį, gili Taine'o pažiūra. Išvados jis nepadaro, bet galima susiprotėti, kad religija neatlaikys to augančio mokslo spaudimo ir kad ateityje, be abejo, dar tolimoje, galutinai kapituliuos.

Miss Wilson. Tikrai tai nuostabi pažiūra. Joje stipriai pareikštas antagonizmas tarp širdies ir proto. Tačiau tai, kas joje liečia religinį pasaulio paveikslą, paremtą dogmatiniais apibrėžimais, visa tai, man rodos, išimtinai taikoma Romos katalikybei, kurią Taine, kaipo prancūzas, turėjo prieš akis. Evangeliškoji krikščionybė yra laisva nuo tų varžtų ir gali, pagal reikalą, prisitaikyti prie mokslų pažangos. Tad ir baigiamoji viso to išvada, apie būsimą religijos žlugimą, neturi mūsų bauginti.

Deville. Ne, gerbiamoji, to pasakyti negalime, kad evangeliškoji krikščionybė galėtų atsilaikyti prieš šitokią Taine'o pažiūrą. Tiesa, ji nėra taip susikristalizavusi kaip katalikybė, bet juk yra pozityvi religija, paremta tikėjimu Kristumi. Be abejo, Taine turi ypatingai katalikybę omenyje, bet tas tarsi moksliškas pasaulio supratimas, kurį jis stato prieš religiškąjį, nieko kito tiesa nepripažįsta, kaip tik tai, kas išsitenka paties mokslo ribose ir gali būti patikrinta bandomuoju metodu; tad tas supratimas išskiria ne tik katalikišką dogmatiką, bet ir visą Dievo intervenciją, Kristaus pasiuntinybę, išskiria net sielos nemirtingumą ir asmeninį Dievą; taigi, nepalieka krikščionybės nė pėdsako, nei, bendrai, jokio religijos galimumo.

Hainberg. Aš laikaus to dėsnio, kad tarp mokslo ir religijos nėra nieko bendro. Mokytas krikščionis turi stovėti mokslo aukštumoje ir eiti paskui jo pažangą su neapribota laisve, o šalia to tikėti tai, ką jam sąžinė tikėti liepia. Jis privalo savo prote pastatyti nepraleidžiamą sieną tarp tų dviejų sferų ir pasakyti sau kartą visam laikui, kad net ir apie jų palyginimą nepagalvos.

Deville. Ha! tai yra puspriemonė, gerbiamasis, kuri gali turėti subjektyvios naudos, gali, kaipo tokia, apsaugoti kai kurių žmonių vidujinę ramybę, ypač žmonių, gyvenančių vien veiklų gyvenimą arba uždarančių savo mintį specialioje mokslo šakoje. Bet šiaip, žmogaus dvasiai, tos puspriemonės neužtenka, — nes viena yra žmoguje sąmonė. Objektyviai gi ta pažiūra nesiduos besąlygiškai išlaikoma, nes objektyvi tiesa yra viena. Arba yra, pav., gyvenimas anapus grabo, arba jo nėra; — tai gali ir suteikti kam ramumo, kada jis negalvoja apie tų dviejų nuomonių prieštaringumą, bet objektyviai ir realiai viena turi būti tiesa, o antra netiesa.

Hainberg. Kokią gi premonę tamstai siūlai tiems prieštaravimams suderinti?

Bielskis. Norėčiau išgirsti.

Deville. Aš apie prieštaravimų derinimą negalvoju, bet tvirtinu, kad tas visas prieštaravimas tarp moksliško ir religiško pasaulio supratimo yra tik didelis nesusipratimas.

Bielskis. Kaip tai nesusipratimas?

Deville. Taip yra, ir pamėginsiu keliais žodžiais tai paaiškinti.

Jeigu būtų statoma prieš religiją kokia filosofija, kaip, pav., šio šimtmečio pradžioje hegelizmas — tai galėtų būti tam tikra antinomija tarp vieno ir antro pasaulio supratimo. Filosofija yra tam tikra pažiūra į visatą, kuri daugelyje aukštų klausimų susiduria akis į akį su religija. Bet „mokslas", kuris šiandien statomas prieš religiją, tas naujoviškas mokslas, kuris taip aiškiai užbrėžė savo uždavinius ir poziciją (nuo ko tikrai ir pareina jo didelis pasisekimas) — ryškiai atsiskyrė nuo metafizikos ir visokios filosofijos; tai paskutinei paliko būties ir gilesnių dalykų priežasčių tyrimą, o savo sritimi pripažino išimtinai reiškinius ir reiškinių dėsnius, o metodu — savus stebėjimus ir jais paremtus loginius išvadžiojimus, kurie visados duodas bandymų sukontroliuojami ir todėl neišeina iš empirijos srities — tas mokslas, sakau, neturi nei jokios pretenzijos nei gali suteikti pažiūrą į visumą. Sfera, kurioje jis verčias, yra mažiausiai tiek atribota nuo religijos sferos, kiek nuo filosofijos sferos. Apie tikrą koliziją ir kalbos negali būti.

Mokslas tiria, kaip iš žvaigždynų susidaro saulės ir planetos; — iš kur gi yra materija, ar turi savaiminę ar suteiktinę būtį, apie tai mokslas nieko nežino nei klausia, o tai yra kaip tik tikėjimo afirmacijos sritis ir taip pat gali būti filosofijos tyrinėjimų objektas. Mokslas konstatuoja rezultatą, prie kurio žvaigždyno raida priveda; — bet ar tas rezultatas buvo iš anksto numatytas ir sumanytas, tai mokslui nerūpi; tai rūpi filosofijai ir priklauso religijai. Mokslas tiria, kokiomis sąlygomis organizme apsireiškia sąmonė; tiria tos sąmonės fazes iki mirtimi vadinamo punkto, kuriame ji pasitraukia iš stebėjimo srities; — bet ar tos sąmonės

tikras objektas yra dvasia arba materija — ar po mirties ta dvasia pereina į kitą buitį — tai yra klausimai, apie kuriuos mokslas nieko neturi pasakyti: o apie juos kaip tik teigia religija ir jais taip pat saviškai domis filosofija.

Tiesa, daug, ypač antraeilių ir trečiaeilių, mokslininkų leidžia sau praktikuoti tam tikrą metafiziką, perkeldami gamtos mokslų metodus ir priemones, prie kurių priprato, net už tų mokslų sričių ribų, į metafizinių ir religinių klausimų sritį. Sprendžia jie tuos klausimus, teigiamai arba neigiamai, vardan mokslo, pasiremdami empirinėmis sąvokomis ir tiesomis — nepastebėdami, kad jau išėjo iš bandomojo mokslo srities ir kad tiesos, kurių šaukias, jokios reikšmės nebeturi toje jiems svetimoje srityje. Šitokiu būdu jie susidaro tam tikrą pažiūrą į visumą: aprėžia, pav.. kad ta visuma yra iš vieno prado, ne iš dviejų; kad išsidirbo vienų, laboratorijose stebimų dėsnių įtakoje; kad ji neturi nei pradžios, nei tikslų, nei nieko be savęs ir t. t. ir t. t. Ir šią pažiūrą, kuri, kaip kiekvienas žino, yra metafizika, tikrą tiesą pasakius — bloga metafizika — jie vadina moksliška.

Iš tikro ta pažiūra nieko neturi moksliško, išskyrus formą. Išvados, kurios ja remiamos, yra formaliai moksliškos, bet nemoksliškam objektui taikomos. Jos būtų puikios empiriniame dalyke, iš kurio yra paimtos; bet, perkeltos į metafizikos dirvą, neturi prasmės. Teigimas, kad „be smegenų negalima galvoti, yra labai teisingas ir pagrįstas mūsų bandomojoje sferoje. Bet jei tą teigimą paimsime bendrai ir pateigsime, kad jokia būtybė be smegenų negali galvoti, tai jis bus net juokingas, — toks jis drąsus ir nepamatuotas.

B i e l s k i s. Bet moksliškas metodas, kurį mūsų amžius sėkmingai išbandė gamtos moksluose, yra vienintelis, kurį galime pavartoti. Be jo nieko nėra tikro!

D e v i l l e. Kaip tik tas sakinys, kurį tamsta da bar pasakei, yra priešingas moksliškam metodui. Moksliškas metodas tiktai tvirtina, kad b a n d o m o j e *sferoje* tokie ir tokie tyrimo būdai veda prie tiesos — o toliau už to neleidžia daryti nei teigimų nei neigimų. Jei kokia filosofija arba kokia religija sako, kad kažką už to kitu būdu žino arba tiki, į tai mokslas, kaipo toks, neprivalo nieko kito pasakyti, kaip tik tai, kad jam tai nepriklauso.

L e r o y. Bet juk galima mokslui daryti hipotezes ir už srities, kurią ištyrė. O tos hipotezės su laiku taip apauga kaskart naujais mokslo laimėjimais, kad pagaliau, nors ir nėra tiesiogiai įrodytos, tačiau be galo arti prisiartina prie tikrumos; jas atmėtlioti be atodairos būtų neabejotinai priešinga mokslo dvasiai.

D e v i l l e. Tiesa, mokslui valia daryti hipotezes už ištirtos iki šiolei srities, bet visados tik b a n d o m o j e srityje, arba sferoje, kuri gali būti ištirta mokslui ypatingomis priemonėmis. Hipotezė yra tiek moksliška ir mokslui naudinga, kad yra minties projekcija pirmyn, už laimėtų ribų, bet ligšiolinių patyrimų nurodyta kryptimi ir su viltimi, kad naujų patyrimų prisidės jai paremti. Ta viltimi hipotezė gyvena ir turi racijos būti; bet kada leidžiamasi už galimų patyrimų sferos. tai jau nėra moksliška hipotezė. Galima daryti įvairias hipotezes apie būdus, kuriais iš žvaigždyno susidaro planetarinė sistema, nes visa tai dar yra b a n d o m o j e srityje; daug ką tuo atžvilgiu galima pastebėti dabartiniame dangaus skliaute, o daug ką valia ir labora-

torijose išbandyti. Bet ar žvaigždynų materija turi absoliučią ar nuo Kūrėjo pareinančią būtį, apie tai jokios moksliškos hipotezės negalima daryti, nes čia nėra galimumo išbandyti. Apie įvairių psichinių funkcijų išdėstymą įvairiose smegenų dalyse valia daryti moksliškus tarmenis*, nes tame dalyke galima tikėtis sprendžiamų stebėjimų; bet tarmuo, kad sąmonė nėra niekas kitas, kaip tik „antra smegenų pojūdžių pusė", negali būti laikomas moksliška hipoteze, — nes nesiduos ir įsivaizduojamas bandymas, kuris galėtų ką panašaus konstatuoti.

M i s s W i l s o n. Viena turiu prikišti tiems išvadžiojimams: kad yra baisiai abstraktūs. Ar negalima, pone Deville, truputį konkrečiau parodyti, kaip iš čia išeina tų dviejų pasaulio paveikslų: religinio ir mokslinio sutaikinimas arba, kaip tamsta sakai, apribojimas.

D e v i l l e. Kada tamsta taip liepi, tai pamėginkime konkrečiai įsivaizduoti pasaulio paveikslą, kurį mums teikia mokslas, ir įsitikinsime, kad apie koliziją su religija ir kalbos negali būti. Nevarginsiu smulkmenomis, tik mesiu svarbiuosius metmenis.

Šiųdienis mokslas stengias bendrai suprasti tiek materialinį, tiek moralinį pasaulį iš evoliucijos požvilgio — kas jau iš esmės yra palanku religijai, nes niekas taip labai neveda proto prie pradžios ir Kūrėjo ieškojimo, kaip evoliucijos mintis: kur yra evolucija, ten nėra chaoso nei atsitiktinumo, bet siekiama kokios nors ribos, kuri potencialiai glūdi pradžioje.

---

* tarmuo — „prileidimas", tarti — „prileisti".

Detaliai imant, materialinis pasaulis visų pirma teikia mokslui neorganinės materijos evoliuciją nuo žvaigždyno iki dabartinės mūsų planetarinės sistemos sukūrimo su materijoje glūdinčių mechaninių jėgų pagalba. Čia jokia tezė ir net hipotezė nesueina į koliziją su religine pasauležvalga. Religija, kaip sakiau, interesuojas tik tuo, kad tos materijos būtis pareina iš Kūrėjo, kad tos gamtos jėgomis įvykdytos evoliucijos padariniuose nėra nieko tokio, kas būtų priešinga religinome, už mokslo kompetencijos ribų.

Toliau, gyvenančiame pasaulyje mokslas ieško taip pat išaiškinimo to formų daugumo, kurį matome evoliucinėje genezėje. Čia jis dar maža konstatavo, daug užtiko sunkumų, daugiausia iki šiolei dar hipotezėse plauko. Bet nei tose hipotezėse nei jų galimuose padariniuose nėra nieko tokio, kas būtų priešinga religiškam pasaulio supratimui. Tik viena hipotezė, dažnai darvinistų iškeliama, priešintųs šitam supratimui: t. y. kad evoliucija vyksta, akliems atsitikimams susidedant, be Kūrėjo minties, — bet ši hipotezė kaip tik yra nemokslišką, tik filosofiška, paimta iš materializmo metafizikos.

K u n i g a s. Vieną smulkmeną leidžiu sau įterpti. Iš bendros gyvenimo evoliucijos žemėje norėčiau besąlygiškai išskirti žmogų. Ir čia nėra jokio priešingumo ir disharmonijos. Galima puikiai suprasti, kad kaip iš pradžių neorganinis pasaulis, taip vėliau organinis pasaulis pamažu formavos, Kūrėjo duotais pradais, iki atitinkamo pražydimo laipsnio; o tada žmogus, aukštesnės eilės padaras, buvo įvestas į jam paskirtą viešpatystę.

Detaliai imant, materialinis pasaulis visų pirma teikia mokslui neorganinės materijos evoliuciją nuo žvaigždyno iki dabartinės mūsų planetarinės sistemos sukūrimo su materijoje glūdinčių mechaninių jėgų pagalba. Čia jokia tezė ir net hipotezė nesueina į koli-

Klaidos atitaisymas.

43 pusl. 9 eil. išspausta:

padariniuose nėra nieko tokio, kas būtų priešinga reli-

Turi būti:

rezultatas buvo Jo suplanuotas. O tai yra, kaip jau

---

tezėse plauko. Bet nei tose hipotezėse nei jų galimuose padariniuose nėra nieko tokio, kas būtų priešinga religiškam pasaulio supratimui. Tik viena hipotezė, dažnai darvinistų iškeliama, priešintųs šitam supratimui: t. y. kad evoliucija vyksta, akliems atsitikimams susidedant, be Kūrėjo minties, — bet ši hipotezė kaip tik yra nemoksliška, tik filosofiška, paimta iš materializmo metafizikos.

K u n i g a s. Vieną smulkmeną leidžiu sau įterpti. Iš bendros gyvenimo evoliucijos žemėje norėčiau besąlygiškai išskirti žmogų. Ir čia nėra jokio priešingumo ir disharmonijos. Galima puikiai suprasti, kad kaip iš pradžių neorganinis pasaulis, taip vėliau organinis pasaulis pamažu formavos, Kūrėjo duotais pradais, iki atitinkamo pražydimo laipsnio; o tada žmogus, aukštesnės eilės padaras, buvo įvestas į jam paskirtą viešpatystę.

Faktas, kuris paliko gilių pėdsakų žmonių atmintyje, kad pirmykštis žmogaus stovis buvo aukščiausias ir laimingiausias — o ne laukinis, gretimas laukinumui — stipriai, man rodos, už tai kalba.

D e v i l l e. Aš taip pat nieko priešingo tam neturiu, gerbiamasis kunige, kad žmogaus sutvėrimas būtų išskirtas iš bendros evoliucijos; tačiau pastebiu, kad nors kas ir laikytų evoliucinę žmogaus pradžią mokslo laimėjimu — iki ko vis dėlto toli šaukia — tai dar nepaneigtų religijos bendrai. Vis tiek, kokiu būdu žmogus iš žemės purvo buvo sukurtas, ar šiaip ar taip, jis yra Dievo padaras, kuris visą tą kosmo raidą smulkiai sumanė. Vis tiek, kokiu būdu žmogus laimėjo savo moralinius, estetinius, religinius sampročius, ar šiaip ar taip, kada priėjo savęs, gamtos ir Dievo pažinimą, turi atiduoti garbę Dievui, o moralinį įstatymą, kurį savo širdyje randa, pildyti, kaipo dievišką, o čia ir yra religijos esmė. — Tarp kitko pastebiu, kad ir tarp katalikų netrūksta žymių evoliucionistų. Faktas yra, kad žinomas darvinistas Mivart yra katalikas ir kad veikalą, kuriame įrodinėjo evoliucionizmo sutarimą su senais katalikybės autoritetais, paskyrė kardinolui Newmanui, o tas paskyrimą priėmė*. Prisimenu, kad šv. Augustinas savo knygoje „De Genesi ad litteram" taria, kad Dievas iš pradžių sukūrė „potencialiniame ir gemaliniame" stovyje viską, kas turėjo vėliau išsiplėsti ir palaipsniui apsireikšti. Ir tą hipotezę išplečia Augustinas ir net žmogaus sielai — ne ta prasme, kad sielą identifikuotų su materija, bet kad ir sielą laiko pradu, kuris galėjo visų pirma potencialiai egzistuoti, o paskui aktualiai išsiplėtoti.

Štai, gerbiamieji, pavyzdys krikščioniškos afirmacijos, kuri stovi už ne tik senesnio, bet — kas verta įsidėmėti — ir šiųdienio mokslo srities ribų. Mokslas tiria, ar ir kokiu būdu iš pradų išsiplėtojo įvairios formos; krikščionybė per Augustino lūpas tik tvirtina, kad tie gemalai, davę tokį padarinių derlių, buvo Dievo ranka pasėti.

H a i n b e r g. Pripažįstu ponui Deville, kad ta pažiūra esmėje man patinka. Ir aš nekartą skundžiaus, kad metafizika veliama į mokslo sritį; o tamsta gerai užbrėžei ribą: vienoje pusėje bandomoji sritis, priklausanti mokslui, — antroje „das Ding an sich", metafizikos ir religijos sritis. Labai teisingai.

Antra vertus, nevienu atžvilgiu puiki Taine'o mintis apie du paveikslus atrodo man (pavartosiu prieš jį jo paties išsireiškimą) kaip fantasmagorija. Iš tikrųjų, mokslininkai nekuria v i s u m o s paveikslo, tik apdirbinėja detales, ir tai išimtinai empirinėje plotmėje; filosofai gi nustatinėja visumą — bet jie nedirba, kaip norėjo Taine, „pagal gamtą", tiktai pagal mintį, nes ta visuma, kuri jiems rūpi, nesiduoda stebima. Mokslininkų laimėjimai, tinkamai patikrinti, iš tikrųjų tarpusavyje nesikerta, bet pritinka vieni prie kitų; filosofų gi konstrukcijos mūsų amžiuje labiau, kaip bet kada, nutrinamos ir griaunamos viena paskui kitą iki pigrindų. Bendri visatos metmenys, kurie didžiosiomis linijomis užsilakytų nuo praėjusio amžiaus, yra tių Taine'o „pium desiderium". Nieko mums taip netrūksta šioje epochoje, kaip šių didžiųjų pastovių linijų. Antra vertus, naujoviško mokslo plėtojimosi pradžia visai nesiekia praėjusio amžiaus pabaigos, nuo Herschelio, Laplace'o ir

Voltos, bet XVII ir XVI amžių. Jau Kopernikas Kepleris, Descartes, Newtonas padarė tuos didžius ir vaisingus atradimus, kurie pastūmėjo mokslą į naujoviškas vėžes.

L e r o y. Aš, nors ne taip rūsčiai teisiu Taine'ą, taip pat pripažįstu, kad man pono Deville pateiktas požvilgis patinka. Tikėjaus smulkmeniško taikinimo, detalė po detalės, mokslo su religija, tų „dirbtinių tiltelių", o čia vienu užsimojimu — atribojimas, kuriam — kaip iki šiolei — negalima nepripažinti racijos. Bet tai tik mažesnioji ir kur kas lengvesnioji kelio dalis nueita. Aš dabar norėčiau sužinoti, kaip ponas Deville pritaikys tą pažiūrą prie moralinio pasaulio, prie istorinio žmonijos išsiplėtojimo. Čia juk susitinkame su antgamtiniais reiškiniais, apie kuriuos kalba religija, o kurios mokslas negia — ir, bendrai. su Apvaizda, kuri, pasak religijos, valdo žmoniją, kada, pasak mokslo, ją valdo istorijos įstatymai. Ar ir čia duosis pritaikomi tokios rūšies atribojimai, kaip ir gamtoje?

M i s s W i l s o n. Ir man būtų įdomu išgirsti.

D e v i l l e. Esu įsitikinęs, kad ir toje sferoje, nors ir mažiau perregimoje mūsų akiai, esmėje yra tas pats išsiskyrimas. Istoriniai mokslai gali su visiška laisve tirti istorinius įvykius, gali juos aiškinti, kaip padarinius iš ankščiau buvusių sąlygų, ir prieiti dėsnių, pagal kuriuos žmonių istorijos vyksta ir civilizacijos plėtojas. Visa tai nė kiek nekliudo tam, kad, iš aukštesnio už mokslą požvilgio, tie patys istoriniai faktai būtų Dievo apvaizdos sumanyti ir kreipiami. Apvaizda nėra tokia, kaip kai kurie kiek naiviai įsivaizduoja, kad Kūrėjas tolydžio pasaulio mašiną

taisytų ir čia lietų, čia giedrą parūpintų, ne pagal gamtos dėsnius, bet pagal žmonių prašymus, kurie diena dienon jo sostą pasiekia. Juk Dievas savo amžinume turėjo visa, ką norėjo padaryti, ir savo išmintyje vienkart visus motyvus, į kuriuos norėjo atsižvelgti. Pradiniame akte, kuriame dėjo tiek gamtos tiek žmonijos plėtojimosi dėsnius, numatė visus jų padarinius — iki plauko, kuris nukrinta nuo mūsų galvos — ir norėjo tų padarinių. Tokiu būdu visa, kas dedas pasaulyje, dedas tais gamtos dėsniais ir tais istorijos dėsniais, kuriuos mokslas siekia ištirti — o dedas kartu apvaizdiškai, kaip Dievo sumanyta Taigi, tas pats pradinis Kūrėjo aktas, apimąs visus padarinius, kuriuos gamtos ir istorijos dėsniai amžių būvyje išplėtoja, yra kaip tik ta paprasta Dievo apvaizda, kuri valdo pasaulį.

Šalia to tam tikrais atsitikimais neišskiriama ir nepaprasta Dievo intervencija, antgamtiniai apsireiškimai — kurių pagrindimas priklauso atskiroms religijoms, kurios jų šaukias. Bet, ir neatsižvelgiant į tai, jau tos paprastos apvaizdos, kurią apibrėžiau, užtenka, kaip kiekvienas mato, religiškam pasaulio supratimui ir religiškam santykiui su Dievu.

Miss Wilson. Nieku būdu neužtenka. Kas man per religiškas santykis su Dievu, jei malda negalima? O kaip gi aš galiu melstis, jei turiu manyti, kad viskas yra nepakeičiamai nuskirta nuo pasaulio pradžios?

Deville. O kaip gi, tamsta gali melstis, pasitikėdama ir sėkmingai, nes Dievas savo pradedamajame veiksme turėjo akyse ir tą tamstos maldą ir jei ją tarė vertą išklausyti. tai ją įtraukė į pradedamo-

jo pasaulio stovio apskaičiavimą. Ir kada šiandien susilauki giedros arba sveikatos, kurios tamsta meldei, tai ją atneša (paprastai kalbant) nuo pasaulio pradžios nustatytų fizinių priežasčių eiga; bet todėl ta eiga tuo atveju buvo taip, o ne kaiptai nustatyta dėl to, kad tamsta meldeis. Iš mūsų žemo, laike panerto požvilgio tokia priežastingumo rūšis nėra lengva suprasti; bet Būtybei, stovinčiai aukščiau laiko, ji yra kuo natūraliausia. Pavadinau tą kuriamąjį veiksmą pradedamą, kad mūsiškai išreikščiau, jog pasaulio pradžioje jau jis buvo visas, bet galėčiau jį pavadinti ir dabarnykštį, taip pat būsimą, nes jis yra amžinas, visalaikis.

Šitokiu būdu suprasdamas apvaizdą, kiekvienu atskiru atsitikimu, gamtoje ar istorijoje, mokytas žmogus gali matyti natūralių priežasčių darbą, religingas žmogus mato Dievo pirštą, o religingas mokslininkas mato natūralių priežasčių įvykdytą Dievo darbą.

L e r o y. Lenkiuos prieš šį tikrai filosofišką apvaizdos idėjos išaiškinimą — su kuriuo, prisipažįstu, dar niekad nebuvau susidūręs. Suprantu, kad iš to požvilgio moksliškumas suderinamas su religiškumu. — Bet juk yra vienas punktas, kuris man gadina visą tą visumą; kaip tik tas, nuo kurio p. Deville abstrahuoja: apie nepaprastas Dievo intervencijas. Jeigu tai būtų išimtinai kai kurių religijų sváičiojimai, sutikčiau juos aplenkti, bet vakar kalbėjome, kad beveik visos religijos šaukias kažkokių antgamtinių faktų, iš dangaus nusiųstų apreiškimų. Ypatingai krikščionybė, kuri yra mums artimiausia — apie kurią turime galvoti, kada tik pasakome „religija“ —

yra pilna tų stebuklų, tų apreiškimų, kuriuos ji patvirtina kaipo istorinius faktus ir kuriuos moksliška kritika, per Renano ir tiekos mokslininkų lūpas, neigia buvus. Tai yra antinomija, kurios, sprendžiu, negalima nei aplenkti, kada kalbama apie religiją, nei atskirti tuo atskyriu tarp metafzikos ir mokslo, kadangi čia afirmacija ir negacija liečia tuos pačius konkrečius faktus.

K u n i g a s. Leisiu sau saviškai atsakyti, tačiau neapleisdamas pono Deville pagrindo. Čia, tiesą pasakius, nėra to objektyvaus atribojimo tarp mokslo ir religijos bei filosofijos, kurį p. Deville įžymiai įrodė esant gamtos mokslų srityje; bet čia yra iš tų pačių šaltinių pareinąs motyvų dvilypumas. Renanas, pav., kuris be restrikcijų konstatuoja savo istorinės kritikos metodą, iš anksto pareiškia, kad kiekvieną antgamtinį faktą reikia laikyti nebūtą arba jį iki paprastų įvykių proporcijų suvesti. Kiti tai mažiau aiškiai pasako, bet ne mažiau griežtai vykdo. Visai suprantama, kad šitaip suprasta kritika negali konstatuoti jokio antgamtinio fakto, kadangi iš anksto pareiškia, kad nenori.

L e r o y. Bet, gerbiamasai kunige, tai yra kuo racionaliausias iš istorijos kritiko pagrindų! Juk nieko antgamtinio neįvyksta! Kas kada matė stebuklą?

K u n i g a s. Aš neįrodinėju stebuklų buvimo, bet tik grįžtu prie tos pastabos, kad tai, kas lenkia tamstą prie tik ką pasakyto sprendimo — jog antgamtinių reiškinių neįvyksta ir negali įvykti — nėra istorinis, mokslinis, bet filosofinis motyvas: tam tikra pasauližvalga, kuri liepia tamstai laikyti antgamtinius faktus negalimus. Kokį gi istorinį motyvą galė-

tum tamstą turėti prieš tuos faktus? Argi istorijos šaltiniuose, praeities paminkluose ne dažnai apie juos kalbama? Gal šiandien niekas neliudija, kad matė stebuklų? Bet kad ir taip būtų, tai vis dėlto tokio stebėjimo apibendrinimas iš šios dienos visiems laikams būtų drąsus ir nebūtinai moksliškas. Antra vertus, toliau neieškant, kiek gi tamstos tautiečių siekia, kad matė stebuklų Liurde? Nesvarstau, ar čia yra kiek tiesos, bet tik konstatuoju, kad antgamtinių reiškinių neigimas nepareina — pas tamstą, Renaną ir kitus, panašiai neigiančius — iš istorinių liudijimų stokos, bet iš tam tikros filosofijos, kurią tamstos sau išsidirbote: ar todėl, kad suprantate pasaulį egzistuoant be Kūrėjo absoliučia būtimi, ar kad įsivaizduojate, kad Dievas negali stebuklų daryti, ar dėl ko kito. Ar šiaip ar taip, tai yra kažkokia metafizika apie pasaulį arba Dievą, kuri išskiria, jūsų įsitikinimu, stebuklų galimumą ir priveda jus istorinėje kritikoje be atodairos aplenkti juos.

Jei tamsta būtum kitos filosofijos žmogus, tamsta nematytum jokio negalimumo tam, kad Dievas, norėdamas žmonių giminei nušviesti aukščiausias tiesas, kai kuriuos žmones ypatingai įkvėpia, ir kad, norėdamas jų pasuntinybę žmonėms patvirtinti, jiems suteikia tam tikrų savo žinojimo ir galybės žymių, prakylančių paprastą dalykų eigą. Tikrą tiesą pasakius, tuo nebūtų paneigiama nei priežastingumas nei pasaulio tvarka, bet tik pripažįstama, kad aukščiau gamtos veiksnių dar yra aukštesnė priežastis ir kad aukščiau gamtos dėsnių ir tikslų gali dar būti aukštesnių dėsnių ir tikslų.

Kol žmogus stovi anos, neteistinės filosofijos pagrinde, kol jo protas yra natūraliai atsparus antgamtiniems reiškiniams, jie yra jam kažkas svetimo, neracionalaus; taigi, jis turi juos neigti, arba bent nuo jų išsisukinėti tam, kad iš jų būtų pašalintas kiekvienas antgamtinumo pėdsakas — nors iš to darbo ir turėtų išeiti karikatūrinė figūra, kaip Renano Jėzus. — Tik kada žmogus pakyla iki teistinio pasaulio supratimo, tada, bendrai kalbant, jis gali tam tikruose istoriniuose faktuose pastebėti glūdintį juose antgamtinį charakterį, Dievo pirštą, kuris jam nurodo, kad čia ir čia Dievas teikės apreikšti savo tiesą arba savo valią.

H a i n b e r g. Tad gerai: mokslai saváime nekliudo religiškam pasaulio pažinimui; viskas pareina nuo pasauližvalgos, arba nuo filosofijos, su kuria mokslo imamasi. Bet tai tiktai toliau pastūmi religijos klausimą ir priveda mus prie klausimo: kokios filosofijos reikia laikytis? Kas gi tad gali palenkti protą, kad iš teizmo postovio, greičiau, kaip iš monizmo, arba panteizmo, arba dar kitos sistemos postovio, žiūrėtų į pasaulį?

D e v i l l e. Išėjome, gerbiamieji, iš to punkto, kad mūsų laikai prieš religiją stato ne filosofiją, bet mokslą, ir mums rūpėjo susekti, ar naujųjų laikų mokslas iš tikro yra nesantarvėje su religija — ir tą mes kaip tik apsvarstėme. Filosofijos pasirinkimo klausimas, kurį dabar tamsta įneši, yra didelis kaip jūra ir jo išsemti nežadu imtis. Tačiau man rodos, kad nors ir paviršutinio žvilgsnio į žmogaus minties istoriją mūsų amžiuje užtenka, kad būtume nustebinti jos dviejų krypčių skirtumo. Iš vienos pu-

sės, kaip tamsta pastebėjai pats prieš Taine'ą, eina viena paskui kitą filosofinės sistemos, kurių kiekviena vėlesnė griauna viską, ką pirmesnės pastatė, iki pamatų; iš pradžių kraštutinis materializmas, pučiąs iš Anglijos ir Prancūzijos; paskui svaigulingas vokiečių filosofų idealizmas; paskui vėl materializmas, greitai išsigimęs į pozityvizmą; šiandien vėl reakcija prieš materializmą, pripažinimas, kad turi būti kas nors už to, kas regima. — Iš antros pusės, tarp tų kraštutinių atmainų, eina teizmas — kuris yra kartu ir klasiška filosofija, kaip amžina religija; kiekviena iš jų nejučiomis jam atiduoda pagarbos duoklę tuo, kad paneigia priešingą kraštutinumą; jis gi turtėja tuo viskuo, ką jos tikro laimėja. Jau pats tas išorinis reginys, taip sakant, yra nemažai pamokomas.

O kada žmogus įsigilina į save ir ramiai, toli nuo vidujinių vaidų, vidujinės aistros, lygina, iš vienos pusės, teistinius pasaulio sampročius, iš antros, bandymus suprasti pasaulį be Dievo, — ir sustoja ties tuo, kas labiau atitinka visą jo prigimtį, protą bei širdį ir moralinę bei estetinę sąvoką, tai ilgai abejoti negali, kurioje pusėje ieškoti tiesos.

Mano bičiulis, Karolis Secrétan, teisingai sakė, kad kiekvienos filosofijos bandiklis — ne tik dėl jos naudingumo, bet ir dėl jos tiesos — yra moralinis mokslas, kuris iš jos logiškai išplaukia. Kiekviena sistema, kuri veda prie moralybės neigimo, turi būti atmesta; ne todėl tik, kad yra pikta, bet todėl, kad yra netikra: nes yra nesąmonė, kad būtų nesutartingumas tarp tiesos ir gero, o moralinė pareiga, įtvirtinta sąžinėje, yra lygiai nepajudinama aksio-

ma, kaip pati mąstymo teisė, ant kurios protas sta to mokslus. O jei iš šio požvilgio sprendžiama, ar gali iš tikro kokia filosofija išsilaikyti, išskyrus tą, kuri eina su asmeniniu Dievu, su žmogaus laisva valia ir atsakomybe, su pikto ir gero atskyriu, paremtu absoliutu?

H a i n b e r g. Ar tamsta manai, kad šios pastabos išsprendžia filosofijos pasirinkimo klausimą?

D e v i l l e. Manau, kad jos bent duoda pakankamą pagrindą orientavimuisi ir praktiškam pasirinkimui — kurio gyvenimas raikalauja.

K u n i g a s. Man vėl rodos, kad ne tik filosofijos stovis, bet net ir mokslų kryptis mūsų amžiuje yra aiškiai palankus religinei pasaulėžvalgai. Tiesa, kaip p. Deville glaustai įrodė, kiekvienas, kad ir paprasčiausias išvadų darymas, iš moksliškų davinių prie paskutinių priežasčių, išeina iš naujoviškai suprasto mokslo ribų; todėl šituo atžvilgiu mokslai yra abejingi tolesnėms dedukcijoms, kurias metafizika, filosofinė ar religinė, iš jų išves; tačiau jau pati jų tyrinėjimų orientacija gali tiek tolti, tiek artėti prie klausimų, kurie rūpi filosofijai ir religijai.

Ir taip, genetinis ir evoliucinis požvilgis, iš kurio šiųdienis mokslas stengias pažinti pasaulį, artina protą, kaip p. Deville minėjo, prie teistinio pasaulio supratimo. Iki kolei buvo sprendžiama su Aristoteliu, kad pasaulis nekintamai toks pats palieka, iki tolei mintis apie jo pradžią ne taip būtinai prisimesdavo. XIX amžiaus prieaušryje buvo pradėta sakyti: „pažanga“ — kas jau buvo žingsnis pirmyn, nes tai jau kreipė dėmesį į punktą, į kurį einama, ir į tobulumą, į kurį žengiama. Šiandien sakoma: „evo-

liucija", „išsiplėtojimas", — o tas naujas šūkis, skambąs visose mokslo srityse, yra dar tolesnis žingsnis, dar didesnis prisiartinimas prie teistinės pažiūros. Pažanga nesako, iš kur kyla, kur glūdi jos priežastis; galima ją aiškinti laukujais veiksniais; ir seni transformistai, kaip Lamarck, visas atmainas priskirdavo aplinkos įtakai. Evoliucija gi, išsiplėtojimas — tai pažanga iš vidaus; kas išsiplėtojo, tai, „ipso facto" turėjo būti kažkaip vidujai gemališka, potencialu. Evoliucija suponuoja kaž kokį, pradą, kuris potencijoje turi būsimas tobulas formas ir prie jų realizavimo veržias. Tai yra Nagelio „tobulinamas pradas", Wigando, Weismano, Kernerio vidujinė išsiplėtojimo jėga, Cope'o „growth force", beveik tas pats, kaip šv. Augustino potencialinis padarų stovis. Pats Darwinas nepažino tos pažiūros, bet šiųdieniai evoliucionistai kaskart geriau tai supranta. Jau tik vienas žingsnis paliko padaryti, ir naujo mokslo žingsnio kaip tik nereikia: pakanka, kad mokslininkai apsižiūrėtų, kur stovi — o pastebės, kad tas pradas, turįs savyje potencialią ateitį, kurį priėjo, kaip tik prieš save suponuoja kuriamąją inteligenciją, suprantančią tą ateitį.

Istoriniai mokslai dar daugiau kaip gamtos mokslai krypsta į religiją ir net į krikščionybę. Pats šiųdienių istorinių tyrinėjimų tikslumas ir sąžiningumas į niekus pavertė tvirtovėles, kadaise antireliginės dvasios išstatytas, kurios kirto kelią žmonėms į krikščionybę. — Iš antros pusės, tie istoriniai faktai, kurie sudaro apreikštos religijos gairinius punktus, o kurie seniau atrodė tokie tolimi ir neaiškūs, kaip planetos grynai akiai — dėl ko buvo galima apie juos

tarti, ko tik gyvai norėjos — šiandien yra naujoviško mokslo atradimų priartinti ir aiškiai, nelyginant teleskopu, paraiškinti. Įvairūs istoriniai mokslai, kaip archeologija, kalbų istorija, senojo meno istorija, priešistorinė etnografija, religijų istorija ir t.t. — kurie iš pradžių, rodės, eina nuo Biblijos nusigręžiama kryptimi, dabar krypsta į ją, tiek ją nušviečia, jog kada praėjusiame amžiuje dar buvo madoje ją laikyti romanu, šiandien kiekvienas mokslininkas mato joje itin brangų istorinį šaltinį.

Ypač krikščionybės pradžia, pirmykštės Bažnyčios tikėjimas ir santvarka, Naujojo Įstatymo knygų kilimo gadynė — visa tai, nors dar ir ne pilnai, bet jau taip aiškiai yra įžvelgta; tokiu nuostabiu sutapimu ir naujai atrasti tekstai, ir grabiniai antrašai bei paveikslai, ir indų šukės susidėjo į viena, kaip senos mozaikos fragmentai, ir taip ryškiai mums tuos faktus vaizduoja, kad mums beveik rodos, jog prie jų ranka lytimės. — Tačiau vis dar yra mokslininkų, kurie neigia, iš savo filosofijos postovio, antgamtinį tų faktų pobūdį; bet jau to, ką juose pripažįsta istoriško, užtenka, kad, nusikračius antireliginiais prietarais, būtų galima juose pamatyti Dievišką pradą. — Žmonių istorijos centralinis faktas, apsuptas istorinių smulkmenų, kurias šiųdienis mokslas kaskart labiau nušviečia ir priartina, nuoširdžiam ir Dievo ieškančiam protui toks pasirodo, kad jis jame pažįsta Dievišką pasigailėjimą ir apsireiškimą žmonėms.

Miss Wilson. O man rodos, kad į klausimą, kokią filosofiją turi sau išsirinkti žmogus, geriausias atsakymas yra: kad privalo laikytis nusižeminimo filosofijos. Baconas kažkur pasakė, kad ir

gamtą privalome tyrinėti nužemintai, neprimesdami jai savo sampročių, bet stengdamiesi pažinti, ką patiko Viešpačiui Dievui gamtoje padaryti. Tuo labiau, kada einas pažiūra į visumą, į abipusius Dievo, pasaulio ir žmogaus santykius, privalome saugotis sistemų, kurios galėtų mums sukliudyti suprasti, ką Dievas nori, kad suprastume, ir turėti protą prirengtą priimti tiesai, kurią Dievas mums teiksis suteikti.

Leroy. Labai gražu!

Deville. Labai gerai! Tos pamokos mūsų amžius privalo. Protiška puikybė yra ryškiausias jo pažymys. Ji gali būti išaiškinta nepaprastais jo laimėjimais moksle ir pramonėje, kurie apsuko jam galvą; tačiau ji nemažiau yra priežastis tam' tikro papaikimo filosofijoje, kurio ankstesni amžiai nepažino. Blaiviausias moksliškuose tyrimuose, filosofinėse spekuliacijose mūsų amžius — nuostabus dalykas — yra beprotiškiausias. Ir ta pati amžiaus puikybė išaiškina jo netikėjimą, pristūmėtą iki ateizmo. Tai yra logiškas padarinys — ir nupelnyta bausmė.

Hainberg. Turėjome šiandien nelengvą pasikalbėjimą. Stebiuos panelės Wilson ištverme. Bet ir buvome susidūrę su tokiu dalyku, kad nebuvo galima kitaip su juo apsidarbuoti. Ar šiaip ar taip, nevienas įdomus dalykas paaiškėjo; už tai turime visi padėkoti šios dienos valdovui, ponui Deville.

TREČIAS VAKARAS.

Dievas ir piktas pasaulyje.

Trečią vakarą nieko netrūko mūsų susirinkime. Mūsų ratelis, matyti, ėmė konsoliduotis.

Bet trūko šviesos! Visą dieną lijo; pietų metu jau nelijo, bet visas dangus buvo apsiniaukęs; oras pilkas, neskaidrus; ežeras, nuo kranto tamsiai mėlynas, tolumoje chaotiškai mišo su blausia atmosfera. Vietoj gražių kalnų akiratyje, rūke dunksojo jų šmėklos, priartintos, bet neryškios. Suprantamas dalykas, ir svečių nuotaika nebuvo tokia linksma, dėl to bendro dėsnio, kad šios planetos gyventojų linksmumo kiekis tiesioginai santykiuoja su šviesos kiekiu, kurį gauname iš saulės.

Bielskis net, bijodamas šalčio, pasitraukė į savo kambarį prieš pietų pabaigą. O Deville papasakojo smulkmenas tragiško atsitikimo, kuris praėjusią naktį įvyko Lozanoje. Kažkoks neturtingas, keliolikos metų vaikėzas prisivogė atbraila prie svetimo lango; jis nuburbėjo iš kelių aukštų aukštumos ir vietoje užsimušė. Mis Wilson labai susigraudino šiuo moraliniu ir materialiniu žmonių skurdo pavyzdžiu.

Tada paėmė balsą Siemionovas.

— Ponas Hainbergas buvo toks geras ir pakartojo man tamstų vakarykštės diskusijos smulkmenas. Taigi — atvirai tamstoms pasisakysiu — ne taip la-

bai gailiuos, kad joje nedalyvavau. Tai nereiškia, kad turėčiau ką prikišti vakar dėstomoms pažiūroms — Dieve gink! Bet nerandu jose jokio įdomumo. Ar mokslas su religija sudera ar nesudera — tai yra. mano nuomone, antraeilis dalykas. Vienas, o gal ir antras dar tebėra „im Werden"; kol prieis galutinę ribą (jei bendrai ją prieis), šimtą kartų dar galės susikivirčyti ir susitaikinti. Vienas yra tik gilus ir nenugalimas sunkumas taikinant protą su religija — o jo tamstos kaip tik nepalietėte: kad Dievas turi būti geras — kitokio Dievo gerbti, net nei suprasti negalime — o tuo tarpu pasaulis, kuris iš jo rankos išėjo. yra piktas.

K u n i g a s. Tas sunkumas gal ne tik prote, bet dar daugiau širdyje glūdi.

S i e m i o n o v a s. Galimas dalykas. Bet tai tik jį padidina. Tikėkite manimi, gerbiamieji, kad ne moksliškuose klausimėliuose, bet didžiame pikto klausime glūdi priežastis, kuri daugiausia žmonių, tiek netikinčių, tiek abejojančių, atstumia nuo religijos.

Į ką gi, meldžiamieji, panaši yra ta artimiausia, ta suprantamiausia mums pasaulio dalis: tas žmogiškas kirminojis šioje planetoje! — Jos praeityje, susisiekiąs su laukinumu barbarizmas; medžiojančios, nelyginant plėšrūs žvėrys, viena kitą ordos; neapsakomai grasios religijos, sušlakstyti žmonių krauju aukurai. Šen ir ten civilizacijos bandymai, bet nuo jų tik išrafinėja žiaurumas, padidėja vergija, prie nevilties prieina satrapų engiami žmonės... Senovės balsai, kurie mus pasiekė literatūros ir meno paminkluose, yra balsai to viršesnio sluoksnio, kuris galėjo

žaisti. Ir tie balsai, prie falerno amforos, su karluviniu jumoru dar sau niūniavo:

Eheu fugaces, Posthume, Posthume,
Labuntur anni! Non pietas moram
Rugis et instantis senectae
Afferet indomitaeque morti...
Visendus ater flumine languido
Cocitus errans ir t.t.

O, po tuo paviršutiniu plonučiu sluoksneliu, visas senovės žmonių gyvenimas buvo vienas ilgas, baisus áičiojimas.

O šiandien, įvedus krikščionybę, po intensyvaus ir ekstensyvaus civilizacijos išsiplėtojimo — ar geriau pasaulyje? Štai, tokioje didelėje šventoje Rusijoje milijonai žmonių gryną duoną laiko retu specialu -- o šiaip ir sėlenų neturi iki soties. Ir Vakaruose žmonės tur būt nėra sotūs, jei dėl duonos kovoja ir žudos. Civilizacija greitesniu tempu didina reikalavimus, kaip kad juos tenkina; o be to atima tą tikėjimą dangumi, kuris aptramina rusų tautos skausmus. Veltui ekonomistai su skaitmenimis popieriuje įrodinėja, kad darbininkas šiandien daugiau uždirba, kaip prieš šimtą metų. Į tuos skaitmenis jie užmiršo įtraukti visame žmoguje, nuo pilvo iki smegenų, sužadintų geidulių veržimąsi, ir jo širdyje susirinkusią kartybę. Vaizdai iš darbininkų ir žemdirbių gyvenimo, Zolos nupiešti, mus nukelia į priešistorinių troglodítų urvus. — O kada taip dedas Europoje, pagalvokite, meldžiamieji, kas dabar dedas kitose pasaulio dalyse: valdovų tironija, milijonai badmirių Azijoje, sukaltų geležiniais vergų grobimai

ir eisenos Afrikoje, barbariški traperių žiaurumai Amerikoje, salose...

Tai yra, pasakysite, skauduliai, kurie ne kiekvienam skauda. Iš tikro, jie liečia, kaip jau minėjau, didžiulę žmonių padermės daugumą. Bet yra ir tokių, kurie nieko nelenkia. Kad ir nebūtų nieko kito kentėti. kaip tik ta neišvengiama, žiauri mirtis, kuri tyko dieną naktį kiekvieno; kuri skelbias ilgai pirmyn kankinančiomis ligomis; be gailesčio kerta aplinkui brangiausias žmogui būtybes; baugina žmogų ne tik paskutinio spazmo grasme, bet ir dar didesniu užkarstinės paslapties siaubu; o pagaliau pagramzdina visa, visa, kas buvo daryta, ir mylėta, ir svajota, niekumoje; — argi to vieno neužtektų iš žmogaus gyvenimo nesąmonei, žiauriam šposui padaryti?... Dantės parašas, ant pragaro vartų, turėtų būti perkeltas ant pačių gyvenimo vartų; lopšyje reikia parašyti:

Lasciate ogni speranza, voi ch'entrate.

Kad ta nelaiminga žmonija būtų tik nelaiminga! Bet ji yra pikta, nešvari, ydinga, kupina nesuskaitomų ir neįvardijamų nusikaltimų, kurių nė prisiminti nenoriu, kupina, net savo neva apšviestesnėse dalyse, juodos klastos, pavydo, egoizmo, nenuoširdumo — o per tai yra dar šimtą kartų nelaimingesnė.

Ir tokią žmoniją turi sau vaizduoti gerojo Dievo kūriniu?! turiu tą tikėti?!..

. I. e r o y. Tai yra iš tikro mįslė, kuri kankina daugybę kilnių sielų. Panašiai ją formulavo prieš pusę šimtmečio žmogaus širdies poetas, Musset, savo iššaukiančioje maldoje, kurią pavadino: „Espoir en Dieu" — ir kuri man giliai įsmigo į atmintį.

O Tu, kurio niekam nepavyko pažinti — nei gali be melo išsiginti — pasakyk, Tu, kuris mane gyventi iššaukei ir kuris ryt man liepsi numirti,

. . . . . .

Pasakyk, kodėl, o aukščiausias Viešpatie, pasaulyje, kurį Tavo visagalybė kuria, toks yra pikto didumas, kad, žiūrint į jį, protas būgsta ir dora baisis.

Kada Tavo padarų aibių aibės Tavo Dievybei linksmybės himnus gieda ir apie savo Tėvo-Leidėjo meilę, galybę, gerumą liudija. —

Kodėl priešūs gaivalai grumias? Iš kur maišatis Tavo dangiškoje kūryboje? Kam yra nuodėmė ir kam maras? Ir kam yra mirtis, teisingasai Dieve?

Kaip turėjai gailėtis tada, Tu nesuprastas viso likimo Valdove, kada šis it nuostabus pasaulis, o pilnas vargo, verkdamas, niro iš chaoso glūdumų!

Jei norėjai, kad jis ant likimo bangų nuolat blaškytųs, tarp kančių ir piktybės, kam jam leidi, kad iš tolo nelaimingas išvystų Tave amžinybėje?

Kam leidai, kad menkas padaras apie Dievą svajotų, Dievą speliotų? Žemę aplinkui siaubia abejonė; regime pernelyg daug — ar per maža.

Jei, menki ir paniekinti padarai, nesame verti žvelgti į Tavo veidą, reikėjo Tau prisidengti šydu, pasislėpti slėpiningose gamtos gelmėse.

Jei mūsų maldų ir kančių balsas nesiekia Tavo tolimo Majestoto, tai susisiausk į savo vienišą didybę ir amžinai užsidaryk savo amžinybėje!

Bet jei mūsų aimanos gali pakilti ten į aukštybes, prie pat Tavo Dieviško sosto, jei mūsų sužeistų širdžių kančios kartais pasiekia amžinas erdvybes,

Sutrupink tuos skliautus, kurie Tave slepia danguje, kur žemiškas žvilgis nesiekia, pakelk uždangas — ir mums pasirodyk, Tu teisingasai ir Tu gerasai Dieve!

Tada išvysi, kaip apims žemę meilės liepsnose sušildytas likėjimas! Tada pagauta visa žmonių padermė puls prieš Tave. Viešpatie, ant kelių!

O tos graužiančios ašaros, kurios nenustojamu sriautu plūsta žmonėms iš akių, tuojau pakils lakiu debesimi, dangaus skaidrumoje išsisklaidyti.

. . . . . .

Miss Wilson. Labai niaurioje šviesoje vaizduojate Dievą, gerbiamieji. O Dievas nėra toks... Galimas dalykas, kad žmonija pasidarė grasi — bet bent prigimtis, kurią Dievas sukūrė, yra gera ir graži.

Siemionovas. Taip tamstai atrodo; taip mums visiems atrodo, kada žiūrime į ją iš paviršiaus. Matome gražų žalumos patiesalą, nusėtą šimtaspalvėmis gėlėmis, išraižytą vandenų kristalais. Mums beveik išimtinai atskamba linksmi garsai ir čiauškesiai. Tai, kas mums iš žvėrių gyvenimo krinta į akį ir paukšteliai, kurie skrajoja padangėmis, ir žuvelės, kurios pliuškenas vandenyje, ir gyvulėliai, kurie tolumoje ganos, — visa tai mums daro laisvės ir ramties įspūdį. O visa tai dar dengia saulės žavesys, kuris net akmenims suteikia gyvybės ir linksmybės išvaizdą. Bet visa tai yra melas, pameklė, apsiaustas, kuriuo ta viliūgė gamta pridengia savo skurdą. Kada su mokslo pagalba pratinkame jos santvarkos gelmes ir jos gyvenimo slėpinius, su pasibaisėjimu pamatome, kad apačioje nieko kito nėra — tik kentijimas. Tarp visų padarų be paliovos, pilna klastų ir žiaurumų, vyksta arši kova. Badas ir baimė yra du svarbiausi gyvių pasaulio judintuvai. Ir net augalai, ant pažiūros tokie tylūs, tarpusavyje kovoja dėl vietos, dėl oro ir šviesos; smelkias, gyvus vieni antrus išsiurbia — ir tur būt kurčiai tas kančias jaučia. Ir taip, po linksmybės apvalkalu, visa gamta yra viena didelė kankykla.

Miss Wilson. Ne! taip negali būti. Ta pažiūra į gamtą negali būti teisinga! Jei gamtoje būtų daugiau kentėjimo, kaip gyvenimo džiaugsmo, tai pasaulis naikintųs — ir seniai jau būtų nustojęs egzistuoti.

Kunigas. Tas panelės Wilson pasakymas yra labai filosofiškas. Piktas metafizikos šviesoje nėra niekas kita, tik stoka, trūkumas kokio gero privalumo arba stovio, t. y. reikalaujamo tam tikros būtybės, o kentėjimas yra tik to trūkumo arba stokos įsisąmoninimas būtybėse, galinčiose įsisąmonint. Taigi, nė pamanyti negalima, kad piktas, bendrai imant, praneštų gera: nes stoka negali toliau nueiti, kaip tik išsemti tai, kas yra — toliau būtų niekuma.

Leroy. Taip gal ir kalba metafizika, bet prityrimas ką kita sako; deja, visiškai p. Siemionovo prasme kalba.

Miss Wilson. Ponas Siemionovas išrenka iš gamtos vien tik kovos, skausmo šauksmų momentus, ir iš jų riša savo gedulingą puokštę. Bet juk gyvių būtyje daugiau, nepalyginti daugiau yra valandų, kada jie džiaugias gyvenimu, kada ėda arba yra prisisotinę, kada naudojas saule, žaidžia, puošias, džiaugias savo lizdeliais ir jaunikliais. O jeigu medžiai ir žolelės jaučia kaimynų smelkimą — apie ką girdžiu pirmą kartą — tai tikrai taip pat mielai jaučia sveikus syvus, kurie juose kyla, ir saulės glėbesius, prie kurių taip gražiai stiebias. — Pagaliau, jei nebūtų gamtoje daugiau gyvenimo džiaugsmo, kaip kad yra kančios, tai iš kur gamta iš paviršiaus atrodytų linksma? — Juk tie išoriniai reiškiniai turi kilti iš vidaus.

Siemionovas. Veltui ginčyčiaus dėl to, ko gamtoje daugiau: kančios ar džiaugsmo; matau, kad ant kiekvieno tamsaus vaizdo, kurį nupieščiau, Miss Wilson visados sugebės numesti pluoštą gėlių ir linksmų paveikslėlių; o objektyvų saiką čia sunku surasti. Tad statau tik bendrą klausimą: kodėl, kam gamtoje yra kentėjimas?

Hainberg. Kentėjimas gamtoje yra reikalas ir geradarybė. Būtybės, apdovanotos sąmone, tuo pačiu yra skirtos ir tam tikrai autonomijai ir savarankiškumui; pačios turi rūpintis savo gyvenimu ir padermės išlaikymu. Kitaip joms duoti jausmai ir juos lydįs judrumas neturėtų racijos būti.

Taigi, jų jausmai yra ir turėjo būti taip suorganizuoti, kad joms naudingi daiktai, taip pat sveikos funkcijos, trauktų jas maloniu įspūdžiu, o priešūs* daiktai ir kūno sąžalos sudarytų nemalonaus įspūdžio, verčiančio vengti tokių daiktų arba imtis priemonių prieš padarytą žalą. Prašau įsivaizduoti žvėrį, kuriam alkis neprimintų organiško reikalo maitintis, nei nuovargis poilsio reikalą, kurio neperspėtų skausmas apie kokio nors sąnario sužeidimą. Argi toks žvėris trumpu laiku neišsemtų savo gyvybės jėgų atsargos ir nesudraskytų po krūmus iki paskutinio gabalėlio savo kūno? O jei įsivaizduosime tokį žvėrį, kurį maitins ir saugos motina-gamta, be savos nepriklausomybės, tai turėsime kažkokį šlykštų ir betikslišką tukinimą, o ne gyvūnišką gyvenimą. Tad pajėga kentėti yra teigiama ir būtina. Auk-

* priešus — lenk. wrogi, vok. ‚feindlich.

štoji jautimo dovana reikalauja drauge dviejų polių: malonumo ir kentėjimo; — kitaip negali realizuotis.

Malonumų, kaip gerai atspėjo Miss Wilson, turi būti daugiau gamtoje kaip kentėjimo, nes sveikos funkcijos yra normalus stovis, o priešingos — išimtis; gyvenimas yra mažiau ar daugiau ilgas trūkis palyginus su juo, mirtis yra tik akimirksnis. Be to, reikia žinoti, kad žvėrys visais atžvilgiais nepalyginti mažiau kenčia, kaip mes, žmonės. Net jų fizinis kentėjimas yra kurtesnis, nes nervų sistema yra bendrai mažiau išsirutuliavusi ir iššvankėjusi. Žemesnės rūšys yra taip mažai sugabios kentėti, kad neretai galima pamatyti pusiau sugraužtą savo priešininko nasruose arba spilga persmeigtą vabalą su apetitu ėdantį maistą, kuris jam pakliūna. O moralinių kančių, kurios yra blogiausios — ir kurios mumyse padidina kiekvieną fizinę kančią ir ją ilgai iš anksto anticipuoja, — gyvūnai visai nepažįsta; nenumato mirties, nei bijos jos pasėkų; nepažįsta ilgų ligų, apkerpėjusios senatvės. Kentėjimo prabangą galime sau leisti tik mes žmonės, prailgindami pakirstą gyvenimą tūkstančiais dirbtinių priemonių. Laisvosios gamtos prieglobstyje, kaip tik žvėries jėgos nusilpnėja, tuoj prieš jį staipąsi priešūs gyvenimo veiksniai atima jam gyvybę — kad ta pati medžiaga kita lytimi atvestų atnaujintą gyvenimą. „Corruptio unius est generatio alterius".

Siemionovas. O kodėl gi mes žmonės esame taip išimtinai privilegijuoti gamtoje, kad ant mūsų virsta visi kentėjimai: ir moraliniai ir padvigubinti fiziniai?

Hainberg. Visų pirma sprendžiu, kad liūdnas žmonijos vaizdas, kurį tamsta nupiešei, yra juodesnis už tikrovę. Apie jį tą patį pasakyčiau, ką Miss Wilson pasakė apie gamtos vaizdą: tamsta paėmei tam tikrus bruožus, bet praleidai priešingus bruožus, kurie juk egzistuoja ir suteikia visumai visiškai kitą išvaizdą. Jei imčiau dėstyti ir vaizduoti su tokiu pat kaip tamstos talentu — kurio, deja, neturiu — teigiamas žmonijos gyvenimo puses, kurias visur, net žemiausiai nusmukusiose tautelėse, randame: šeimos dorybes ir džiaugsmus, bent apriboto teisingumo jausmus, dorumą, ištikimumą sankalbose, vaišingumą, bičiulystės ryšius, puotas, pramogas..., tai tikrai šešėliai, artistiškai tamstos mesti, žymia dalimi išsisklaidytų. Kodėl piktinas žmonės, kada susiduria kituose su pikta valia, jei ne todėl, kad paprastai suranda gerą valią? Kodėl siekia gyventi su kitais žmonėmis, jei neranda bendrame gyvenime saugumo ir malonumo? Visa mus verčia daryti išvadą, kad žmonijos gyvenime geras ir tiesumas yra, nemažiau kaip sveikata, žmonių gyvenimo normalus stovis, o piktas ir kentėjimas išimtis.

Tačiau neneigiu, kad žmonija daug kenčia, bet manau, kad ką kenčia, tuo yra pati kalta. Visų pirma ponas Siemionovas pats pripažino, kad žmonių nusižengimai ir skriaudos, kuriuos vieni kitiems padaro, sudaro žmonijos kentėjimų liūto dalį — o tie kaip tik yra savanoriški. Bet ir kitos bėdos yra ne be jų kaltės. Serga žmonės daugybe skaudžių ligų; bet prašau paklausti gydytojus, iš kur tos ligos? Iš piktnaudžiavimų, iš nesaikingumo, iš neatsargių rizikavimų, ar paties žmogaus, kuris nuo to kenčia, ar jo pra-

nokėjų, kurie perdavė jam kraują nesveiką. Kai kur yra pragaištingi klimatai, pavojingi žvėrys; bet kam žmonėse tose vietose įsikūrė, neapvaldė, kaip priderėjo, ten gamtos? Yra, deja, mūsų tarpe skurdo, kartais rodos, kad jau anksta žmonėms šioje planetoje; bet, tikrą tiesą pasakius, argi galime sau duoti atestaciją, kad racionaliai sutvarkėme visuomeninius santykius tam, kad neprileistume prie skurdo? argi galime skųstis ankštumu, kada dar didesnioji žemės rutulio dalis yra neįdirbta ir beveik visiškai nenaudojama? Vienetai kartais šiomis sąlygomis kenčia be savo kaltės, bet žmonija, kaipo tokia, yra pati kalta, kad blogai šeimininkauja savo planetoje — ir logiškai nuo savo šeimininkavimo padarinių kenčia.

Miss Wilson. Yra daug išminties tame, ką tamsta pasakei apie žmonių kentėjimus — bet man rodos, kad tame širdies nėra.

Siemionovas. P. Hainbergo samprotavimai būtų geri — jei nebūtų Dievo. Tada žmonija pati už save ir prieš save atsakytų. — Bet kada yra Dievas, kuris yra grynas gėris, pati šventybė, o ta nelaiminga ir pikta žmonija jo padaras, jo vaikas, — tai visi anie išvadžiojimai į dulkes subyra. Ar negalėjo Dievas apsaugoti savo padaro nuo pikto? arba negalėjo susilaikyti nuo kūrimo? — Tiesa, kad žmonija yra kalta, nusižengianti, bet tai ją daro, mano įsitikinimu, kaip sakiau, dar nelaimingesnę ir vertesnę pasigailėjimo. — Antra vertus, tie nusižengimai tyko jos su tam tikru fatalizmu, iš kurio negali išsiveržti. Kiek kartų ji mėgino istorijos eigoje pasijudinti, truputį pasicivilizuoti, pakilti prie kokio idealo, — tiek kartų nusižengimai, ištvirkavimai, nusikaltimai grįždavo

urmu, su padvigubinta jėga, gausiau kaip pirma užliedavo visuomenę ir ją gyvą imdavo pūdyti. Kaip gi galėjo žmonija atsispirti prieš tą pragaro galybę?

Veltui! bedieviu negaliu būti; iš visų nesąmoningų pažiūrų ta man atrodo nesąmoningiausia; bet kartais pats save klausiu: ar gal neturėjo racijos Zaratustra? Ar be gerojo Dievo nėra kokio priešingo poliaus, kokio amžino pikto prado, kuris kovoja su Dievu, kuris slepias materijos būties gilumoje — priešybėje Dievui, gyvenančiam dvasios aukštybėse? O visa gamta, kurioje taip nuostabiai galinėjas kentėjimas bei biaurestis su grožiu ir gyvenimo džiaugsmu, ir visa žmonijos istorija, kurioje nusikaltimas ir dora taip sunkiai grumias, — ar tik nėra tos dievų kovos arena?...

D e v i l l e. Pone Siemionove! tai jau turi būti labai juodi momentai, kuriais tamsta duodies mintims nunešti iki Ormuzdo ir Arimano! Juk toks išsprendimas ne ką geresnis yra už ateizmą, kurį tamsta atmeti; nes jei gerumas priklauso prie Dievo supratimo, tai nemažiau jam priklauso absoliuti būtis, išskirianti visą priklausomybę ir visą antraeilę būtį. Ir iš to, ką pasakė Kunigas apie neigiamą pikto prigimtį, išeina, kad absoliutus pikto pradas negali egzistuoti. Senovės žmonės galėjo ieškoti šioje dvidievybės sąvokoje lengvo išaiškinimo priešybių, kurias pastebėdavo gamtoje ir savyje; bet prieš naujoviškas filosofines ir religines sąvokas tas samprotis išsisklaidė kaip dūmai ir daugiau nesireiškia — nebent kaipo vidujai perplėštų sielų stovio projekcija ant dangaus skliautų.

Dideliam pikto klausimui suprasti reikia visų pirma privesti pikta, kiek tai galima, prie jo tikrojo dydžio — atsipalaiduoti nuo šiame dalyke lengvai karščiuojančios vaizduotės perdėjimų; ir čia p. Hainbergo pastabos labai praverčia. Be to, reikia pastatyti pikta į jo tikrąją vietą visatoje ir stengtis sielos akimi apimti Dievo kūrybos visumą. — Žmogaus gyvenimas žemėje, paimtas kaipo savyje uždara visuma, yra iš tikrųjų perdaug skurdus Kūrėjo gerumo akivaizdoje; kentėjimai jame yra dažnai betikslіški, o mirtis žiauri ir, kaip sakė p. Siemionovas, beprasmiška. Bet jei tas gyvenimas yra minimali mūsų egzistencijos dalelė, pereinamas stovis, skirtas ne tam, kad jį naudotume, bet kad jame išsidirbtume?... Jei jis yra žmogui tai, kas yra sėklos buvimas žemėje vėlesniam saulės tvaskesyje pražydinčo augalo gyvenimui? Jei bendrai toks yra protingų ir laisvų padarų prigimties reikalavimas, kad neturi turėti primesto likimo, kaip bevalės būtybės, bet patys turi doriškai susideterminuoti ir savo galutinę tobulybę pasiekti? Jei dėl to turi turėti dvi fazes, du laikotarpius savo buvime: vieną stojimosi, orientavimosi į tikslą, žengimo, kurį vadiname moraliniu nuopelnu; antrą tikslo, tobulybės turėjimo? Jei, sakau, tokios yra mūsų buities sąlygos, tada lengvai suprasime, kaip tai sutaria su Dievo gerumu ir išmintimi, kad turime šiame gyvenime pakentėti. Įsivaizduoju, kad jei sėkla jaučia, p. Siemionovo hipoteze, tai žemėje turi jaustis labai nelaiminga, turi ilgėtis oro ir šviesos ir, tur būt, vaizduojas, kad pilna rūkščių drėgmė, kuri ją siaučia, kamuoja ją ir nori numarinti, — o ji kaip tik ją skatina dygti.

L e r o y. Tai labai gražiai pasakyta, bet sena ir šiandien, deja, jau pasenusi paguoda: Kentėk, žmogau, šiame gyvenime į kito pasaulio sąskaitą! — Jau užtektinai prisiklausė žmonės tos dainelės.

S i e m i o n o v a s. Aš esu šitame pasaulyje — ir tik pagal jį galiu spręsti. Tas pasaulis turėtų man pasirodyti savaime išmintingu ir geru kūriniu, kad aš galėčiau pripažinti Kūrėją išmintingą ir gerą. Juk ne tik anas kažkoks mįslingas pasaulis, bet ir šis mūsiškis regimasis, žmogiškasis, yra to Kūrėjo kūrinys!

D e v i l l e. Neprimeskime, gerbiamieji, Dievui savo įsivaizduvimų, bet pasistenkime pažinti, ką Dievas padarė — kaip vakars sakė, visiems pritariant, Miss Wilson.

Įsivaizduokime neūžaugą labai žemomis akimis, kurį koks gailestingas ir galingas ponas liepia atvesti į savo rūmus, žadėdamas jį ten tėviškai priglausti. Nuveskime jį į tuos rūmus. Į jį įeinama po keliolikos akmeninių láiptų. Štai neūžauga antrame ar trečiame laiptelyje sėdas nugara į rūmus ir ima vaipytis ir verkti: kas čia man per rūmai? — sako jis — vietoj kilimų ir pogalvių kietas akmuo, ties galva plynas dangus, aplinkui šalta, valgyti nieko — čia blogiau, kaip lūšnoje! Pamėginkime jį vesti toliau; sakykime jam, kad tai tik išorinė rūmo dalis, láiptai, kuriais reikia įeiti, o kad kambariuose turės ir kilimų, ir pogalvių, ir valgyti iki soties... Visa veltui, neūžauga sėdi ant láiptų ir atkakliai kartoja: — Kas čia man per rūmai? kieta man čia, šalta ir noriu valgyti!

Šypsotės, gerbiamieji; o vis dėlto, spręskite patys, ar čia ne teisingai atvaizduotas būdas, kuriuo dau-

gelis šiųdienių žmonių, mąstytojų, pesimizmo filosofų, sámprotauja apie Dievo kūrybą? Užsibrėžia jie sau mažą visatos gabalėlį — kiek siekia jų ranka ir žemos akys — stengias išsiaiškinti tą skiautelę, kaipo savyje baigtą visumą — ir pagaliau nusprendžia, kad tokia statyba yra bloga, biauri ir be prasmės. — Iš tikrųjų láiptai, palaikyti rūmais, neturi prasmės; bet jie yra láiptai ir kaipo tokie turi prasmę: veda į rūmus.

Taigi, žiūrėdami į šį gyvenimą kaip į pereinamą lavėjimo laikotarpį — taip kaip į jį protas ir religija liepia žiūrėti — ne tik iš karto suprasime, kad mirtis turi prasmę, bet ir lengvai suprasime, kad ir kentėjimai gali turėti racijos būti šiame pasaulyje. Kas sudaro moralinę žmogaus vertybę ir aukštybę? Ne įgimtas geras palinkimas — kuris dar neturi etinio charakterio; net ne paskiri kilnūs darbai — po kurių lengvai gali sekti niekšiški darbai; bet išdirbta moralinė dorybė, kuri lenkia žmogų nuolat elgtis pagal etinį idealą. O kas išdirba dorybę? Kaip žmogaus kūne pastanga stiprina ir lavina muskulus, kurie be jos atrofijuotųs, taip ir dvasios organizme įsiręžimas, pergalėdamas kliūtis ir kančias, ūgdo ir stiprina dorybę, ir tik tada dorybė yra tikra ir išdirbta, kada ji gali padaryti tokią pergalingą pastangą. Iš čia tas senas moralinis dėsnis, kuris visiškai sutinka su naujų laikų psichologiniais stebėjimais: kad kentėjimas yra dorybės bandiklis.

Tad jei kentėjimo nebūtų žemėje, Dieviška dorybės gėlė taip aukštai neiškiestėtų, dar reikia pridurti, taip turtingai ir įvairiai neišsišakotų. Kiek dorybių būtų nežinoma pasaulyje, jei nebūtų kentėjimų! Kan-

trybė, gailestingumas, vyriškumas, kurie niekina pavojų ir mirtį, pasiaukojimas, kuris pasišvenčia dėl ideało, beveik visos kilnybės, kuriomis gėrimės didvyriuose, ypač krikščioniškuose laikuose, yra sąlygojamos kentėjimo egzistencija. Ir net tos kuklesnės dorybės, kurias su pasigėrėjimu ir pagarba matome aplink save, būtų daugiausia pakirstos, jei nebūtų kentėjimo galimumo. — Mums gal dėl to ir būtų patogiau čia: bet jei šios žemės tikslas nėra, kad ji mums pataikautų, bet kad būtų arena doriškai žmonijai išmankštinti, tai kentėjimo buvimas yra visiškai pagrįstas.

Miss Wilson. Tiesa, tiesa! Pasaulis be kentėjimo būtų salionas — dabar yra aukšta mokykla.

Aš net pasakyčiau, kad kentėjimas yra iki tam tikro laipsnio reikalingas, kad kreiptų sielą prie Dievo. — Savo keliu ir džiaugsmas kreipia žmogų į Dievą. Kada matai gamtą tokią skaisčią, tiek gerų ir gražių padarų, tai visa siela pragysta padėka Kūrėjui. Bet tie gražūs ir geri padarai greitai prie savęs pritraukia širdį, džiaugsmas jungia mus su pasauliu ir jame mus pakrikdo. Priešingai, kentėjimas nukreipia sielą į save, nugena pasaulio žavesį, duodamas suprasti tiesą, kuri yra gilumoje — duodamas kažkaip pajusti, kad tie padarai nėra tas nuoširdus gėris ir grožis, kurio trokštame — iš kur natūraliai išeina veržesys prie Dievo. Visa tai patyriau, į pirmą kartą paragavusi kentėjimo, kai praleidau tris mėnesius prie savo mirštančios motutės patalo. Nuo to laiko man visai kitaip atrodo pasaulis ir gyvenimas; ne taip tragiškai, kaip ponui Siemionovui, bet kažkaip iškilmingai — kaip rolė rimtoje, ne mano sukurtoje, dramoje.

K u n i g a s. Kentėjimas yra tikrai naudingas dorai išdirbti ir, kaip Miss gražiai pasakė, pasaulio iliuzijoms išsklaidyti; bet, be to, jei pripažinsime moralinio pikto buvimą pasaulyje, tai kentėjimas pasirodys būtinai reikalingas kaipo atsvaras ir vaistas. Tai yra tiesa, gal sunki išaiškinti, bet neginčytina ir giliai žmonių sielose įsikerėjusi: kad kentėjimas turi ekspiacinės galios. Mus labiausiai papiktinęs nusižengimas, jei tik yra atitinkamai didelio kentėjimo nubaustas, nustoja mus rūstinti. Net žmogžudys, žudomas ant ešafoto, žadina užuojautos, sumišusios su pagarba — todėl, kad, kaip sakome, atiteisiama teisybė. O kiek kartų sąžinė skatina žmones užduoti sau kentėjimo, kartais net atsiduoti į teisėjų rankas ir tuo save nubausti už tam tikrą nusikaltimą. Kažkaip jaučiame, kad per moralinį piktą žmogus užgauna etinę tvarką, o kentėjimas, savo eile užgaudamas tą žmogų, kaip fizinis piktas, sugrąžina moralinę pusiausvyrą. Tad je pasaulyje yra nuodėmė, tai turi būti ir kentėjimas, kaip ekspiacija.

O kaip gi dažnai kentėjimas yra vaistas! kaip gi dažnai sulaiko žmones nusikaltimo kelyje ir sugrąžina į gerą kelią! Sąžinės balsas, ypač pas tokius žmones, yra per tylus, kad galėtų būti išgirstas per tą pragarišką galiopą, kuriuo, čaižomi godumo arba kitų geidulių, lekia. Tik kada liga parbloškia, kada materialinis smūgis atima išteklius, žmogus, prievarta sulaikytas, sugrįžta į save — ir tik tada gali išgirsti savo sąžinę ir savyje atrasti religingumo kibirkštį, kuri nustojo žėrėti. — Gal kartais ir atsitinka, kad kentėjimas ką ir nukreipia nuo Dievo ir nugramzdina į nevilt̨; bet kiekvienam tokiam atsitikimui ma-

žiausiai tūkstantį kartų pasitaiko, kad kentėjimas nuo pikto nukreipia ir atgręžia žmogų prie Dievo.

O prie mirties, gerbiamieji, kiek daug žmonių, kurie gyveno be Dievo, atsiverčia į Dievą — kiek daug kitų po netikusio gyvenimo per paskutinę ligą aukštai iškyla — žodžiu, kaip dažnai tas orientavimasis į tikslą, kuris yra, kaip nurodė p. Deville, šio, kad ir blogiausiai per ilgus metus gyvento, gyvenimo uždavinys, per paskutines dienas laimingai pasibaigia, — to mus, kunigus, klauskite. Tas mirties skardenimasis kartais ilgomis ligomis, ta jos slėpininga grasmė, visa tai, kas joje atrodo p. Siemionovui taip žiauru ir neracionaliu — visa tai yra didelė geradarybė žmonijai, kuri tuoj bus suprasta, jei bus permanyta pagrindinė krikščionybės mintis: kad šis gyvenimas yra įžengiamas moralinio išsiplėtojimo laikotarpis.

L e r o y. Iš to visko matau, kad imate, gerbiamieji, moralinį pikta tam tikru išeinamuoju punktu ir daugiausia tuo pagrindu pateisinate kentėjimą, kurį vadinate fiziniu piktu. Bet iš kur gi, pasakykite man, moralinis piktas gavo pradžią? O gal suksimės ratu?

K u n i g a s. Moralinis piktas kyla iš leistų padarų laisvos valios. Tai yra jo absoliuti pradžia.

D e v i l l e. Taip yra; tai yra tiek filosofijos, tiek krikščionybės atsakymas. Apie kitą moralinio pikto pradžią nė pagalvoti negalima.

L e r o y. Ką tai reiškia: iš leistų padarų laisvos valios? Ar Dievas, leisdamas tas laisvas būtybes, nenumatė, kad jos piktam panaudos savo laisvę? Arba nesugebėjo prie to neprileisti? Kaip visa tai suderinama su ta Apvaizdą, apie kurią tamsta vakar dėstei, kad

pradiniame kūrimo akte viską numatė ir viską sutvarkė? Tai tikrai nesuprantama. Krikščionybė gi, kurios tamsta šaukies, ne tik nepadeda išspręsti tą pikto mįslę, bet, priešingai, ją dar labiau pasunkina, nes, įnešdama amžinojo pasmerkimo dogmą, iškelia pikta į šimtąją, ką čia! į begalinę galybę.

D e v i l l e. Norėdamas leisti protingų būtybių, galinčių jį pažinti ir turėti, Dievas turėjo leisti jas laisvas, nes viena logiškai veda prie antro. Norėdamas gi leisti laisvų būtybių, turėjo iš anksto sutikti su tuo eventualumu, kad ne visos tos laisvos būtybės pasirinks gera, bet kad kai kurios nusigręš į pikta. Jeigu tamsta loštum kauleliais su kitu, o kauleliai, tūkstantį kartų mesti, vis kristų ant tų pačių numerių, tai pasakytum, kad kauleliai yra padirbti, kažkokių svartelių iš vienos pusės pasunkinti. Panašiai, jei visi padarai rinkdamiesi nepakeičiamai svirtų į gera ir kryptų į Dievą, reiktų pasakyti, kad jų pasirinkimas nėra laisvas, kad yra determinuotas į vieną pusę. Toks yra „Didžiųjų skaičių dėsnis", pritaikomas tiek laisvo pasirinkimo rezultatams, tiek atsitiktinumams. Vienuose ir antruose, kur nėra determinavimo į vieną pusę, ten rezultatai daugiausia pasidalins tarp vienos ir antros pusės.

Tad jei laisvų būtybių sukūrimo rezultatas yra eventualus kai kurių nukrypimas į pikta — o šiame gyvenime įvykęs pakrypimas, kaip žinome, galutinai determinuoja būtybę — tokiu atveju ir amžinas kai kurių atkritimas yra neišvengiamas sukūrimo rezultatas. Ar šių nelaimingų atkritėlių bus daug, ar maža, ar labai maža? — apie tai iš tikro nieko nežinome. Aš, čia visiškai skirdamasis nuo Ženevos re-

formatoriaus, esu linkęs manyti, kad atsiras nepalyginti daugiau palaimintųjų, ir esu nuomonės, kad kai stosime prie amžinybės vartų, tai mus labiau nustebins Dievo gailestingumas, kaip teisingumas.

Sakai, pone Leroy, kad krikščionybė iškelia pikta iki begalinės galybės. Tai yra tam tikra prasme tiesa; bet pridurk tamsta, kad dar kur kas aukščiau iškelia gera. Viena ir antra mums šiame gyvenime atrodo kaip kažkas labai reliatyvaus; nereliatyvaus tarp jų skirtumas, kurio reikalauja dorovė, nereliatyvi vertybė, kurią sau pačiai prisiskiria dorovė, yra mums — kada iš žemiško požvilgio žiūrime — nesuprantami. Tik krikščionybės šviesoje visa tai išsiaiškina: atsiskleidžia absoliuti dorovės vertybė ir gyvenimo uždavinio rimtumas.

H a i n b e r g. Yra čia racijos, pone Leroy. Jei norima teisti krikščioniškąjį Dievą, tai reikia jį imti tokį, kokį jį krikščionybė vaizduoja: susietą su gyvenimu anapus grabo. O jei tas Dievas yra atmetamas, tai reikia eiti prie sistemų, kuriose viskas yra būtina — o tada nėra ko kaltinti už šio gyvenimo menkystą.

L e r o y. Visiškai nesipriešinu, kad tas aiškinimas yra racionalus. Čia dar būtų galima iškelti daug klausimų ir priekaištų; aš apskritai pageidaučiau Dievo, kuris iš aukšto ant pikto viešpatautų — gal tai pagaliau subjektyvi pažiūra, kuriai šitame klausime ypatingai esame linkę pasiduoti. Bet, dėl bendrų bruožų, širdingai pripažįstu ponui Deville, kad pateikė mums gilų ir su savimi sutinkantį didelio ir sunkaus pikto klausimo išaiškinimą. Matyti, ir p. Siemionovas tyla, kurioje paskendo, su tuo sutinka.

Kunigas. Jei kam pikto mįslės išaiškinimo, kurį davė filosofija, pono Deville lūpomis, visiškai neužtenka, tai tegul paklauso, kaip apreikšta dogma tą patį dalyką perkelia į aukštesnę plotmę. Čia pono Leroy pageidavimas, kad Dievas iš aukšto ant pikto viešpatautų, man rodos, pilnai išsipildys.

Dievas iš sykio sukūrė grynų gryniausią gėrį ir laimę. Užuot sukūręs žmogų, kenčiantį ir marų, — nors kančios ir mirtis yra natūralūs jo sudėtingos būties padariniai, — jis velijo jį iš karto iškelti į aukštesnį laipsnį: pastatė jį antgamtinėse sąlygose, kuriose turėjo būti laimingas šitame bandomame gyvenime — ir pereiti be mirties į amžiną laimę.

Žmogus savavališkai pasipriešino. Panorėjo, vietoj gryno gėrio, paragauti gėrio ir pikto vaisiaus. Dievas jam tai leido ne todėl, kad tas piktas būtų galingesnis už jį ir galėtų nieku paversti jo sumanymus, bet todėl, kad matė jame dugną dar didžiau tiems patiems savo miclaširdingiems sumanymams įvykdyti.— Eik, pasakė žmogui, keliu, kurį pasirinkai. Daug jame prisikentėsi bausmei. O aš tavo išganymo tikslo, kuriam tave sukūriau, nepakeisiu, ir tuo kreivu keliu, kurį pasirinkai, dar aukščiau prie to paties tikslo privesiu.

Ir žmogus eina — ir žmonija eina — jau ne tiesiai iš tiesos į tiesą, iš Edeno linksmybių į dangišką laimę, kaip jai Dievas iš pradžių teikė, bet palinkusia galva, tarp erškėčių, kuriuos jai žemė šiandien neša.— Ieškodama tiesos, eina žmonija klaidžiodama; brenda kaskart giliau, iš klaidų į klaidas. Bet kiekvienos klaidos dieną skaudžiu prityrimu įsitikina, kad paklydo — ir traukias, atsižvelgia į kelią, kurį iš

pradžių pametė. Ieškodama kartu savo gėrio ir laimės, žmonija metas į visokias biaurenybes; iš visų padarų bando išsunkti gaivinančią „Somą“; mėgina visokių magmogių vienetui, visokių santvarkų visuomenei. Visa veltui; visur nusivylimas. Kaskart labiau jaučia, kad neteko kažkokio laimei būtino prado — ir svajoja apie jį — kartais į dangų akis pakelia.

O ar Dievas be gailesčio žiūri į šį klaidžiojimą ir į šį žmonijos alkį?

Jau pirmojo nuslydimo metu, tremdamas žmogų iš Edeno, Dievas tėviškai žada, kad ateis jam rankos paduoti. Paskui, kada šio brangiausio pažado atminimas pradeda dilti, Dievas įkvėpia parinktus žmones. Religija, nužengianti nuo Dievo, kaip skaistus šviesos ruožas iš dangaus, traukias per tamsią žmonijos istoriją; tiesos žodžiai, kurių žmonija trokšta, kaskart tankiau krinta iš dangaus; išganymo pažadėjimas, Dievo padarytas, kaskart aiškiau atnaujinamas. Protai, išvarginti klaidžiojimo, jau ima kreipti dėmesį į to skaistaus ruožo pusę; Dievo išsiilgusios širdys pradeda greičiau plakti. Didžiojo pažado išsipildymo valanda prisiartino. — Žmonijos protai užtektinai prisiklaidžiojo, širdys užtektinai prisikentėjo, kad galutinai įsitikintų, jog tik iš viršaus jiems gali ateiti išganymas.

Žadinys išsipildė d i e v i š k a i — milijoną kartų daugiau, kaip žmonija tikėjos, kaip svajojo.

Giliai žmogiškas poetas, kurį ponas Leroy prieš valandėlę citavo, jausdamas širdimi tuos visus žmonijos ilgesius ir klaidžiojimus, beviltiškai maldavo Dievą, kad pasirodytų žemėje:

Sutrupink tuos skliautus, kurie Tave slepia danguje
. . . . . ir mums pasirodyk.

Sakė jis tai iššaukiamai, beviltiškai. O juk Dievas tai seniai padarė...!! Pats tapo žmogumi — ir nužengė mokytoju ir išganytoju į šią mažą planetą, nešdamas šviesą ir gyvybę.

Ir kas gi atsitiko? Ar įvyko tai, ką pagautas poetas tikino Dievą įvyksiant — kas, visi jaučiame, turėjo įvykti:

> Tada pagauta visa žmonių padermė
> Puls prieš tave, Viešpatie, ant kelių —

Nuostabus dalykas: po dvidešimt šimtmečių, skaičiustų, kurie klūpo ant kelių prieš Įsikūnijusį Dievą, sudaro vos mažą žmonijos dalelę; didesnioji žemės rutulio dalis atrodo taip pat, kaip prieš Įsikūnijimą. Gali rodytis, kad Dievui nepavyko!

Taip mums gali rodytis, nes mes esame viendieniai ir nemokame įsigalvoti į mintį. To, kuriam „tūkstantis metų... kaip vakarykštė diena". Religija, Įsikūnijusio Dievo atnešta, įsigali, perdirba žmoniją, bet veikia iš lėto — kaip veikė tos kosmiškos jėgos, kurios sukūrė materialinį pasaulį; — veikia iš lėto, nes Dievui rūpi ne materialinis laimėjimas, bet įtikinimas, širdžių užkariavimas, tai, kad žmonija savo noru prie Jo pakiltų: nes religija yra sąjunga, pasibučiavimas Dievo, kuris iš geravalės meilės nusilenkia prie savo padaro, su padaru, kuris taip pat iš laisvos meilės prie jo kelias. O tai reikalauja laiko. — Įsikūnijęs Dievas stovi vidur žmonių ir savo dievažmogiškos gražybės spinduliais prie savęs traukia. Ir vis daugiau sielų gręžias prie Jo su tikėjimu, meile, seka Jį. Ir jų prastam tikėjimui visos gyvenimo mįslės tampa aiškios; visi kentėjimai pavirsta į dorybės ir pašventėji-

mo pakopas, daug aukštesniu būdu kaip natūralinėje santvarkoje. Krikščionys jaučia savo kentėjimuose slėpiningą solidarumą su nukryžiuotuoju Kristumi, vadina juos kryžiais, ir taip teisingai patiria jų išganomą galią, kad net neretai nežmogiškai pamilsta tuos kryžius. — Ir daugėja žemėje stebuklingos dorybės, didvyriškos dorybės. Dvasia, kuri apsireiškė pasaulyje kankinių epopėja, neišnyko, tik išsiliejo tūkstančiais aukų ir pasišventimų, ne taip įstabių, bet kolektyviai duodančių aukštesnę moralinės dorybės sumą.

Dar didelė daugybė sielų nepastebėjo Įsikūnijusio Dievo, neatkreipė akių į tą pusę, kur Jis yra. Dar nuolat ieškoma tiesos paklydimo makalynėse ir laimės nusižengimuose. Bet ir tai yra avelės, kurias Ganytojas savo laiku į avidę surinks. Ir patys tie klaidžiojimai verčia juos, kaip sakiau, grįžti prie tiesos. Jei ne greičiau, tai bent tada, kada baigsis klaidžiojimų ciklas, žmonija, apėjusi tą didžiulę kreivumą, prieis Dieviškąją tiesą, nuo kurios iš pradžių pabėgo. Bet kiek galingiau ir nuoširdžiau ji tada jos laikysis — iš prityrimo žinodama jos atstumą nuo paklaidos! Ir visos religijos susilies į vieną tikrą religiją: turime tą pažadą iš Kristaus lūpų. Ir visi mokslai, kurie dar šiandien bėga aplink paskyrimų orbitą, ateis atsiklaupti prieš tą religiją ir liudys. Ir žmonių išradimai, kurie iki šiolei kartais didina žmonių kentėjimus, užuot juos maldę, ir, užuot skleidę po žemės rutulį šviesą ir taiką, dažnai išnešioja netiesą ir neapykantą — kada pagaliau nemalonūs prityrimai pažemins amžiaus puikybę, kuri tą bausmę užsitraukė,— tada tie išradimai pasieks savo tikslą: tarnaus žemiš-

kam gyvenimui ir padės siekti dangiškojo. Juk ne veltui gamtos ir visų joje paslėptų jėgų Leidėjas laimindamas paskatino žmogų ją pavergti: „Ją pavergkite“. Taip pat ir visuomeninės ir politinės santvarkos, kurios iki šios dienos dar yra pilnos laukinių ir pagoniškų pradų, pagaliau persisunks evangeliška dvasia, kuri pamažu pasaulį veikia. Evangelija iki šiolei laimėjo tam tikrą skaičių vienetų, kur-nekur apvaldė šeimą; bet į viešąjį gyvenimą, į politiką, į tarpvalstybinius santykius dar neprasiskverbė. O juk ji turi ne tik galios vienetams pašventinti, bet ir socialinės galios, siekiančios sutvarkyti visuomenes pagal dievišką mintį. Ta iš dangaus duota galia turi realizuotis! Kai kuriems rodos, kad ji jau viduramžiuose įsigyvendė krikščioniškoje valstybėje; bet tai buvo tik bandymėlis mažu mastu — palyginus su žmonijos visuma — ir dar su itin žalia ir barbariška medžiaga. Viduramžiuose buvo dar iki tam tikro laipsnio neišskirtų religinių ir pasaulinių galybių susiliejimas; naujesniais laikais tos galybės, įsisąmonindamos, stoja viena prieš antrą; tik po to proceso pabaigos, su visu sąmoningumu ir valia, jos paduos sau rankas ir organiškai susijungs vienoje Dievo karalystėje žemėje.

Senojo ir Naujojo Įstatymo Raštas žada ne pusiautiną, ne tik tam tikroms tautoms apribotą Dievo karalystę, bet visuotinį viešpatavimą visoje žemėje. Vienas pranašas žada: „Duosiu tau pagonis kaipo tavo tėvainystę, ir kaipo tavo nuosavybę žemės ribas“. Kitas pranašauja: „Visos tautos, ir giminės, ir kalbos Jam tarnaus... ir jo karalystė nežlugs“. — Trečiam matos ta karalystė kaipo kalnas, „išaugštintas ant kauburių, ir į jį plauks, sako, visos tautos. Jis mokins.

savo kelių, ir mes vaikščiosime jo takais..., jie nusikals iš savo kalavijų žagrių ir iš jiečių pjautuvų; tauta nebekels kalavijo prieš tautą, ir jie nebesilavins daugiau į kovą"...

Nuo to laikotarpio dar esame toli, — gal tiktai pradžioje mūsų žygio į jį. Einame prie jo osciliacijomis, kurios tam tikromis kraštutinėmis epochomis daro įspūdžio, lyg toltume. Bet, žiūrėdami į istorijos visumą, galime pastebėti, kad iš tikro, nors ir iš lėto, Dievo karalystė artinas. — Tiesa, tai nėra dogma; bet tai išeina iš visos Dievo veikalų ekonomijos pasaulyje ir iš Šv. Rašto aiškinimo. — Pats Kristus patvirtina senas pranašystes pranašyste apie vieną avidę, į kurią susirinks visos jam priklausančios avelės. O Apaštalas priduria, kad Kristus turi karaliauti, t. y. valdyti ir platinti savo karalystę žmonėse tol, kol visos nedraugingos galybės puls jam po kojų; — tik tada „paskučiausioji neprietelė bus sunaikinta mirtis". — Tiesą pasakius, baigiamoji tos dieviškos evoliucijos era negali būti niekas kita, kaip tik palingenezė, naujas gyvenimas be pikto šešėlio ir mirties, nes jau visas piktas nugalėtas — nugalėtas ne paties Dievo, — bet žmonijos, sujungtos su Dievu. Ir net gamta — slėpiningai prasitaria Apaštalas —, kuri iki šiolei „vaitoja ir kenčia skausmus", bus išvaduota iš pasmerkimo nelaisvės ir saviškai dalyvaus Dievo sūnų liaupsinime.

Toks pasaulio ir žmonijos žygis — užkariaujant neteisą teisai, verčiant pikta geru — yra tikrasis kelias, kurį žmogus pasirinko, bet kurį Dievas dieviškai pakeitė. Tame kelyje žmonija daugiau ir ilgiau privargs, gal daugiau kartų atkris, kaip iš pradžių Dievo

nurodytame žygyje. Bet toks žygis yra nepalyginti didesnis; jis visapusiškiau apreiškia ir pašlovina Dievą ir jo tobulybes, o žmones nepalyginti stebuklingiau patobulina ir palaimina; — taip, kad stoję prie uosto, žmonės giedos apie Adomo nuodėmę, kuri privedė prie tos atomazgos: „O felix culpa"! — ką jau Bažnyčia, jausdama šventą prisikėlimą, gieda. — *Ir tur būt dėl tos atomazgos visa žinanti Gėrybė iš pat pradžių prileido tą laimingą kaltę.*

Miss Wilson. Iš širdies gilumos dėkoju Kunigui už tą gražų išaiškinimą.

Hainberg. Kas čia daros? Pradėjome šios dienos pasikalbėjimą nuo juodo pesimizmo, o baigiame šviesiausiu optimizmu!

Kunigas. Taip yra, pesimizmas yra rūkas, kuris gali tik žemumoje išsilaikyti; aukščiau, virš žemiškojo pažinimo debesų, Dievo apreikštos tiesos šviesoje, visados spinduliuoja optimizmas.

Siemionovas. Ha! kad būtų galima tikėti!

Tuos žodžius Siemionovas ištarė kažkokiu keistu, gerkliniu balsu — ir įsižiūrėjo į dangų. Mes taip pat pasižiūrėjome.— Mums kalbantis, visiškai išgiedrėjo. Naktis stojo graži ir gaivi. Žvaigždės žibėjo slėpiningai, be galo toli. Nieko nesakėme, bet jautėme, greičiausiai visi, kad mus apvaldo grožybė, iš aukšto srūvanti, ir liepia ją tikėti.

KETVIRTAS VAKARAS.

Krikščionybė tarp religijų.

Ketvirtadienio vakarą vėl visi susirinko viešbučio terasoje; ir vėl po pietų Bielskis pradėjo diskusiją:

— Vakar svarstėte, rodos, gerbiamieji, pesimizmo klausimą. Gaila, kad manęs nebuvo; būčiau mielai sutrupinęs ietį, ar vienoje ar antroje pusėje — vis tiek. Tai priklauso nuo to, kaip žmogus nusistatai pasaulį ar tamsiau ar šviesiau matyti. O vakar kaip tik būčiau buvęs pesimistas, nes buvo biauru, ir jaučiaus nesavas.

Siemionovas. Nebūtų tai buvęs labai gilus pesimizmas.

Miss Wilson. Ir tas optimizmas, kuris per giedrą sublyksėtų, nebūtų labai aukštas.

Bielskis. Miss užsikirto mane persekioti. Aš, nelaimingas, gintis negaliu šioje plotmėje, kadangi manęs vakar nebuvo; bet, grįždamas prie dar ankstesnio pasikalbėjimo temos, pasakysiu, kas man atėjo į galvą, mums išsiskirsčius. Taigi, gerbiamieji, atitvėrėte religijos sritį nuo mokslo srities neperkopiama tvora...

Kunigas. Arba geriau — pripažinome, kad religijos sfera yra už mokslo klausimų sferos.

Bielskis. Tai nesvarbu; užtenka, kad perskyrėte abi sferas, o užmiršote, kad šiųdienis moks-

las jau ir pačią religiją, kaipo tokią, apėmė savo sferoje. Juk šiandien yra mokslas apie religijas, kuris tiria jų kilimą ir jų plėtojimosi dėsnius žmonėse; kada tas mokslas priaugs, tada visa religijos sritis, su visomis dogmomis ir apreiškimais, bus moksliškai ištirta.

D e v i l l e. Neužmiršome apie tą religijų mokslą, kadangi dar pirmą dieną ponas Hainbergas apie jį kalbėjo. Tačiau tas mokslas nėra priešingas mūsų apribojimui. Jis stebi religijas kaip empirinius reiškinius žmonijoje, bandomai tiria jų plėtojimosi dėsnius; o savo keliu religios veda žmonių širdis ir protus į absoliuto sferą, kur mokslas negali įeiti. — Pagaliau nieku būdu nesutikčiau, kad krikščionybė būtų įtraukta į kitų religijų eilę, lyg būtų natūralus jų plėtojimosi padaras. Krikščionybė, gerbiamieji, yra iš viršaus!

B i e l s k i s. Ha! tai lengva pasakyti: krikščionybė yra iš viršaus!... Gerbiu tą tvirtinimą kaip subjektyvaus tikėjimo pareiškimą, bet turiu pažymėti, kad jis yra visiškai priešingas naujoviško mokslo išvadoms. Jei šiandien yra kas moksliškai įrodyta ir visuotinai priimta, tai tas yra religinio plėtojimosi nepertraukiamumas ir vientisumas. Religijos prasidėjo nuo fetišizmo; kiek naujų reiškinių būdavo pastebima gamtoje, tiek būdavo įsivaizduojama dvasių, kurios būdavo su pagarba garbinamos. — Toliau, įsivaizdavimams apie gamtą formuojantis ir žmogaus protavimui bendrinantis, tie nesuskaitomi fetišai susiliedavo į tam tikrą skaičių dievų, vyriškų ir moteriškų, gerų ir piktų, t. y. žmogaus pavyzdžiu sukurtų. Taip pat politinė tautų santvarka turėdavo įtakos jų religi-

joms. Kovoje, kurią tautos vesdavo dėl savo būvio, kiekviena turėjo turėti savo dievą, kurį ypatingai garbindavo, tačiau principe natsakydavo tolygaus garbinimo ir kaimyniniems dievams. Pagaliau, kadangi ta kova tarp tautų privesdavo prie didelių valstybių susikūrimo, kaip asiriečių, kurios kartais svajodavo apie visuotinį viešpatavimą, iš čia, kaip įrodė Renanas Izraelitų istorijoje, išsilukšteno vieno, visam pasauliui viešpataujančio, Dievo idėja, monoteizmas. Tą idėją, kaipo aukštesnę už politeistines formas, po pasaulį išnešiojo krikščionybė. Sulipdė ji ją į vieną visumą su įvairiais Rytų mitais ir Aleksandrijos filosofijos prasimanymais: apie įsikūnijimą, apie trejybę, apie logą, apie gyvenimą anapus grabo: pridavė kaipo praktišką pusę altruizmo pagrindus, kuriuos jau graikų filosofija buvo suformulavusi, ir apeigas, truputį prastesnes kaip žydų ir pagonių, bet taip pat iš jų paimtas. Tokia visuma, nežiūrint savo trūkumų ir vidujinių prieštaravimų, buvo vis dėlto didžiulė pažanga, palyginus su senesniais tikėjimais, teikė žmonėms idealesnį garbinimo objektą ir aukštesnę etiką, kurios buvo reikalingi. Tas žmonijos reikalas, ypatingai Romos valstybėje pajustas, ir yra raktas, kuris aiškina tiek krikščionybės susiformavimą, tiek jos platų pasklidimą.

D e v i l l e. Visa tai yra labai gražiai suposmuota pozityvistų fantazija, kuriai tik vieno dalyko trūksta — t. y. sutarmės su pozityviais faktais. „A priori", pagal pozityvizmą, taip turėtų ir būti, kad žmonijoje religijos prasidėtų nuo fetišizmo, o baigtų savo evoliuciją monoteizmu; bet jei pažvelgsime į tikrus žmonių minties paminklus, kuriuos šiųdienis mokslas iš po

žemės iškasa, tai rasime rimtų pagrindų manyti, kad buvo visai priešingai. Tuose palaikuose monoteistinė idėja reiškias seniausia, o tik pamažu, dezintegruojamu procesu, kurį iki tam tikro laipsnio net pačiuose paminkluose galima sekti, pavirsta į politeizmą.

Egiptas, tas graikų, o tarpiškai romėnų ir mūsų civilizacijos lopšys, geriausiai šiandien žinomas iš senovės kraštų, aiškiausiai rodo tą dezintegruojamą procesą. Tiesa, „Mirusiųjų Knyga" mini įvairius dievus — bet taip pat, ir tai kaip tik savo seniausiose dalyse, kalba apie vieną Dievą, „kuriam giliai lankiojas dievai", „kuris sukūrė visus dievus, ir sielas, ir pasaulį"; aiškina, kad vardai, kuriuos vėlesniuose kūriniuose randame išdėliotus įvairiems dievaičiams, yra Jo vardai; kad dangus, kad saulė yra „Jo paveikslai"; kad Jis „yra vienintėlis nuo amžių gyvenąs ir gyvenimo pilnas". Dar ketvirtos dinastijos laikais ant Nilo kranto buvo giedama šio skaistaus monoteizmo įkvėptų giesmių. Vėliau tie Dievybės paveikslai neženkliai pavirsta į dievaičius. Saulė, gražiausias Dievo paveikslas pasaulyje, pati tampa dievaičiu, Ammon-Ra. Netrukus ir tekanti saulė virsta dievaičiu, nusileidžianti saulė — dar kitu, o saulė, kuri nakčia po žeme perteka per mirusiųjų kraštą ir jį apšviečia, dar kitu — Ozirio vardu. Planetos, lydinčios saulę, taip pat iš eilės tampa dievaičiais, saulės gaivinama žemė — deive. Ir taip toliau ir toliau, daugėja simboliai, ir neišvengiamai, bent liaudies kulte. virsta į dievaičius — kaskart žemesnius, kaskart keistesnius... Kada pagaliau po daugelio amžių atėjo graikai, jie rado Egiptą su religija, kuri ribojos su fetišizmu, ir tyčiojos iš egiptiečių, kad jie garbino daržo-

ves ir ropuolius. Ir taip mus mokyta apie egiptiečių religiją mokyklose prieš keturiasdešimt metų.

Kyliniuose Chaldėjos ir Asirijos paminkluose tos pačios atbulinės raidos pėdsakai stebina mokslininkus. Išskaityta itin senoviškų giesmių, kur tikima vienu Dievu, gamtos kūrėju, mirusiųjų teisėju; ir net vėlesniais laikais dažnai prasimuša lyg reminiscencijų apie pirmykščius dievybės vienumo supratimus. Įdomus yra tarp kitų himnas Heai, kurio įvairius egzempliorius Britų Muziejuje moksliškai lyginant įsitikinta, kad į vėlesnius nuorašus buvo įterpta kelios eilutės politeistine prasme, tuo tarpu seniausioji dalis buvo grynai monoteistinė. — Pas persus iš amžių glūdumų išnyra kilnus ir grynas Ahuramazdos kultas kaipo seniausias. Zoroastras laikomas tik reformatoriumi, kuris tą seną religiją apvalė; tą pačią rolę priskiria sau savo žinomuose antrašuose ir Achamenidai: Kserksas ir Darijus. Tik Artakserksas Mnemonas ir jo įpėdiniai, iš politikos užkariautų tautų atžvilgiu, į Irano religiją įveda stabus ir dievaičių kultą. — Pas indus pirmykštis monoteizmas ne tik aiškiai išsireiškė seniausiose Vedų giesmėse, bet net paliko pėdsakų šiandien išsišakojusiame politeizme. Tiek geriausi Europos indologai, tiek šiųdieniai indų mokslininkai tvirtina, kad Vedų religijai yra toli šaukia iki politeizmo; tariamai įvairių dievų vardai, esą, kilo iš įvairių giminių, kurios saviškai Kūrėją vadino: ką tarp kitko įrodo, kad ypatumai ir funkcijos, kuriuos tiems dievams senos giesmės priskiria, visados vienodai Aukščiausiąją Būtybę žymi. Net vienos dievybės vardas duodamas kitai: „Aš Indra — skelbia garsus ketvirtas himnas — esmi Varuna". —

Kinijoje tik paskutiniais metais Europos mokslininkai atrado maldų. Aukščiausiajai Būtybei, kurias tik pats imperatorius iškilmingomis dienomis kalba ir kurios neabejotinai yra liekana iš seniausių laikų, šiandien nuo liaudies kaip šventenybės slepiama. Tose maldose taip skaisčiai reiškias monoteizmas, kad kiekvienas krikščionis galėtų jas dievobaimingai kalbėti.

Žodžiu, kur tik mokslas prieina senų civilizacijų pradus, kur tik ne iš kelių kaulų trupinių sudaro hipotezę, bet pačius autentiškus žmogaus minties paminklus atidengia ir tiria, ten visados, giliausiuose sluoksniuose, ir randa monoteizmą, o politeizmą — aukštesniuose ir vėlesniuose. Nėra nė vieno priešingo atsitikimo pavyzdžio, t. y. aiškių įrodymų, kad kokia giminė, kokia tauta pirma pasiduotų fetišizmui ir politeizmui, o paskui savarankiška raida pereitų prie monoteizmo. — O jei kuris nors iš šių dienų orientalistų leidžia sau dar kartais kildinti senovės Rytų religijas iš politeistinio prado, tai, atidžiai jį skaitydami, būname nustebinti tų išvadžiojimų apriorizmu ir įrodomos medžiagos stoka, keistai nesuderančia su paprastu tų mokslininkų tikslumu.

Tad turime, gerbiamieji, noromis-ne-noromis skaitytis su tuo faktu — nuostabiu, bet teisingu, — kad žmonija, kuri visomis kitomis kryptimis: valstybinėje organizacijoje, įstatymų leidime, moksle, pramonėje, mene, yra pratusi eiti pažangiai — bendrai vienoje religijoje ėjo atbulai.

Miss Wilson. Tai verčia mus padaryti išvadą, kad tuo vienu atžvilgiu žmonija yra kitaip apdo-

vanota: kad nesugeba sukurti religijos iš savęs, kaip kuria meną ir mokslą, bet turi jos laukti iš viršaus.

D e v i l l e. Tai kaip tik yra išvada, kurią norėjau prieiti.

H a i n b e r g. Nėra abejojimo, kad pozityvistinis šablonas, kurį čia mums ponas Bielskis išdėstė, negali atsilaikyti prieš šiųdienius tyrimus. Renanas monoteizmo kilmę žyduose aiškina politinių santvarkų įtaka, — arba — ką kur kitur taria, nelabai suderamai su pirma hipoteze — menamai ypatingu semitų tautoms „monoteistiniu instinktu". Negaliu suprasti, kaip jis galėjo tai taip menkai aiškinti, kada jau tada buvo žinomi pirmykščio egiptiečio monoteizmo keliai. Brugscho veikale: „Religion und Mythologie der alten Aegypter" jis galėjo perskaityti ilgą eilę tekstų, pirštu prikišamai rodančių, kad jau nuostabiai aiškiai egiptiečiams švietė supratimas Dievo, dvasiško ir be galo tobulo, beveik su visais atributais, kokius jam krikščionys teologai priskiria. — Bet kas iš to išeina? Viena, kad religijų kilmės klausimas yra kur kas painesnis, kaip mes dar neseniai vaizdavomės; kad gal dabartiniame mokslo stovyje ir visiškai nepavyks jų kilmę išaiškinti. Nuo ypatingos pozityvistų konstrukcijos turime atsisakyti, bet nuo bendros filosofinės minties: kad krikščionybė yra bendros kilmės su kitomis religijomis, kad iš bendros pradžios eina, nieku būdu, tariu, neprivalome — ir net negalime atsisakyti.

Iki šiolei sekiau pono Deville minties eigą, ir tai man šiaip taip dėstės į racionalią visumą, kurioje mačiau sąryšio ir vienigumo, o mažiausiai — galimumo prieiti vieningumą. Dabar tamsta, išskirdamas krikščionybę iš bendrų pasaulio dėsnių, toje visumoje

darai spragą. Jau nematau, kaip galėčiau toliau eiti paskui tamstą!

Siemionovas. Krikščionybė neabejotinai pralenkia kitas mūsų laikų religijas, bet jai dar toli šaukia iki to, kad ji būtų galutinė žmonijos religija. Einame prie to, kad krikščionybė nusikratytų visomis dogmomis ir sakramentais ir taptų grynu meilės įstatymu.

Leroy. Kad krikščionybė yra geriausia ir didžiausia iš religijų, kokios yra pasaulyje, su tuo visi sutinkame, ir manau, kad ta nuomonė yra šis tas daugiau kaip subjektyvus mūsų pomėgis. Mes, žmonės iš XX amžiaus priešaušrio, užtektinai mokame bendrintis, kad galėtume objektyviai religijas lyginti.— Bet nieku būdu, jokia prasme krikščionybė nėra religinis unikatas. Priešingai, šiųdieniai lyginami tyrinėjimai, nieko neatimdami iš krikščionybės nuopelnų, vis dėlto vis daugiau nurodo, kad viskas, kas yra krikščionybėje, yra taip pat, iki tam tikro laipsnio, kiek kita forma ir kitose religijose. Krikščionybė laiko save Dievo duotą, rodo šventą raštą — bet ir kitos religijos panašiai šaukias apreiškimo, stebuklų, turi šventas knygas; krikščionybėje yra dogmų, kurių turinys, kaip teisingai ponas Bielskis pasakė, randamas pas aleksandriečius, brahminizme ir kitose religijose; krikščionybė moko rūsčios dorovės, išsižadėjimo, kuria asketizmą — bet buddhizmas tų pačių dalykų moko ir, nuostabus dalykas, net vienuolynai, kuriuos buddhizmas Tibete steigė, yra nuostabiai panašūs į mūsų vienuolynus. Dėl to nestatau buddhizmo ant lygės su krikščionybe, kaip tai kai kas (dėl sporto,

tur būtį daro; bet statau jį kartu su krikščionybe ir kitomis religijomis į vieną kategoriją.

Kunigas. Leisiu sau padaryti pastabą, kad nekartą tam tikri dalykai atrodo panašūs, kol į juos žiūrima iš tolo; bet, prisižiūrėjus iš arti, pasirodo, kad panašumo būta tik tariamo. Ledas, kuris žiemą padengia langų rūtas, kartais įgauna pavidalą, visai panašų į gražios vegetacijos; bet po mikroskopu iliuzija dingsta: vietoje narvelinės sudėties ir gyvenimo yra tik laukujai sukabinėti kristalėliai — ir negyvata. Taip pat tariamosios brahminų trejybės ir įkūnijimai, apžiūrimi iš arti, pasirodo sekliais kliedesiais ir neteka viso panašumo į neišmatuojamas krikščionybės paslaptis. Tą patį reikia pasakyti ir apie daugelį kitų tikėjimų ir pagoniškų praktikų, kurios iš tolo ir atsitiktinai kažką krikščioniško primena. — Bet paklausykime, ką ponas Deville į visa tai pasakys.

Deville. Pono Hainbergo priekaištas: kad krikščionybė negali būti išimtis iš visatos vienumos, ypatingai man rūpi. Suprantu, kad filosofiškam protui būtinai noris visumos....

Leroy. O ta filosofija yra kiekvieno žmogaus proto dugne, nors tik kai kuriuose pilnai sąmoningai apsireiškia.

Deville. Labai teisingai; todėl, atsižvelgdamas į tą priekaištą, pasakysiu, kad krikščionybė nėra išimtis iš visatos vienumos — tik tą vienumą, į kurią ji įeina, reikia suprasti plačiau ir aukščiau, kaip tai paprastai daroma; ir reikia suprasti, kad gali būti ertesnių visatos dėsnių, kurių mūsų empirinio pasaulio išrutulą būtų tiktai fragmentas. Kol mokslas netikėjo iš dangaus krintančiais aerolitais, apie kuriuos

žmonės pasakojo, tol kiekvieną žemėje rastą mineralą laikyta geologiniu padaru; kada įsitikinta, kad aerolitai krinta, tuo nebuvo padaryta spraga vienumoje mokslo apie žemę, tik prasiplėtė jo akiratis: suprasta, kad į žemę gali patekti astralinės kilmės skeveldrų. Taigi ir krikščionybė gali neišaugti iš protinės mūsų planetos evoliucijos, o vis dėlto gali glaudžiai, ne atsitiktinai priklausyti prie visatos vienumos, kilti iš aukščiausių dėsnių, kurie rikiuoja tos vienumos raidą.

O kokie yra tie aukščiausi dėsniai? Jeigu būtume siauri materialistai, galėtume tokiais laikyti dėsnius, pagal kuriuos gravituoja materija; mums galėtų rodytis, kad akla atomų mechanika yra pakankama racija ir tam, kad pati egzistuoja, ir viskam, kas yra pasaulyje. Bet kadangi atsistojome aukščiau, kadangi žinome, kad už atomų sūkurių yra dvasia, o už visko yra Dievas, absoliutas, ar kaip jį panorėsime pavadinti, — tai besąlygiškai turime pripažinti, kad Dievas yra veiksnys, kuris priklauso prie visatos visumos; taigi, kad jo išminties ir gerybės dėsniai yra kaip tik aukščiausi gerybės dėsniai. — Tad, jeigu taip yra, kokiu gi pagrindu atsakytume tam Dievui galimumą veikti visatoje?

Gal mums rodos — dėl paveldėtų nuo materializmo prietarų — kad laisvas Dievo veikimas pasaulyje trikdytų pasaulio harmoniją. Bet taip nėra. Būtų harmonijos sutrikdymas ir nesąmonė, jei koks veiksnys pats iš savęs, kitaip kaip pagal savo prigimtį veiktų; bet kai į jo sferą įeina kitas, aukštesnis veiksnys, su ypatingu sau veikimu, tada yra paprastas dalykas, kuris sudera su logika ir visatos dės-

niais, kad veikimo padarinys bus kitoks ir aukštesnis. Prieina sodininkas prie kero ir priskiepija rožę. Tai, kas su keru dedas, praneša jo paties prigimtį — keras, sau paliktas, niekad nieko panašaus neprieitų — bet tai visai neperžengia bendrų gamtos dėsnių, nes ir žmogus, kuris skiepija, prie tos gamtos priklauso. Štai prie visatos visumos priklauso Dievas; — kodėl gi, klausiu, negalėtų Dievas prisiartinti prie žmogaus ir įdiegti jam aukštesnę religiją?... Jei jis tai padarys, tai praneš žmogaus prigimtį — bet ne Dievo prigimtį, ne jo išminties ir gėrybės dėsnius; tai nebus išsilaužimas iš visatos vienumos. Priešingai, būtų tikriausia spraga toje visatos vienumoje ir harmonijoje atsakyti Dievui galimumą paduoti ranką žemesnei būtybei — kada to galimumo nė žmogui neatsakome.

Bet krikščionybė — prikišote dar, gerbiamieji — yra panaši į kitas raligijas, kilusias iš žmonijos! — Manau, kad Kunigo atsakymas, kad tas panašumas yra tik tariamas, daugeliu atžvilgiu yra teisingas; tačiau kitais atžvilgiais yra tikro panašumo. Bet kas iš to išeina? Panašumas gali būti giminumo, bendros kilmės ženklas — tai tiesa — bet tai gali kilti ir iš ko nors visiškai kito. Du daiktai, padaryti panašiems tikslams, gali būti panašūs, nors kilmės gali būti ir visai nepriklausomi. Ne mažiau panašūs bus daiktai, kurių vienas tarnauja pavyzdžiu kitam, kaip Siksto Madonna ir jos kopija, tikras auksas ir vadinamasis „auksas talmi“. Ar kuri nors iš tų panašumo rūšių negali būti tarp suteiktos iš dangaus religijos ir žemiškų religijų? Pasižiūrėkime.

Jei Dievas — palikdamas visa kita žmonėms įgyti savomis jėgomis — vis dėlto religiją, kaip išimtinai svarbią ir nepasiekiamą, norėjo suteikti iš aukšto, tiesiog nuo savęs — tai tur būt norėjo ją suteikti atitinkančią žmogaus širdį ir protą, kurį sukūrė; arba taip pat sukūrė širdis ir protus, atitinkančius religiją, kurią ketino jiems duoti. Ar šiaip ar taip, yra paprastas ir suprantamas dalykas, kad tarp tokios religijos, suteiktos iš aukšto, ir žmogaus sielos reikalų ir siekimų iš žemo, atsiras tam tikra kongruencija — kadangi viena yra kitam sukurta. Toliau, lygiai suprantama, kad kol ta siela negaus arba neatras tos dieviškos religijos, tol pramanios iš savęs įvairias kitas religijas savo aspiracijoms patenkinti — lygiai kaip organizmas, atsitiktiniai netekęs reikalingos dalies, pasigamina, kiek gali, kokį pasivaduojamą naujadarą, „ein Aftergebilde", kaip sako vokiečiai, kuris turi analogijos su tikruoju organu, bet nėra tas pats. — Jau vakar Kunigas, je neklystu, metė tokią mintį. Tokiu atveju iš žmonijos turi susikurti, greta tikrosios religijos, tam tikras skaičius pseudoreligijų, ir tos turi turėti su tikrąja daug susitinkamų punktų ir panašumų — kadangi kyla iš tų pačių nenuramintų sielos reikalų ir siekimų, kuriuos tikrai savo religija nuramina Dievas.

L e r o y. Tai, nėra ko sakyti, šioks toks aiškinimas ir gražus aiškinimas panašumo tarp krikščionybės ir kitų religijų. Tačiau, kad su juo būtų galima sutikti, reikėtų dar pamatyti kitą pusę, t. y., esminį skirtumą tarp jų. „Auksas talmi" turi chemiškai skirtis nuo tikrojo aukso.

Deville. Žinoma, esminis skirtumas turi būti aiškus. Bet to skirtumo netoli reikia ieškoti; tik viena bėda, ką išskirti, ką iškelti šitokiame draugiškame pasikalbėjime.

Prašau pasižiūrėti, pav., kaip religijos prasideda. Paprastai jos kyla amžių glūdumuose, kartais civilizacijos pakraščiuose, rūke, kuris leidžia vaizduotei laisvai bujoti; — krikščionybė pasirodo aukščiausio prieškrikščioninės civilizacijos suklestėjimo valandą, pačiame anų laikų pasaulio viduryje, tarp pozityvių žmonių, mokančių skaityti, rašyti — ir kritikuoti. Jei ji norėjo šviesos savo darbams, tai negalėjo pasirinkti geresnės vietos ir laiko. Pasirodo ne netikėtai, bet išpranašauta pranašystėmis, kurių nuostabus sutapimas su jos įkūrimo faktais įtikino daugybę tų laikų žmonių. Apsireiškia knygose, kurios ne po amžių atsirado — kaip buddhizme ir tiekoje kitų religijų — bet tuoj pirmoje po Kristaus kartoje (ką ir nepalankiausia kritika pripažino), ir kurios stebina tokiu blaivumu, prastumu ir tokiu nuoširdžiu tiesos tonu, kad ir priešingai nusistatę žmonės pasiduoda tam įspūdžiui. — Ir tas visas krikščioniškų dogmų kilnumas, ir tas visas idealus krikščionybės gyvenimo mokslo tobulumas, kuriuo jau dvidešimt šimtmečių negalime atsistebėti nei iki dugno ištirti — iš karto tose knygose išreikštas.

O išsiplatinimo būde koks skirtumas! Iš kitų religijų pasaulyje vienas buddhizmas, o antras mahometonizmas rodo tam tikrą ekspansyvinę galią ir prozelitizmą. Bet buddhizmas visur paktuoja su vietinėmis religijomis; kur tik perėjo, ten randame Buddhą ramiai sėdint vietinių dievų knibždyne. Užuot

dievaičius išnaikinęs, kaip ketino, Buddha pats visur tapo dar vienu dievaičiu. — Mahometonizmas, savo ruožtu, paktuoja su aistromis. Duodamas sielai aukštą Dievo ir maldos supratimą, paimtą iš krikščionybės, kūnui pataikauja žemu moralinių reikalavimų lygiu. Pirma priemone nugali pagonizmą, antra statos prieš krikščionybę. Fatalizmo tikėjimu ir geidulinio dangaus haliucinacija fanatizuoja minias, ir tuo fanatizmu, su kalavijo pagalba, jis platinas po pasaulį. — Kas čia panašaus į krikščionybės išsiplatinimą, į tą dvasios upę, kuri iš karto trykšta su tokiu skaidriu tobulumu, atsispindinčiu Evangelijoje ir Povilo laiškuose, ir siūbtelia į visas puses galinga banga; plėšo užtvankas, kuriomis iš pat pradžių sinagoga norėjo ją suvaržyti; pagramzdina romėnų prepotencijos samprotį; nuneša, nušluoja dievus, maldyklas, filosofijas, žaidimus, ištvirkavimus — ir išsilieja po visą žemės rutulį, išnešiodama visur dvasiško atgimimo ir didvyriškų dorybių pasėlį.

B i e l s k i s. Kas iš to, kad krikščionybė nugalėjo kliūtis? Nieko čia nuostabaus; kaip tik tos kliūtys ir persekiojimai padėjo, kaip tai paprastai atsitinka, krikščionybei išaugti ir laimėti.

K u n i g a s. Atsiprašau! tai yra posakis, kuris dažnai vartojamas, bet kuris reikalingas paaiškinimo ir apribojimų, kad nebūtų absurdas. Kliūtis negali pati savaime jėgų nei sukurti nei net padauginti; juo mažiau tai gali padaryti reikalas, kuriam tamsta prieš tai priskyrei krikščionybės įkūrimą. Kliūtis arba reikalas gali tik paskatinti veikėją išgauti iš savęs jėgų išteklių, kurį turi. Jei nėra to vidujinio ištekliaus arba jei jis nėra didesnis už kliūtis, tai

neišvengiamai ateina pražūtis, o apie pergalę ir kalbos negali būti. Kada Indijos radžos ėmė persekioti buddhizmą, tai Indijoje buddhizmas žuvo; kada Romos imperatoriai, pakrikštyti, lengvai spustelėjo pagonystę, tai netrukus iš imperijos išnyko pagonystės liekanos ir nedavė nė vieno kankinio. Viena visoje pasaulio istorijoje krikščionybė savyje turėjo tokią nepraimtą dvasios ir gajos atsargą, kad visokios rūšies varžymus ir engimus lyg žaisdama įveikė. Savo išpažinėjus vedė į mirtį ir kančias ne per vieną šėlo momentą, bet per tris ilgus šimtmečius — kuriuose turėjo laiko išsiblaivyti ir apsižiūrėti, ar yra tikri to, dėl ko duodas užmušami. — Bet ne tik brutalią jėgą krikščionybė įveikė: lygiai pergalingai ji perėjo per pavojingą triumfo ir viešpatavimo bandymą — ir lygiai pavojingą kontaktą su graikų filosofija, kuri galėjo ją visiškai suardyti ir perdirbti, jei nebūtų buvęs nepraimtas pradas; taip pat pergyveno vidujinius vaidus, kurie visas kitas institucijas pražudo; išlaikė staigų įplūdimą į savo prieglobstį pusiau laukinių giminių, kurios grasino ją nugramzdinti barbarystėje, kaip Romos imperiją ir nugramzdino; išlaikė daug pavojingesnį, nes klastingą atgimstančios pagoniškos kultūros spaudimą — ir šiandien atlaiko kritiškojo proto ir savo pasisekimo apsvaiginto mokslo puolimus. Į tai pastara ponas Bielskis galva linguoja; bet pono Deville išvadžiojimai, kuriuos užvakar girdėjome, šiuo atžvilgiu yra perkalbingi. — Štai šitokios gajos ir atsparos niekas pasaulyje neparodė — išskyrus pačią krikščionybę.

Miss Wilson. Man rodos, kad taip pat viena krikščionybė atverčia tautas.

Leroy. Kiek žinome pasaulio istoriją, krikščionybė neabejotinai tuo atžvilgiu pirmauja; bet nematau, kodėl turėtume kitoms religijoms atsakyti prozelitizmą. Juk prieš valandėlę ponas Deville jį pripažino buddhizmui ir mahometonizmui.

Miss Wilson. Taip, bet tai visai kas kita; tai nėra tikras atvertimas.

Kunigas. Tamstos visiška tiesa. Mūsų misionieriai, kurie iš arti žiūri į Rytų žmones, su gailesčiu įsitikina, kad buddhizmas nieku jų nuo pagonių neatskiria. O kur mahometonizmas perėjo — yra vietų, kur dar mums atmenamai jis išsiplatino — ten padarė žmones morališkai blogesnius ir žiauresnius, kaip kad buvo, būdami pagonys.

Hainberg. Tai tiesa; tai konstatuoja vokiečių keliauninkai tarp Afrikos negrų, kurie paskutiniame pusamžyje priėmė mahometonizmą. O kraštai, kur nuo seno viešpatauja islamas — tas platus ruožas, kuris eina per šiaurinę Afriką ir pietinę Aziją — keista, kaip jie po Koranu nusmuko ir išmirė! Iš pradžių mahometonų užkariavimas net sukurstė tam tikrą civilizaciją — gal todėl, kad užkariavimas buvo pilnas ir grąžino taiką, leidžiančią rasei išplėtoti savo gabumus; bet nuostabiai greitai būdavo prieinamas fatalus marazmas. Ir kraštai, kurie kadáise buvo vaisingiausi ir žmoningiausi pasaulyje, kurie apšviesdavo likusiąją žmonijos dalį savo kultūros spinduliais, šiandien yra dykumos stirksančiais griuvėsiais, kur prie retų žmonių namų vos išsilaiko medžių kuokšteliai. Visados man mano kelionėse krisdavo į akį tas išmirimas mahometonizmo apvaldytuose kraštuose; ir priėjau išva-

dą, kad to priežastis turi glūdėti Korano religijoje; kad ji turi pamažu įspausti tautų charakteriams kokią nors neigiamą žymę, kurią formuluočiau dviem žodžiais: žemas noras naudotis tuo, kas yra šiandien, atsisakant nuo to, ko trūksta, negalvojant apie rytojų, ir nenoras padaryti pastangą savo likmui pagerinti.

K u n i g a s. Taip ir yra iš tikrųjų; o krikščionybė, priešingai, teikdama tautoms nepasiekiamą idealą, pratina jas ieškoti idealų; tai iš religinės sferos veikia visą gyvenimo sferą ir diegia tautose išganingą nerimą, kuris amžinai skatina prie pažangos.

L e r o y. Aš tą skirtumą tarp krikščionių ir mahometonų priskirčiau greičiau rasei, gal klimatui, kaip religijai. Juk ir prieš krikščionybę graikoromėniškas pasaulis puikiai civilizavos. Tai turi glūdėti lotyniškos giminės kraujyje.

K u n i g a s. Pripažįstu, kad ir rasė ir klimatas čia šį tą reiškia; bet kad ir religija turi didelės įtakos, įrodo tai, ką ponas Heinbergas sakė: kad tos pačios tautos ir tie patys kraštai, kur seniau klestėjo civilizacija, po Koranu apmirė.

Antra vertus, buvo ir prieš krikščionybę ir už jos civilizacijų, bet buvo jos, jei taip pasakysiu, tik formalios, paviršutinės, ta prasme, kad tik papuošdavo aukštesnio sluoksnio gyvenimą turtu ir menu; sielų gi gilumoje palikdavo laukinumą, nežmoniškumą silpnesniems, vergams, moterims, ligoniams, pavargėliams. — Krikščionybė įnešė visiškai naują pradą: meilę Dievo ir meilę visu žmonių Dieve per Kristų; ir tas vidujinis perdirbimas, nors iš karto neapvertė įsisenėjusių Romos institucijų ir iš karto neperlydė

grubių barbarų būdų, tačiau iš karto apreiškė savo gerą įtaką, paskatino visuomenę prie evangeliškų idealų. nusėjo žemišką dirvą gražiausių institucijų ir pasišventimų gėlėmis — visokiems varguoliams ir ligoniams priglausti, silpniems nuo skriaudų globoti, prasčiokams mokslinti, dirvonams plėšti dykumose, tikėjimo ir apšvietimo švyturiams į jas nešti. Šitaip krikščionybė vertė sukaulėjusią Romos valstybę, vertė barbarų tautas — o to jokia kita religija, juo mažiau filosofija, nedarė. Ir šita prasme galima pasakyti su panele Wilson, kad viena krikščionybė atverčia.

Hainberg. Labai gerai; bet mūsų diskusija išsišakoja į įvairius klausimus ir neduodame ponui Deville baigti plėtoti savo minti. O to pabaigimo juk esame smalsūs.

Deville. Priešingai, viskas, kas dabar buvo pasakyta, įėjo į mano kalbos sritį. Visa tai kartu mus veda prie išvados, kad gyvenimiškas krikščionybės pradas yra kažkas „sui generis", kitos rūšies, kaip kitų religijų ir žmonių institucijų pradai. O visa tai yra tik nelyginant žvilgsnio metimas į išorinę krikščionybės pusę, į jos išsirutuliavimą žmonijos istorijoje. Dar norėtųs pažvelgti į jos vidų, į didžias jos dogmas ir šventumu vaisingą etiką; bet bijau, kad tai mūsų per toli nenuvestų — ir nesuvaidytų.

Vieną tik padarysiu pastabą dėl to krikščionybės turinio, ir tai visiškai bendrą, kad atremčiau pono Bielskio ir pono Leroy padarytą priekaištą.

Prikišote, gerbiamieji, kad krikščionybė susideda iš gabalų, kurie yra ir kitose religijose. Aš jau sa-

kiau, iš kur galėjo kilti dalinis panašumas; dabar pridursiu, kad tame pobūdyje, kurį pavadinčiau krikščionybės komprehensyvumu, matau dar vieną įrodymą, kad ji yra absoliuti religija. Krikščionybė, atidžiau pažiūrėjus, nesirodo konglomeratu, bet vienalyte ir tobula visuma, kuri savyje turi visa, kas yra kilnu tarp žmonių religijų smėlio ir purvo, — tikslu, prie kurio jos matomai veržias, niekad jo nepasiekdamos — ir, kas iš to eina, religija, kuri puikiai atitinka žmogaus sielos reikalų ir reikalavimų visumą.

Štai, pav., paskutinė Indijos genijaus išraiška, buddhizmas, pasiekia pusiautinos tiesos: kad regimasis pasaulis nėra absoliutus gėris ir tiesa; iš čia jis daro tolesnę klaidingą išvadą: kad absoliutas yra niekuma. Ta spekuliacija atsispindi veiksme pusiautinai gera praktika: kūno marinimu, asketizmu, kuris yra panašus į krikščioniškąjį, kiek jis išlaisvina dvasią iš geidulių nelaisvės, bet patenka į krikščionims nežinomus ekscesus ir bepročiavimus, nes yra surištas su beviltišku Nirvanos tikėjimu. Jau toliau siekia graikų genijus, kuris už nykstamų daiktų iliuzijos spėja egzistuojant absoliutų gėrį ir grožį. Bet ir jis puskelyje sustoja: užuot išvedęs gyvenimišką santykį su absoliutu, žmogaus pareigas jo atžvilgiu, jis abstrakčiai apie jį spekuliuoja, o gyvenimą prisipildo, žaisdamas absoliuto atšvaistais padarų grožybėje. „Pažinę Dievą — sako apie juos Povilas — jie negarbino jo kaip Dievo".

Bet ne tik šie filosofijos polėkiai ir ne tik pirmykščios žmonijos religijos, apie kurias prieš tai kalbėjome, bet net tas žemas politeizmas, kuris yra ap-

valdęs didesnę žmonių dalį, panašiai sántykiuoja su krikščionybe. Pati dievų dauginimo mintis, rodos, kyla iš sunkumo suprasti Dievybę kaipo vienišą, nevaisingą būtybę; yra tame kaip ir kurčių nujautimų dieviškos Trejybės paslapties, kurią krikščionybė turėjo paskelbti ir kuri tą sunkumą turėjo išspręsti. Antropomorfizmas, teofanijos, dievų nužengimas į žemę, yra lyg išreiškimai žmonijos ilgesio, maldavimo, kad Dievybė prie jos prisiartintų, kad taptų jai prieinama — kitaip tariant, yra Žodžio Įsikūnijimo aspiracijos.

Mirusiųjų kultas, su visais savo prietarais ir nesąmonėmis, turi savyje juk kilnų pradą, o jis yra trupinys taurios dogmos apie gyvenimą anapus grabo. Net kruvinos aukos, net žmogaus kraujo aukos išreiškia kurčiai žmonijos jaučiamą — o gal iš pirmykščių padavimų miglotai atmintą — nuslydimo stovį ir Atpirkimo reikalą.

Dabar imkite, gerbiamieji, visas tas religijas, su jų tiesos ir grožio trupiniais, sumišusiais su daugybe neatrinktų paklydimų ir pasakų, nešvarumų ir pašventintų biaurenybių; sugretinkite jas su krikščionybe, su jos meilės etika, nesutepta ir šventinančia, su jos dogmomis apie Praamžiną Tėvą, be galo tobulą, bet vis dėlto prieinamą protui ir širdžiai, nes asmeninį; apie žmogų, paskirtą laimės amžinybei ir nusipelnantį tą amžinybę laisvais veiksmais; apie Kristų, tiin nuostabią jungtį tarp Dievo ir žmonijos, kuris Dievą priartina, o žmones virš žemės iškelia,... ir nuspręskite, ar ta krikščionybė atrodo tarp anų religijų kaip viena iš jų, kad ir geriausių? — arba kaip prototipas greta blogų kopijų? arba tikras auksas

greta netikrojo? Žodžiu, ar ne taip atrodo, kaip turi atrodyti religija, kurią Dievas norėtų žmonėms su teikti?

Miss Wilson. Neabejotinai krikščionybė yra tai, ko žmogaus siela ieško.

Deville. Senovės žmonėse buvo tas gražus paprotys, kad kada buvo susibičiuliaujama, buvo sulaužoma akmeninė lentelė, vadinama „tessera"; o kada susibičiuliavusiems pasitaikydavo, ilgus metus nesimačius, vėl susitikti, jie sudėdavo atlaužas, kurias kiekvienas saugojo, ir iš jų atitikimo pažindavo, kad yra bičiuliai. Kaip tik toka kongruencija, gerbiamieji, yra tarp žmogaus sielos ir krikščionybės. Ieškojo ji per amžius tokios religijos, tokio išsprendimo aukščiausių kausimų ir užmezgimo santykių su Dievybe, kurie ją iš esmės atitiktų; griebdavos įvairių tikėjimų, praktikų, filosofijų... Viena nesutardavo su jos tiesos troškimu, kita žeidė jos moralinį jausmą... nė viena visiškai jai netiko. — Atsimenate, gerbiamieji, tą gražią „Psichę" Neapolio muziejuje: graži, bet be galo liūdna, žiūri ji į žemę, apdraskyta, apdaužyta... Tai yra žmogaus siela senovėje... Tik kada jai buvo duota krikščionybė, ji pajuto, kad ji atitinka jos širdį, jos protą, jos moralinį pojūtį, jos jausmus, jos gėrio ir grožio idealus; žodžiu, kad puikiai jai tinka, — o tai įrodo, kad ji yra antra tos pačios tesseros pusė, išėjusi iš vieno kūrėjo rankos. — Ir ji metės prie krikščionybės visos savo būtybės jėga, ir patyrė joje džiaugsmo ir laimės, kokios niekad nebuvo pažinusi... Žiūrėkite į ją dabar, katakumbų freskose: kai stovi ta „Orans" su iškeltomis rankomis, giedrai užsižiūrėjusi į dangų —

tarsi ims ir paskris! — Tokia ji buvo pertapyta, krikščionybei atsiradus.

Iš to krikščionybės pritikimo žmogaus sielai išeina jai vienai ypatingas visuotinumo privalumas. Ji viena tarp visų religijų ir filosofijų atitinka visus laikus, visus kraštus ir visus kultūros laipsnius. Ji buvo prieinama vergams, ir patraukė rafinuotus Romos aristokratų protus, ir tuo pačiu laiku užkariavo iš Šiaurės atitraukiančių Romos sunaikinti barbarų širdis. Ji yra suprantama kaframs, mongolams, ir stebinte stebina didžiausiai išsilavinusius žmones, stovinčius prie XX-ojo šimtmečio slenksčio.

L e r o y. Ką įrodo ir dabartinis mūsų pašnekesys.

D e v i l l e. Dvidešimt šimtmečių, tai gal religijai ir ne ilgas amžius; bet krikščionybė per tą laiką pergyveno tiek permainų pasaulyje, tiek įvairių įvairiausių barbarystės ir civilizacijos laipsnių sutiko ir dabar tarp žmonių sutinka, kad jau užtektinai įrodė savo visuotinumą. Tas gi potencialus visuotinumas, kuris kyla, kaip jau žinome, iš jos kongruenjos su sielos esme, liepia tikėtis, kad kada nors iš tikro, kaip mums Kunigas vakar dėstė, krikščionybė bus visuotinė pasaulio religija.

B i e l s k i s. O kodėl gi tiek daug žmonių netiki, jei krikščionybė taip labai prie sielos pritinka?

D e v i l l e. Nes yra, gerbiamasis, sielose natūralių, o tuo pačiu ir visuotinai žmogiškų reikalų, aspiracijų, — ir yra vienetų arba žmonių būrelių reikalavimų, įsivaizdavimų, užgaidų, išplaukiančių, iš dalies, iš aplinkos sąlygų, kuriose atsitiktinai yra. Pirmus turi atitikti Dievo duota religija — nes yra antra vienos tesseros pusė; antrų visiškai atitikti

neturi ir negali dėl tos prastos priežasties, kad tie savavališki įvairių žmonių reikalavimai ir pažiūros prieštarauja tarpusavyje; nepanašu, kad viena tiesa jiems visiems pritiktų. Juo labiau sugebėsime įsigilinti į savo protingą prigimtį ir atsipalaiduoti nuo valandos prietarų ir aplinkumos drumzlių, juo labiau įsitikinsime, kaip toli krikščionybė pritinka visai sielai — širdžiai ir protui.

Leroy. Širdžiai, sutinku, — bet protui, tai vis dėlto per daug. Arba geriau, pasakyčiau, kad tam tikra prasme krikščionybė pritraukia, atitinka protą, o tam tikra jį atstumia. Krikščionybė stebina protą savo dvasiška galybe, pagauna rezultatais, kuriuos turėjo pasauliui, tarp kurių didumo ir priemonių mažumo nematyti jokios proporcijos. Bet kada protas, nustebintas ir pagautas, prisiartina prie dogmų, kurias krikščionybė liepia jam tikėti, tada apima neįveikiamas grasumas. Ir tur būt kiekvienas tikįs ir išlavintas žmogus pripažins, kad su ne mažu vargu turi atsižadėti proto, kad galėtų tikėti.

Kunigas. Ne, gerbiamasis; nenori Dievas, kad žmogus išsižadėtų proto, bet nori, kad jį palenktų prieš Jį. Pas pitagoriečius paskutinė racija visose diskusijose buvo: taip mokytojas pasakė: *autos epha*. Tai yra gražus, bet perdėtas pavyzdys pagarbos, kurį turėjo mokiniai mokytojo genijui. Jokiam žmogui nedera tokia proto nuolanka — bet Dievui ji dera, nes Dievas yra absoliuti inteligencija ir tiesa. Žmogaus protas gali ieškoti, protiškai tirti, ar Dievas ką apreiškė; bet turi tai daryti, nužemintai prisirengęs, be kritikos tikėti viską, ko Dievas teiktųs jį pamokyti. Štai pasitaiko — o mūsų amžiuje pasitaiko labai daž-

nai — kad protas eina atbulu keliu: susitikęs su dogma, kurią jam sako esant Dievo apreikštą, jis nori visų pirma ją perleisti per savo kritiką, pridėti prie jos savo pažiūrų ir pomėgių ir pagal tai nori spręsti, ar tokia dogma galėjo būti Dievo apreikšta. Tokia procedūra kūliomis apverčia sukurtojo santykį su Kūrėju; tat gali tik atitolinti žmogų nuo Dievo ir Dievą nuo žmogaus. Sakai tamsta, kad krikščionybė stebina protą savo padariniais; tas antgamtinių žymių tvaskesys, kuriuo spinduliuoja krikščioniškasis mokslas, kaip tik ir gali protą įtikinti, kad tas mokslas yra iš Dievo. Tuo pačiu laiku tamsta sakai, kad pati dogma atgresia; — taip yra, jei protas pradeda blogai, nuo dogmos kritikos; — ne, jei protas yra prisirengęs, kaip privalo, nuolankiai priimti visa, ką Dievas tikėti pateiktų. Tada kaip tik viskas tampa nuostabiai aišku, ir siela patiria to pagavimo, apie kurį kalbėjote prieš valandėlę. — Pagal teologiją, visur čia veikia Dievo malonė; bet tai nekliudo, kad ta proto procedūra būtų pilnai racionali, taip pat, kaip einamajame recionaliame gyvenime yra racionalu tikėti žodžiais kokio nors asmens, kurio patikimumu esame pakankamai įsitikinę.

Tas proto palenkimas Dievui reikalauja pastangos, ypač tada, kada protas serga puikybe. Ta gi liga, kaip tamstos pirmesniuose pasikalbėjimuose pastebėjote, yra ypatingas mūsų amžiaus pažymys. Bet kas iš to? Kiekviename amžiuje priimti arba išsaugoti tikėjimą šį tą kaštavo; Dievas visados reikalavo tam tikros aukos; Diokleciano laikais būti krikščioniui ne tik reikėjo atsisakyti nuo prietarų, bet ir tur-

tu ir gyvybe rizikuoti; šiandien, proto puikybės amžiuje — kaip užvakar sakė Miss Wilson — reikia protą pažeminti ir palenkti Dievui.

Miss Wilson. Jau pradedu tikėti, garbusai Kunige, kad protas su širdimi gali susitaikinti religijos dalyke. Bet ar vien tik protu galima kuo įsitikinti, o širdimi ne? Štai dabar nagrinėjame klausimą: ar krikščionybė yra Dievo apreikšta; p. Devillė išdėstė protiškąsias racijas, kurias tur būt visi, nors gal ir ne lygiu laipsniu, pripažįstame labai geras; — tačiau, atkreipkime tą patį klausimą į širdies pusę; pastatykime jį šitaip: ar yra geistina, kad Dievas mus religiją apreikštų?

Man rodos, kad po viso to, ką mes per tas kelias dienas girdėjome apie žmonių padermės aklumą ir skurdą religiniu atžvilgiu, apie tas amžinai atnaujinamas ir amžinai bergždžias pastangas, kurias ji darė morališkai iškilti, apgraibomis Dievui surasti — man rodos, sakau, kad atsakymas yra jau neabejotinas: nieko geistinesnio žmonijai negali būti, kaip kad ją Dievas pamokytų religijos.

O dabar vėl klausiu: ar galime tarti, ar širdis mums leidžia manyti, kad Dievas žiūrėtų į tą vargingą žmoniją, kurios jis yra tėvas, matytų, kaip ji klaidžioja, Jo ieškodama — ir nenorėtų jai paduoti ranką ir apreikšti tiesą apie save?.. Man rodos, kad to klausimo pastatymas jau jį ir išsprendžia. Pasakykite, gerbiamieji, ką manote?

Kunigas. Manome, kad tamsta, sekdama širdį, puikiai išvedei tiesą. O tai yra ne tik širdies išvada, kaip tamsta manai, bet ir proto: nes ir protas

liepia tarti, kad Dievas turi širdį: kitaip, iš kur mes turėtume širdį?

Ir, toliau eidamas, pasakysiu, kad Dievas, apreikšdamas žmonėms religiją, galėjo apreikšti tik vieną religiją, nes iš Dievo tik tiesa gali išeiti, o tiesa gali būti tik viena. Galėjo Dievas tą tiesą padavinėti palaipsniui, nusiųsdamas kartas nuo karto naujų įkvėpimų, kol pagaliau tos tiesos pilnį nusiuntė per Kristų; tačiau tai nebuvo įvairių religijų davimas, tik laipsniškas vienos religijos išrutuliavimas.— Galėjo vėl pagoniškos religijos, galėjo filosofijos išlaikyti dugne kokius trupinius iš to pirmo apreikštos tiesos davinio, kurį žmonija pradžioje gavo. Tie trupiniai, rodos, jose šviečia kaip aukso gyslelės netauraus kvarco gabalėliuose, ir jos dar yra geradarybė vargstančioms pagonių tautoms. Bet tai yra tik vienos tikros Dieviškos religijos trupiniai; daug Dievo duotų religijų nėra ir negali būti, nes religijų daugumas pareina iš doktrinų nesutinkamumo, o doktrinų nesutinkamumas iš melo, kurio negali būti iš Dievo — O iš čia dar vieną svarbią išvadą padarysiu.

Puikiame paveiksle, kurį mums nupiešė p. Deville, krikščionybė mums pasirodė, tarp visų kitų religijų, kažkuo paviršutiniškai panaši į jas, bet visiškai skirtingo pobūdžio — kuri ne iš žmonijos išsirutuliuoja, bet yra duota iš viršaus — ir neša visus savo aukštesnės kilmės pažymius — ir jais pagauna sielą — Je kurio nors, sakau, tas vaizdas dar neužtektinai įtikina krikščionybės pranašumu. tai bent jo užtenka nesvyruojant pripažinti, kad krikščionybė yra geriausia iš religijų, kurios yra pasaulyje...

Hainberg. Tikrai: jau tą seniai pripažinome.

Kunigas. Taigi, kadangi — kaip iškalbingai parodė Miss Wilson — abejoti negalima, akivaizdoj faktiškų aplinkybių, kuriose žmonija yra, kad Dievas pasigailėjo jos ir jai religiją apreiškė; o iš antros pusės, kaip tik ką įrodžiau, nė manyti negalima, kad būtų daugiau kaip vieną religiją apreiškęs; tad tur būt geriausia iš egzistuojančių religijų turi būti ta vienintelė apreikšta religija; — todėl pagaliau net ir tie, kurie palyginamuoju keliu pastebi tik reliatyvią krikščionybės viršenybę prieš kitas religijas, turi būtinai jai pripažinti, kad ji yra absoliuti ir Dieviška religija.

Ir iš čia pagaliau išeina, kad negalima tarti jog, amžiams slenkant, po krikščionybės atsirastų naujų, aukštesnių religijų, arba kad pati krikščionybė iš esmės pakistų, išnirtų iš dogmų, kaip linkėjo p. Siemionovas. Dievo duota tiesa negali pakeisti pavidalo. Ne krikščionybėje, bet žmonijoje reikia laukti permainų. O aš laukiu, kaip jau jums, gerbiamieji, žinoma, kad žmonija kaskart geriau krikščionybę perprastų, pamiltų ir kaskart jos pavyzdžiu daugiau pasikeistų.

Ką tamstos į tai?

Hainberg. Aš atsiimu savo priekaištą, kurį padariau ponui Deville dėl spragos pasaulio vienumoje. Suprantu, kad ir teistinė pasauližiūra teikia gražią vienumą, į kurią džiaugčiaus galėdamas dar labiau įsigilinti.

Siemionovas. O aš manau, kad, norint įrodyti krikščionybės dieviškumą, vietoj visų tų dalykų,

kuriuos tamstos privedėte, reikėjo kalbėti apie Kristų.

Miss Wilson. Tiesa, tiesa! Kaip gi galėjome apie tai nepagalvoti?

Leroy. Ilgai tylėjo p. Siemionovas, bet ir išmintingai prabilo.

Hainberg. Ir taĭ, ką mes šiandien išnagrinėjome, turi savo vertę, ir pašnekesys apie Kristų bus tikrai įdomus. Bet šiandien yra jau taip vėlu, kad neverta to pašnekesio ir pradėti; patariu jį atidėti iki rytdienos.

Miss Wilson. Gerai; iki rytdienos, gerbiamieji!

PENKTAS VAKARAS.

Kristaus asmuo.

Miss Wilson. Tamstos po mūsų vakarykščio pasikalbėjimo tur būt tikrai ką gražaus sapnavote.

Leroy. Kada vakar išsiskirstėme, susitarę šiandien kalbėti apie Kristaus asmenį, štai aš ėmiau skaityti Evangeliją, kurią laimingai radau savo kambaryje — čia, matyti, visur viešbučiuose yra Biblijų — ir skaičiau iki ryto. Skaičiau literatiškai, stengdamasis kuo realiausiai įsivaizduoti tos nuostabios knygos didvyrio charakterį...

Miss Wilson. Ir kas? Tur būt tamsta pajutai, kad nieko gražesnio negalima sugalvoti, kaip Kristaus charakteris.

Leroy. Gal tamstą nustebinsiu, kada pasakysiu, kad, kas man labiausiai iš to literatiško stebėjimo požvilgio krito į akį, yra tai, kad Jėzus Kristus neturi charakterio.

Miss Wilson. Kaip tai?

Leroy. Taip yra; bent jame yra kažkas, ko kitaip apibrėžti nemoku. Kiekvienas žmogus — mes, kurie portretuojame žmones, puikiai apie tai žinome— turi kokią nors individualinę žymę, žymę, išeinančią iš to, kad tam tikros jėgos, energijos ar žmogiški ypatumai išsikiša į pryšakį, o kiti dėl to paties susitraukia į gylį. Tas šviesų ir šešėlių iškylos ir įdubos

skirtumas, bendros žmogiškos prigimties dugne, ir sudaro atskirų žmonių psichinę fizionomiją. O ar yra kas nors panašaus Kristuje? Ar galima pasakyti, kad jame protas, pav., viršijo jausmus, arba kad jausmai viršijo protą? Ar energija jame viršijo išmintį, arba išmintis energiją? Ar jį žymi graudumas ir melancholija, ar, priešingai, minties laisvė? Ar jis yra, kaip šiandien sakoma, „intelekto žmogaus", ar veiksmo žmogus? Vis tiek, iš kurios pusės į jį pažiūrime, tuojau panorime tą pusę pripažinti jo įstabiausia žyme; bet, apžiūrėdami jį ir prisiklausydami jo toliau, netrukus pastebime, kad ir visos kitos pusės yra tokios pat iškilios. Net specifinių rasės ir laiko žymių jame nerandu.

Ar tai galima priskirti tam, kad pernelyg mažai žinome apie Kristų? Kur gi! keturios evangelijos yra pičpilnės smulkmenų apie jį ir jo žodžių, taip kad vargiai yra istorijoje didis žmogus, kuriam pažinti turėtume daugiau medžiagos. — Tai kažkas, ko sau negaliu išsiaiškinti, tačiau aiškiai konstatuoju. O tai man primena panašų pastebėjimą, kurį iš kitos pusės, būtent, iš tapybos požvilgio, padarė de La Sizerranne įdomiame straipsnyje „apie anachronizmą mene", neseniai išspausdintame „Revue des deux mondes". Kaip tik šia panašios žymės stoka jis aiškina negirdėtą sunkumą, su kuriuo susiduria tapytojai, kada nori atvaizduoti Kristų: arba paryškina kai kuriuos bruožus, valios nepalenkiamumą, pav., atsikišusia žiauna, akylumą — mažomis, iš po tankių antakių žvaliai žiūrinčiomis akimis (kaip padarė Munkaczy savo Kristuje prieš Pilotą), o tada patenka į brėžiantį į akį priešingumą su Evan-

gelija; arba, aplenkę visas tokias žymes, patenka į bendrinamąjį žmogaus šabloną, be šilumos ir gyvybės, — o tada dar toliau nuo evangeliško tipo nutolsta, nes kas yra gyvesnio, labiau patraukiamo, kaip Kristaus figūra? Ir todėl, sako La Sizerranne, drebėjo Leonardo ranka, kada jis tapė Kristaus veidą: ne tik religinė baimė jį ėmė, bet taip pat ir baimė, kad neatvaizduos to gyvo, bet jokia smulkmena neapibrėžto tipo, kokį turėjo suteikti Kristui.

Bielskis. Kaip gi tamsta gali sakyti, kad Kristus neturėjo savo rasės žymių? Juk kiekvieną jo prabilimą aiškiai žymi žydiškumas.

Leroy. Ne, gerbiamasis; semitiškos kalbos posakiai ir figūros, kuriuos vartoja Kristus, yra tik formalus dalykas. Mes patys taip kalbėtume, jei mums tektų kalbėti aniems žmonėms. Bet Kristaus charakteryje, pažiūrose, jautimo ir galvojimo būde nėra nieko specifiškai žydiško. Sokratas savo mokinių aprašymuose yra perdėm graikas, iš graikiško požvilgio mato pasaulį. Ciceronas yra romėnas, ir tai savo gadynės romėnas; jo sampročių ir jausmų sfera nėra nei didesnė, nei kitokia, kaip anų laikų sąlygos leidžia. Anų laikų žydas turėjo turėti dar labiau savo siauro, bet stipraus nacionalizmo susiaurintą minties ir jausmo akiratį. Jėzuje, priešingai, viskas yra lygiai artima kiekvienam laikui ir tautai. Štai mūsų yra čia beveik tiek tautybių, kiek asmenų; ar kuris iš mūsų, skaitydamas Evangeliją, turi įspūdžio, kad tas žmogus yra jam svetimas?

Bielskis. O vis dėlto Renanas „Jėzaus gyvenime“ įrodė, kad visa tai, kas jame buvo, išsiplėtojo

iš Galilėjos šviežumo pradų su Jeruzolimos mokytumo priemaiša.

H a i n b e r g. Tegul gerbiamasis nekalba mums apie Renano „Jėzaus gyvenimą“. Tai romanas! ne istorinis romanas, nes sukurtas iš autoriaus fantazijos, ir net ne literatiškas, nes Kristaus figūra, kokią ją atvaizdavo Renanas, yra vaikščiojanti kontradikcija. Tarp to „naivaus nemokšos“, kuris vaikščioja po puotas ant Triberiados ežero kranto ir puotininkams seka malonias pasakas, ir to „niuraus milžino“, kuris nei iš šen nei iš ten Jeruzolimoje pasiima Mesijos rolę, remia tą rolę dviprasmiškomis priemonėmis, o „sujaudrintas pasipriešinimo, duodąs privedamas blogos nuotaikos prie neišaiškinamų veiksmų“, — nėra jokio galimo perėjimo. Vienoje iš tų figūrų net nėra medžiagos kitai. O tie apsimestiniai stebuklai, tas gentinimasis su Dovydo gimine, tas prileidimas prie apotezės, gyvam esant, kuriuos Renanas priskiria Kristui, kaip gi gali sutikti su tuo absoliučiu charakterio grynumu, kuriuo tas pats Renanas jame stebis, su ta teisingumo ir tiesos meile, dėl kurios Kristus gyvena ir miršta? Nelaimingi autoriaus mėginimai tuos prieštaravimus sušvelninti ir pridengti dar labiau iškelia neįveikiamą jų prieštaringumą. Vienu žodžiu, figūra, kurią norėjo sukurti Renanas— nors ir su didžiausia atžvalga į tekstus ir šaltinius kūrė — visiškai jam nepavyko.

L e r o y. Man rodos, kad ir Renanas, būdamas senesnis ir labiau prityręs, nebūtų naujai pasirašęs to pradedančio Renano kūrinio. O gal ir buvo patenkintas, kad laiku nusikratė ta neįvykdoma savo uždavinio dalimi.

Hainberg. Gerai tamsta vadini tą uždavinį neįvykdomą. Daug savo laiku žuvau ištirti, ar yra Evangelijoje tos evoliucijos, kurią Renanas Kristui priskiria, ir su nusistebėjimu konstatavau, kad nei tos nei, bendrai, jokios evoliucijos, jokios pažangos Kristuje nežymu.

Jaunas vyras iš karto pasiima milžinišką dvasios darbą, — apie kurį joks žmogus nesvajojo — kurį vadina Dievo karalyste žemėje ir kuris yra visai priešingas anais laikais tame krašte viešpatavusiai politinei ir išimtinai nacionalinei mesijaniškai idėjai. Tad iš aplinkos ir aplinkumos pusės tą darbą gali sutikti vien tik sunkumai ir kliūtys.

Tuo tarpu tas jaunuolis, pasiimdamas tą darbą, rodos, iš karto pilnai numano jo didumą ir, kas daugiau, jo pasisekimo tikrumą. Nežymu jame jokio svyravimo, jokio grabaliojimo praduose — kaip tai, pav., žymu pas Mahometą. Pirmą dieną iš karto pasako Natanaeliui, kad matys dangų ties savimi atvertą ir nužengiančius angelus, ir duodas vadinamas Dievo Sūnumi ir Izraeliaus karaliumi. Kartkartėmis pranašauja, kad jo Evangelija bus apsakinėjama visame pasaulyje, kad ir aveles, esančias už avidės, į ją surinks. O kada pagaliau sako mokytiniams tuos nuostabius žodžius: „Eikite tat ir mokykite visas tautas... Aš esu su jumis... iki pasaulio pabaigai", — tai juose nieko nėra, kas nesutartų su pradžia. Sokratas, nors ir nenusidėjo per dideliu kuklumu, nuolat sakydavo, kad nieko nežino; Kristus nuolat sako, kad žino, jog nuo Dievo savo mokslą turi. Tame moksle visur ir visados reiškias tas pats etinis tobulumas, reiškias tos pa-

čios transcendentalinės dogmos. Nėra jame, kartoju, jokio pažangos ir raidos pėdsako.

Man tai filosofiniu ir psichologiniu atžvilgiu yra neišaiškinama. Žinau, kad visados galima tarti, jog ir jame turėjo būti kokia evoliucija; bet to tarimo nieku būdu negalima pagrįsti šaltiniais ar Evangelija.

Siemionovas. Puiku! Iki šiolei esame vienus negalimumus konstatavę. Vienas konstatuoja, kad negalima Kristaus literatiškai suportretuoti; kitas, kad negalima jo teptuku atvaizduoti; trečias, kad negalima jo psichologiniu atžvilgiu suprasti. Renanas su visu savo artizmu mėgino jį „atkurti" — ir jam nepasisekė. Galima pridurti, kad ir Straussui su visu vokišku mokytumu taip pat nepasisekė. Pagaliau neseniai filosofas Renouvier mėgino žurnale „Année philosophique" išaiškinti Kristų su visų dabartinio kritinio mąstymo priemonių pagalba. Skaičiau jį godžiai, bet turiu prisipažinti, kad visiškai mane apvylė. Moralinį Kristaus mokslą, tą mokslą, kuriuo pasaulis gyvena jau dvidešimt šimtmečių, jis negali kitaip suprasti, kaip tik taręs, kad Kristus laikė pasaulio pabaigą esant labai arti ir mokė ne gyvenimo etikos, bet laimingos žmonių padermės mirties etikos! O kiek ta proga nesutarimų ir disharmonijos į savo Kristų sudėjo, to ir nesuskaitysiu.

Ir kas čia tokio? gal Kristus yra vaikščiojantis prieštaravimas?!

Deville. Dalykas yra paparastas: susiduriama vien tik su prieštaravimais ir neįvykdomais uždaviniais, kada norima Kristų suprasti, apibrėžti, aprašyti, išaiškinti, kaipo paprastą žmogų. Bet kada taip iš anksto nenusistatoma ir mėginama imti Kristų, pagal krikš-

čionybės mintį, kaipo Dievybės įkūnijimą, kaipo absoliučią tobulybę, apsireiškusią susmulkusiu žmogaus pavidalu, — tada nėra jokios antinomijos ir viskas aiškiai ir racionaliai išsiaiškina.

Visos tamstų pastabos ir pastebėjimai logiškai prie tos išvados veda. Apribojimas yra neatskiriama leistų padarų žymė. Kiekvienas žmogus, tam tikra dalimi, tam tikra kryptimi, sugebės žmogaus prigimties potencialumą įvykdyti. Todėl tam tikri dvasiški kiekvieno žmogaus bruožai turi būti išsikišę, kiti—įsitraukę; ir tai sudaro, kaip gerai pasakė p. Leroy, jo individualumo žymę. Kiekvienas žmogus turi būti savo epochos, savo tautos žmogus, nes jo individualybė iš niekur neatsiranda, kaip tik iš vietos ir laiko sąlygų; tų sąlygų įtakoje išlavėja jo protas, susiformuoja jo širdis. Tad joks žmogus negali būti universalus žmonijos idealas, nes tokiu atveju turėtų būti kažkas daugiau, kaip žmogiškas vienetas.

Tačiau, jei Dievas, absoliuti tobulybė, įsikūnija ir apsireiškia žmogaus pavidalu, tai lengvai suprasime, kad tame žmoguje turi apsireikšti visokia tobulybė, kokią tik žmogaus prigimtis gali absoliučiai turėti, ir kad tas žmogus turi būti visapusiškas ir amžinas žmonijos idealas. Vis tiek, iš kurios pusės į tą žmogų pasižiūrėsime — kaip gražiai p. Leroy pastebėjo — visados mums rodysis, kad tai yra jo įstabiausia pusė: kaip tik todėl, kad jis yra visapusiškas idealas. Tas žmogus negali turėti esminės evoliucijos nei pažangos — kas krito ponui Hainbergui į akį, — nes jis savo žinojimo pilnį iš aukšto, iš Dievo, atsineša, nesemia jo iš savo aplinkumos. Ir taip pat todėl savo prote, savo jausmuose jis neturi tautas ir epo-

chas žyminčių apribojimų. Ir taip pat todėl jis yra lygiai artimas visų tautų žmonėms; kiekvienas jame mato ir jaučia savo idealą. Yra jis visuotinis, ne atitraukta prasme, kaip tuščias šablonas, bet visuotinis platoniška to žodžio prasme: kaipo pilnis visų dalykų, kuriuos žmonija dalimis turi.

Ir todėl menkas žmogaus menas, ir teptukas, ir plunksna, pripratę charakterizuoti žmogiškas individualybes jų ribotumais, dalimis idealo, kurius jose atsimuša, — yra dekoncentruoti ir bejėgiai prieš patį Idealą, kuriame, kaip energingai išsireiškia Povilas, „gyvena kūniškai visa dievystės pilnybė".

Miss Wilson. Puikiai, pone Deville! Kristaus Dievybė tikrai praviršija žmogiškas formas ir prasimuša kiekvienoje Evangelijos smulkmenoje.

Bielskis. Evangelistai, matyti, norėjo jį padaryti Dievu — ir padarė.

Deville. Tai yra išsisukimas, gerbiamasis, kuris nieko nepaaiškina. Žinoma Rousseau nuomonė apie tai iki šios dienos yra teisinga: kad dar sunkiau yra pagalvoti, jog keturi žmonės galėtų susikalbėję sukurti tokią knygą, kaip Evangeliją, nekaip tarti, kad vienas galėjo būti tikras jos didvyris. Ir kaip tik šiandien, giliau patyrinėjus Evangeliją, tai yra dar aiškiau, kaip kad kada buvo.

Hainberg. Jei evangelistai būtų susitarę savo didvyrį sukurti, tai būtų susitarę tiksliau; nebūtų pridėję tų šimtų smulkių skirtumų ir nesutarimų, kuriuos Straussas jiems atkakliai bado į akis — ir kurie tur būt suteikia daug vargo egzegetams, bet istorikui ir mąstytojui nė kiek nekliudo matyti vieną figūrą pas visus keturis rašytojus, puikiai nupieštą ne tik vyriau-

siuose faktuose, kuriuos apie ją sutartinai nupasakojo, bet ir visuose bruožuose, kuriuos jai kiekvienas iš jų prirašo. Nežinau, pav., kaip galima suderinti smulkmenas, kurias Matas, Lukas ir Jonas paduoda apie atsikėlimo iš numirusiųjų rytmetį, — ir tai man labai mažai rūpi — bet žinau, kad jokio bruožo, nei žodžio, Matas nepriskiria savo Kristui, kurie nepritiktų Kristaus asmenybei, kokią piešia Lukas ir Jonas, taip kaip kiekvienas iš jų turi savo autorišką individualybę ir kiekvienas kita savo siužeto puse ypatingiau domis. Tas aukštesnis formalus idėjos sutarimas, kad ir yra materialinio nesutarimo, arba yra bent tariamai tokio, nieku būdu negalėtų būti tokio susitarimo — juo labiau savavališkos kūrybos — rezultatas.

K u n i g a s. Juk tikslių, kritiškų Evangelijos autentiškumo įrodymų yra daugiau, kaip kito kokio istorinio šaltinio, ir tie įrodymai kasdien po šiųdienio mokslo ranka auga.

L e r o y. Dovanojame Kunigui tuos įrodymus. Ir be jų yra aišku. kad evangeliškąjį Kristų ne evangelistai sukūrė. Visi jie yra žydai; tai aiškiai matyti iš jų stiliaus, net iš jų ypatingo mąstymo būdo. Jei jie būtų turėję pagal savo nuosavą protą išgalvoti Kristų, neišvengiamai iš jo būtų padarę arba žydų vadą, triuškinantį pagonis; arba, jei to istorijos akivaizdoje nebūtų galima padaryti, tai — tipingą rabiną. Kuo galėjo būti žydų rabinas anais laikais, gana tiksliai žinome; turime Talmude Hillelio, Gamalielio, R. Samuelio silvetes. Kiekvienas yra barnus ir formalistiškas polemistas, atkaklus savo tautos išimtingumo gynėjas, kiekvienas Įstatymo smulkmenose mato visatos ašį. Šitas ypatybes evangelistai būtų kaip

tik sustiprinę ir išrafinavę iki aukščiausio laipsnio ir jomis būtų nuosavos kompozicijos Kristų apvilkę. Tam gi Kristui, kurį faktiškai aprašė, kuris statos aukščiau šabaso, kuris kalbas su samariete, kuris sako, kad pagonys iš Rytų ir Vakarų turės pirmenybę prieš Abraomo sūnus karalystėje — žodžiu, tam Kristui, kuris turi kuo plačiausią širdį pasaulyje ir kuo plačiausią protą, ir yra žydiško rabino antitezė, tie žmonės bendrai neturėjo medžiagos savo minčių ir aspiracijų sferoje. Tokia kompozicija literatūrinės kritikos atžvilgiu yra neįmanoma.

S e m i o n o v a s. Imdamas dalyką iš antros pusės, pridursiu, kad jei evangelistai būtų sukūrę Kristų, tai būtų iš jo padarę ką nors panašaus į stoiką. Būtų priskyrę savo didvyriui, ypač jei būtų norėję jį paversti dievu, nenulenkiamą pastovumą, vyriškumą, valdymąsi iki akmens nepajudinamumo. Tai yra ypatybės, kurių teigiamumą paprasti žmonės gali įvertinti: „Iustum et tenacem proposiii... impavidum ferient ruinae". Bet, kad šalia to yra galima ir be galo graži yra jautrybė, užjaučianti žmonijos kentėjimus, — kad tas Kristus, nenupuldamas iš savo aukštybių, gali graudintis numatomu miesto žuvimu, verkti ties bičiulio grabu, — kad gali glamonėti ir bučiuoti vaikus, — sėstis prie puotos su muitininkais, — leisti Magdalenai vilgyti kojas ašaromis ir jai atleisti nuodėmes todėl, kad didžiai mylėjo, — kad gali mokytiniams mazgoti kojas ir graudintis išsiskyrimo su jais išvakarėse, — tuo nieku būdu sugalvoti ir net apie tai pagalvoti negalėjo evangelistai!

O jie toliau nueina; be svyravimo pasakoja apie jo nužudymą anų laikų kartuvėse! Gal kas pasa-

kys, kad juos prie to privertė to vyriausiojo fakto garsas; bet kas juos vertė pasakoti, kad buvo tarno muštas per veidą, ir daugybę kitų pažeminančių smulkmenų? Iš norinčių savo mokytoją apoteozuoti mokinių pusės tai yra iš tikrųjų nesuprantama. Bet jie dar toliau nueina: nemirksėdami pasakoja, kad tas didvyris prieš kančią nusiminė, kad išsiprašinėjo Tėvo, kad sielvartavo — kad bijojo!! — To akivaizdoje, gerbiamieji, abejoti evangelistų objektyvumu, man atrodo nesąmonė. Tokių dalykų pasakojimas turėjo atrodyti neišaiškinamas seniesiems krikščionims, sukeldavo geliančių gnostikų pasityčiojimu ir priekaištų; ir iš tikrųjų to nieku negalima išaiškinti, kaip tik fakto teisingumu ir vergišku rašančių liudininkų nuoširdumu.

Savo keliu, toks Kristus, visapusiškai žmogiškas, milžiniškas silnybėje, majestotingas nejausmingume, yra kur kas aukštesnis už beširdį stoiką. Mes tai šiandien suprantame, geriau pasakius, jaučiame. Bet tokio Kristaus neišgalvosi!

Miss Wilson. O iš kur tokie žmonės būtų išgalvoję tokį nepasiekiamą meilės idealą, kuriam neturėjo jokio pavyzdžio, jokio turinio senovėje? Meilė senovėje niekad nesiekė toliau, kaip gimtojo miesto mūrų, ir dar ta tėvynės meilė pas juos buvo pamušta puikybe, egoizmu ir svetimųjų neapykanta. Štai Kristus iš karto parodo pasauliui be galo plačią širdį: mylinčią Tėvą, gyvenančią jo garbe, o Tėve mylinčią visus žmones, artimus ir tolimus, gerus ir blogus, savo mokinius ir priešus. O kaip nuoširdžiai myli! Kaip veikliai ir pasiaukojamai, kaip visapusiškai: aprūpindamas visokeriopus žmonių kū-

no ir sielos reikalus — kas pataikys tai išpasakoti, nebent pakartodamas visą Evangeliją, visą žmogiškojo Sūnaus gyvenimą, kuris yra viena ištisa virtinė geradarybių, liudijančių žmonėms dieną ir naktį, su vargu ir apie badą, be kampo kur galvą priglausti, iki paskutinės gyvenimo aukos. Kada skaitau, kad meldės ant kryžiaus už tuos, kurie jį žudė, — ir tuo pačiu laiku motiną patikėjo mokinio globai, — tai iš tikrųjų nežinau, kas iš tų dviejų dalykų labiau pagauna: vienas tas dalykas iškelia tą pavyzdį nepaprastai aukštai virš manęs — o antras daro man įspūdžio, kad yra arti manęs, kad prie jo prisiliečiu. Tai yra idealiausias ir kartu natūraliausias prototipas, neišaiškinamas idealo susivienijimas su natūralumu.

Ir tą savo meilės idealą teikė Kristus žmonijai, norėdamas, kad žmonės mylėtųs savitarpyje taip, kaip jis juos mylėjo. O reikalavimus šituo atžvilgiu jis stato nepaprastai aukštus: liepia mylėti samarietį taip, kaip savo tautietį, liepia tiek save užmiršti, kad greičiau pakeltume skriaudą, kaip pasidarytume artimui nemalonūs, liepia mylėti priešus ir gera jiems daryti. Ir kad visuose tuose, kad ir sunkiausiuose ir blogiausiuose, žmonėse turėtume ką mylėti, jis išgalvoja nepaprastai gražią substituciją: „Kiek kartų jūs tai padarėte vienam šitų mano mažiausių, man padarėte; mane pavalgydinote ir apdengėte, kiek kartų pavalgydinote išalkusį ir apdengėte pliką“. Nuostabus meilės menas, kuris, kas dar nuostabiau, nutiko ir buvo be galo vaisingas istorijoje, kaip jau vakar, gerbiamieji, kalbėjote.

Ir toks stebuklas turėjo gimti kelių žydų rašeivų galvose?!

Kunigas. Lengva būtų parodyti, kad kaip yra su Kristaus meile, taip pat yra su jo išmintimi, nustebinančia mokinius ir priešus ir nepasižyminčia nė vienu iš tų apribojimų, kuriais kiekviena žmogaus išmintis pasižymi. Taip pat yra ir su jo moraliniu šventumu, kuriame negalime pastebėti nė mažiausios kliaudos nei šešėlio; ir kada visi žmonės yra nuodėmingi, o ypač švenčiausieji nužemintai prie to prisipažįsta, kada visi atsiprašinėja Dievą už savo nuodėmes, tas vienas, labiausiai nužemintas iš žmonių, niekad už nieką Dievo neatsiprašo, o žmones drąsiai iššaukia: „Kas iš jūsų gali parodyti manyje nuodėmę?“ Taip pat yra ir su kiekviena kita ypatybe, kurią panorėsime Kristuje evangeliškai tirti. Visur yra kažkas nesugaunamo, niekur nematyti ribų — žodžiu, visur žymus absoliutas. Ir dėl to evangelistai negalėjo sukurti tą figūrą, nes buvo žmonės — o ji yra dieviška.

Hainberg. Neginčijamai, ypatybės, kurios pasireiškė Kristuje, yra nuostabios; tačiau tur būt labai reliatyvia prasme galima jas pavadinti neribotas; juk jos visados yra žmogiškos ypatybės: žmogiškas gerumas, kantrumas ir šventumas; tai nieku būdu nėra nereliatyvūs, absoliutui ypatingi ypatumai. Tuo, man rodos, nė abejoti negalima.

Kunigas. Tamsta iškeli labai sunkų klausimą, nes pačią įsikūnijimo paslaptį, arba prigimties dvilypumo vienam asmeny paslaptį. Tačiau, toliau neaiškindamas, atsakau dviem žodžiais į iškeltą punktą. Prie žmogiškos Kristaus būtybės iš tikrųjų priklauso žmogiški ypatumai, ne griežtai absoliutūs. Tačiau ir tie ypatumai pasireiškia tokiu pilniu, tokiu tobulumu

be šešėlio, kad, kaip pasirodė mūsų diskusijoje, išskiria tarmenį, kad ta būtybė buvo paprastas žmogiškas vienetas; juos puikiai paaiškina, kaip pasakė ponas Deville, krikščioniška dogma; kad pats Kūrėjas priėmė tą žmogišką pavidalą, tapo tikru jo subjektu, ir iš čia jo tobulumo atšvaitas atsispindi tame pavidale, kiek tai yra galima žmogaus prigimtyje. Tačiau, be tų nuostabių žmogiškų ypatumų, pro tą pavidalą aikštėja ir absoliutūs Dieviški tobulumai, kuriuose Dieviškas subjektas tiesiog atsiskleidžia; tomis žmogiškomis lūpoms kartas nuo karto prabyla Dieviška visažinybė, tomis rankomis Dieviška visagalybė kas valandą daro stebuklus.

Leroy. Duok, Kunige, tamsta mums ramybę su savo stebuklais. Jie man gadina Kristų. Be jų jis atrodo didesnis ir gražesnis, ypač suprantamesnis.

Kunigas. Stebuklai tamstai gadina Kristų? O kodėl? — Lengvas atsakymas: todėl, kad tamsta supranti Kristų visais atžvilgiais aukštesniu žmogumi, kuriam nei apgaudinėjimas savęs, nei kitų netikrais stebuklais jokiu būdu nepritinka, — o nesupranti jo visagaliu Dievu. — Sutinku, kad tamstai taip suprastas Kristus gali patikti. Bet iš kur paimti tą Kristų be stebuklų? Kur jo ieškoti? Ar Evangelijoje?

Leroy. Išeliminuoti kas yra Evangeljoje antgamtiško — ir paliks toks Kristus.

Kunigas. Et! Nieko neliks be savavališkiausių vaizduotės fikcijų.

Miss Wilson. Kunigo tiesa; nieko evangeliško Kristaus nepaliks.

Kunigas. Prašau pastebėti, kad stebuklai sudaro visą Kristaus gyvenimo dugną Evangelijoje; jo atėjimas į pasaulį yra stebuklingas; veikimas yra paremtas stebuklais: jų nuolat Kristus šaukias, norėdamas sukelti tikėjimo savo mokslui. O tų stebuklų daro, pasak evangelistų, šimtus, tūkstančius. „Ėjo sako šv. Matas, per visus miestus ir sodžius..., skelbdamas karalystės evangeliją ir gydydamas visokias ligas ir visokias negales". Visa gi šv. Morkaus Evangelija vien tik aprašo tą žygį stebukladario, pas kurį suplaukę grūdas visokių rūšių skurdžiai, taip kad jam pasilsėti ir pasistiprinti neduoda, — o sulig jo žodžiais nyksta ligos, duonos daugėja, tyla audros ir vilnys, kelias mirusieji. „Ėjo jis, kaip gražiai sako šv. Lukas, gera darydamas ir visus gydydamas". — Eidamas pagaliau mirti, aiškiai pranašauja, kad trečią dieną kelsis iš numirusiųjų; o po mirties pasirodo gyvu kūnu ir duodas paliečiamas. — Stebuklai kuo glaudžiausiai pinas į visus įžymiuosius tos nuostabios figūros bruožus ir veiksmus.

Tamsta pasakei tiek gražių dalykų apie Kristaus charakterį; priėjai tamsta išvadą, kad evangelistai tos figūros negalėjo sukurti; taigi, pastebėk tamsta, kad visa tai, kas tamstą ir mus Kristuje pagauna, visa tai rišas su stebuklais. Gailis minios — bet stebuklingai daugindamas duoną; gera daro visiems, kurie prie jo artinas, bet teikdamas sveikatą stebuklais; atleidžia svetimoteriams — bet skaitydamas kaltintojų sielose jų nuodėmes ir išrašydamas jas ant smėlio; jis yra didžiasielis prieš Kaifo teismą, — bet grasina ateisiąs ant debesų paskutinę dieną. Žodžiu, išplėšk tamsta iš Evangelijos lakštus su stebuklais, ir

viskas sudriks ir nieko tamstai nepaliks, tik krūvoje nesilaikančios skiautelės!

Būtų didelis nuostolis pasauliui, netiesa? Tačiau ne tik nuostolis, bet ir negalimas dalykas. Jei evangelistai sukūrė stebuklus, tai sukūrė visą mums žinomą Kristų. Koks gi jis buvo už to, ir ar bendrai buvo tikras Kristus, to nė artutinai negalima atspėti. — Ir grįžtume prie ano jau atmesto absurdo, sunkesnio priimti kaip visi stebuklai, kad evangelistai Kristų sukūrė.

Deville. Ir kodėl gi, pone Leroy, nepripažinti Kristaus stebuklų? Ar jie kokiu nors atžvilgiu mus atstumia? Protui, kada kartą pripažįstamas virš pasaulio Dievas, stebuklas neatrodo negalimas, — tuo, manau, jau įsitikinome; o širdžiai, jausmams, moraliniam, net estetiniam pojūčiui, visai sielai, ar Kristaus stebuklai nėra itin patraukiami?

Stebuklai, apie kuriuos skaitome tariamose kitų religijų knygose, yra beprasmiškos keistenybės, be galimo sąryšio su tikrovės pasauliu; be to, dažnai yra grasūs, žiaurūs, paprastai materiališkai nuengia priešininkus. Žinomi yra indiški Višnu ir Sivos „avatarai", kaipo nežabotos fantazijos ir žiaurumo tipas. Apie rimtą Zoroastrą skaitome, kad pasodino kiparisą, kuris per kelias dienas toks didelis išaugo, kad karalius Vistaspa sau pasistatė ant jo vainiko puikius rūmus. Išmintingasis Buddha iš ugnies sukūrė penkis šimtus laivų. Jis pats savo elgetiškame krepšyje uždarė liepsnomis spiaudantį slibiną... Tokias keistenybes gimdo žmogaus vaizduotė, kada, pametusi tikrovę, leidžias akiplotu į stebuklingumo sritį. — Tuo tarpu visi Kristaus stebuklai yra racio-

nalūs, gražūs, mieli, visi be išimties yra labdaringi, niekad jais nesiekiama materialinės stebukladario naudos, bet visados kenčiančios žmonijos palengvinimo; priešininkus jis tik morališkai įveikia.

Stebuklai, kuriuos žmonės nuduoda, — ir net tie, kuriuos sugalvoja į savo dievinamų didvyrių sąskaitą — visados turi, veiksme ar aprašyme, kokią nors šarlatanerijos, inscenizavimo dozą: visos aplinkinės sąlygos sustatomos kaip kulisos, kalbos sakomos parteriui; viskas sąmoningai ar instinktyviai prie to eina, kad kuo palankiausiai būtų nušviestas reiškinio stebuklingumas. Štai kviečiu tamstą, kuris esi literatas ir naujai perskaitei Evangeliją: ar yra Kristaus stebukluose nors krislelis šarlatanerijos?

L e r o y. Ne, šarlatanerijos visiškai nėra.

D e v i l l e. Kristus yra toks kuklus, kad, rodos, net slapstos su savo stebuklais; draudžia mokiniams apie juos kalbėti, atitolina nereikalingus liudininkus, mažina stebuklus, kuriuos turi padaryti. Atvestas prie Jajiro dukters lavono, randa pilną kambarį verkiančių. „Kam keliate triukšmą, sako, ir verkiate? Mergaitė nemirė, tik miega". Tuokart jie išjuokė ją (priduria evangelistas), žinodami, kad ji numirė. O liepęs visus, išskyrus gimdytojus, pašalinti, įėjo, kur mergaitė gulėjo, paėmė už rankos, ir mergaitė atsistojo. Ar taip pasirodo šarlatanas?

O tikrą tiesą pasakius, Kristus nei slepia savo stebuklus nei su jais rodos; tiktai taip paprastai juos daro, su tokiu ramiu tikrumu, lyg tai būtų kuo paprasčiausi dalykai. Vienu žodžiu, Kristus daro didžiausius stebuklus kuo n a t ū r a l i a u s i a i: grąžina regėjimą neregintiems, gyvybę mirusiems

taip, kaip mes duodame žaisliuką vaikui — kas įrodo, kad ta antgamtinė galia yra jam sava, jame imanentinė, kaip mumyse mūsų prigimtis. O tas natūralumas stebuklingume nesiduos nuduodamas gyvenime, kaip kiekvienas jaučia, nei prisisapnuoti negalėtų tokiems rašytojams, kaip evangelistai — jei jo nebūtų matę — kaip pats p. Leroy paliudys.

Leroy. Aš neslepiu, kad stoviu man neišaiškinamos mįslės akivaizdoje.

Miss Wilson. Pone Leroy! jei ta stebukladariška Kristaus galia veikia tamstą savo didumu, tai pasižiūrėkime į ją iš atvirkščios pusės: kiek ji yra apribota ir bejėgiška. Man tai labai įkrito, kada kažką apie tai perskaičiau kažkokioje bevardėje anglų knygoje. Kristus parodo antgamtišką galybę, įsakinėja ligoms ir gaivalams — o žmonės nebėga nuo jo, nebijo prie jo grūstis, jam įkyrėti, net drįsta kėsintis prieš jo gyvybę! Kaip gi tai gali būti? Gal ir bijojo jo iš pradžių, kaip tie geraziečiai, kurie, pamatę stebuklą, prašė, kad jis pasišalintų nuo jų pakrantės. Bet greit įsitikino, kad ta galia, taip galinga kitų gerui, yra tarsi beginklė ir bejėgė sau. Tas stebukladarys, kuris paralitikams suteikdavo galią vaikščioti, pats sėdas pavargęs ties Jokūbo šuliniu; tas, kuris duonas daugina, pats būna alkanas ir siuntinėja mokinius pirkinėti maisto į miestą. Niekad nesigina, niekad nebaudžia savo stebuklinga galia — nors ir pranašai ir net apaštalai tai nekartą darydavo. Vieną kartą tik parodo, kad ir žudymo galią turi; bet išrenka tam— kaip jo širdies švelnumas jį skatino — bejausmę būtybę, fygų medį, kuris sudžiūvo jo įsakymu. Tad tai

yra galybė be ribų, baisi, kurią, tačiau, jos pačios gerumas riša ir nuginkluoja — ir į žmonių rankas atiduoda.

Ir tai yra kažkas, kas besąlygiškai praneša žmogaus matą — jei ne didžiausias, tai tikrai gražiausias iš stebuklų.

K u n i g a s. Taip yra; tas panelės ir pono Deville Kristaus stebuklų apibūdinimas yra labai vykęs ir prasmingas. *Visai kitaip atrodo antgamtinė* jėga, kurią žmonės sau apgaulingai priskiria, kitaip ta, kurią Dievas kartais suteikia šventiems žmonėms, o dar kitaip ta, kurią įkūnytasis Dievas turi kaipo savo. Pirmuose, kaip jūs, gerbiamieji, gerai pasakėte, jaučiama poza; kituose žymu nužemintas nepasitikėjimas savimi, maldos pastanga Dievui nulenkti, rūpestingas visos garbės atidavimas Dievui. Petras, turėdamas atgaivinti Tabitą, meldžias, prie kūno atsiklaupęs; Povilas guli kryžiumi ant kūno jauniklaičio, kuris užsimušė, iškritęs pro langą Troadoje. Kristus nerodo jokios nei fizinės nei moralinės pastangos; paprastai net nesišaukia Tėvo; kada gi ką daro, kaip keldamas Lozorių iš mirusiųjų, tai meldžias tik padėkoti. Savo stebuklus Jis vadina Tėvo reikalais, norėdamas pažymėti jų dieviškumą, bet lygiai ir dar dažniau juos vadina savo reikalais. Daro jis juos kartais, prisilytėdamas, savo kūno gyvybę duodančiai galiai apreikšti; bet dažniausiai juos daro vienu žodžiu, įsakymu: įsakinėja ligoms, įsakinėja vėjams ir marioms, įsakinėja mirčiai — kas gyvai primena Kūrėjo stilių: „Tepasidaro šviesa, — tepasidaro dangaus skliautas, — tepasidaro tvirtuma, — ir pasidarė“. Įsakymas yra ypatingiausias žmonių kalbose išreiškimas kuriamajam aktui, kuris yra visagalės

valios aktas; Kristaus stebuklai yra kaip tik lygiatei siai su tuo aktu.

Hainberg. Tad Kunigas manai, kad Kristaus stebuklai tiksliai įrodo jo Dievybę?

Kunigas. Manau, kad būdas, kuriuo Kristus stebuklus daro, gali būti savas tik Dieviškam asmeniui

Miss Wilson. Man rodos, kad — aplenkiant net jo stebuklus — beveik kiekvienas jo žodis iš Evangelijos, skyrium paimtas, spinduliuoja dieviškumu, ir yra visiškai negalimas paprasto mirtingojo žmogaus lūpose. Kuris gi, meldžiamieji, žmogus galėtų pasakyti, ką Kristus, pav., sako Mortai, verkiančiai ant brolio kapo: „Aš atsikėlimas ir gyvybė; kas tiki į mane, nors ir būtų miręs, bus gyvas"...? Per kurio žmogaus lūpas, per kieno mintį galėtų pereiti žodžiai: „Aš pasaulio šviesa; kas mane seka, nevaikščioja tamsybėse"...? Arba tie stebuklingi palaiminimai, antžmogiškiems sielos stoviams, kurių pasaulis pirma nė iš vardo nepažino?—arba tas nesuprantamas ir žmogiškai neracionalus pranašavimas, duotas mokiniams atsisveikinant: Būsite engiami pasaulyje, būsite išskirti iš maldyklų, mušti, užmušinėjami, — „bet pasitikėkite, aš apgalėjau pasaulį"...? Aš nemoku pakankamai išreikšti tai, ką jaučiu, bet esu tikra, kad šiuose žodžiuose yra kažkokia begalinė išmintis, grožis, galia, majestotas, kuris praneša viską, kas žmogiška, kas sukurta.

Deville. Taip yra. Tokiuose Kristaus žodžiuose glūdi amžinybės pradas. Bet ne kiekvienas prie to priėjo, kad tai betarpiškai matytų; o tam, kas nemato, išaiškinti negalima — nes geresnių žodžių tam mes neturime. Tačiau kiekvienas, bent ištori-

niuose tų žodžių padariniuose, gali patikrinti, kad juose glūdėjo kažkas dieviško. Kokių padarinių turėjo didžiausių žmonijos mąstytojų žodžiai? Buvo tai ugnelės pelkėse, kurios blykstelėdavo valandėlę, nieko nesušildydavo, jokio gyvenimo neįkvėpdavo. Kiekvienas gi Kristaus žodis buvo vaisingas ir gyvybę duodą. Galime istorijos lakštuose matyti, kaip kiekvienas dygsta ir vaisių duoda. Iš šio žodžio gimė kankiniai, iš ano skaisčiosios mergelės, iš trečio labdarystės įstaigos; iš kito savo laiku išsiplėtojo pagrindinė žmonijos konstitucija, kuri atskiria tai, kas ciesoriui, nuo to, kas Dievui priklauso; iš kito vėl bent dygsta šiandieną brolybės mintis. O dar kiek daug tokių gėlių ir vaisių žmonijai iš tos sėklos išaugs, kas sugebės pasakyti?

Miss Wilson. Laba gerai; bet aš dar vis laikaus nuomonės, kad Kristaus žodžiai kiekvienam, kuris tik nori juos apsvarstyti, turi pasirodyti tikrai dieviški. Ar tai nėra, meldžiamasis, tikrai dieviškas žodis: liepti save mylėti visų labiausiai? Žmones liepia, kad jų klausytų, verčia, kad jų bijotų, kartais ilgis, kad juos mylėtų, — bet ar liepia? Ar turėtų kokią prasmę toks įsakymas? O ką gi dar pasakyti apie reikalavimą sau meilės iš visų žmonių pirm visko kito? Tai ne tik piktžodžiavimas, bet beprotystė, kuri ne kiekvienam žmogui į galvą gali ateiti. — Kristus kaip tik tokios meilės reikalauja: „Kas myli tėvą ar motiną labiau nekaip mane, tas manęs nevertas; ir kas myli sūnų ar dukterį labiau nekaip mane, tas manęs nevertas“. Pas kitą evangelistą jis dar energingiau liepia, kad visos natūralios meilės būtų nemeilė, nelyginant neapykanta, jam priderančios meilės akivaizdoje.

K u n i g a s. Aš sutinku su gerbiamąja ir tariu, kad juo labiau kas įsigalvoja į Evangeliją, juo daugiau tokių regimai dieviškų Kristaus žodžių pastebi. Prie jų taip pat priskaitysiu, kas gal tamstas ir nustebins, ir jo paties dieviškumo afirmaciją. Reikia žinoti, kad yra begalinis skirtumas tarp tos afirmacijos pagonių akivaizdoje ir tokios pat afirmacijos monoteistinių žydų akivaizdoje. Tarp pagonių pasitaikydavo savo valdžia apsvaigintų monarchų, kurie sau prisisavindavo dievystę. Būdavo tai piktžodžiavimas ir beprotystė, bet dar kažkaip duodavos ištarti, kadangi būti Dievu, pagonių supratimu, reiškė tik būti vienam iš daugelio dievų, truputį pranašesniam už žmones. Bet žydams, kurie buvo monoteistai, kurie suprato Dievą taip pat, kaip mes, be galo tobulu Kūrėju, mokyti, kad esi Dievas, reikalauti sau dieviškos pagarbos — yra taip svaigulinga, taip be galo didinga, jog nieku būdu negalima pamanyti, kad šiaip žmogus drįstų taip padaryti..., turėtų tokią milžinišką puikybę, tokį antžmogišką įžūlumą... Net kūnas pagaugomis nueina, pagalvojus apie tokį pragarmingą dalyką!

S i e m i o n o v a s. Atsiprašau, bet čia turiu pareikšti protestą. Kas buvo Kristus, to nežinau. Viena man tikra, kad nebuvo mūsų mato būtybė. Taip pat neabejoju, kad turėjo kažkokią antgamtinę galią, kurią žmonių gerovei naudojo. Tačiau, nežiūrint viso to, jis netvirtino apie save, kad yra Dievas.

K u n i g a s. Štai kaip Jūs skaitote Evangeliją, ponai neokrikščionys, tolstoistai „e tutti quanti!" Išskaitote joje moralinių mokslų, kurie turi privilegiją

Jums patikti, o dogmos, kuri užima didžiulę vietą joje kuri joje stovi tarsi viso pastato pamatu, to organizmo nugarkauliu, kažkaip visiškai nemokate pastebėti. Kristus dažnai moko apie meilę — tiesa; bet dar dažniau reikalauja tikėjimo ir apie jį moko. Apie savo Dievybę Kristus smulkiai kalba beveik kiekviename Evangelijos lakšte, mokiniams, miniai, fariziejams. O kaip jis jiems kalbėjo? — Kuo suprantamiausiu būdu, koks tik gali būti. Gal norėtume, kad jiems būtų pasakęs: Aš esu Dievas? Bet pagalvokime, kas būtų atsitikę, jei jis būtų pradėjęs nuo tokios pradžios. Toks pasakymas triuškinte triuškintų, akinte akintų, kaip vidudienio saulės šviesa, kuri plieskia tiesiai į silpnas akis, o kiekvienas iš klausytojų būtų turėjęs juos blogai suprasti. Pagonys, kurie taip pat kartais klausydavos Kristaus kalbų, būtų supratę, kad save laiko vienu iš daugelio dievų; žydai gi, monoteistai, kaip sakiau, būtų supratę, kad tas žmogus neigia Dievystės vienumą, arba beprotiškai puola Aukščiausią Būtybę, kuri karaliauja danguje.

Štai Kristus su nepalyginama išmintimi dėsto tą tiesą palaipsniui ir tarsi po gabalėlį, tokiu būdu apibrėždamas savo santykį su jau klausytojams žinomu Dangiškuoju Tėvu, kad jie suprastų, jog jis neatima Tėvui dievystės, nei kitos sau dievystės nepriskiria, tiktai tą pačią, kurią turi Tėvas ir kurią jam praamžinu gimimu suteikia. Tad iš pradžių save nuolat vadino to Tėvo Sūnumi, Dievo Sūnumi. Tas pavadinimas galėjo iš pradžių būti giliau ir nesuprastas, kadangi bendrai teisūs žmonės Šventajame Rašte yra vadinami Dievo vaikais; bet netrukus turėjo būti pastebėta, kad Jis ne ta moraline prasme, bet kažkokia

kita, sau ypatinga, realia prasme vadina save Dievo Sūnumi. Iš pradžių žydams buvo negirdėtas dalykas — visame Šventajame Rašte nėra nė vieno pavyzdžio — kad atskiras asmuo, ne Kristus, būtų pavadintas Dievo Sūnumi; kas kita daugiskaitoje: tai jau savaime įspėja monoteistus, kad prasmė yra perkelta. Paskui Kristus, nors dažnai kalba apie savo sūnystę ir dažnai apie mūsų, tačiau niekad savo ir mūsų santykio su Tėvu po vienu bendru pavadinimu nepatraukia· dažnai sako: „Mano Tėve", taip pat sako: „Jūsų Tėvas", niekad: mūsų Tėvas; sako: būkite „vaikai jūsų Tėvo"; niekad: esame sūnūs, — nes visai kita prasme ima tas dvi sūnystes.

M i s s W i l s o n. Tačiau sako poteryje „Tėve mūsų".

K u n i g a s. Nesako tai bendrai su mumis, tik mums taip liepia: „Jūs taip melsitės: „Mūsų Tėve"... Užtenka, kad būdas, kuriuo Kristus išskyrė ir apibūdino savo Dievišką Sūnystę, turėjo būti labai ryškus, jeigu skaitome Evangelijoje, kad „todėl ir žydai.. tykojo jo užmušti, nes jis sakė savo Tėvą esant Dievą, taip darydamas save lygų Dievui".

L e r o y. Tai galėjo būti nesusipratimas.

K u n i g a s. Kristus, kaip matyti iš daugelio vietų Evangelijoje, nesusipratimus svarbesniuose dalykuose atitaisinėjo; o tai, kas labiausiai būdavo reikalinga atitaisymo, jei būdavo nesuspratimas, jis kaskart labiau pabrėždavo. Kaip pasielgė, pavyzdžiui, garsaus Petro išpažinimo akivaizdoje, kuris anam laimėjo Bažnyčios uolos vardą? Į Kristaus klausimą: kuo jį vadina žmones, apaštalai atsako, kad jį laiko vienu iš pranašų — tad Dievo tarnu, Dievo vaiku moraline pras-

me; į klausimą gi, ką jie patys mano, Petras atsako: „Tu Kristus, gyvojo Dievo sūnus“. O ką į tai Kristus? — ar ką atitaiso tuose žodžuose? Priešingai, juos iškilmingai sankcionuoja, pareikšdamas, kad tas išpažinimas ne iš kur kitur, kaip tik iš dangiškojo Tėvo įkvėpimo pareina, ir apdovanodamas Petrą ypatingomis dovanomis.

S i e m i o n o v a s. Pripažįstu, kad ta Dieviška sūnystė, kurią sau Kristus priskiria, yra kažkas išimtinio, kas jį visiškai nuo žmonių atskiria; bet kodėl gi turi būtinai būti, kaip Jūs teologai norite, vienuma su Tėvu, dievystė?

K u n i g a s. Dėl to, kad Kristus arčiau ir kuo aiškiausiai tą savo sūnystę apibrėžia, priskirdamas sau esmingiausius Dievo atributus vieną paskui kitą ir aiškindamas, kaip sakiau, kad juos turi nuo Tėvo ir kartu su Tėvu. Ir taip, priskiria sau amžinybę, kada sako žydams: „Anksčiau, nekaip buvo Abraomas, aš esu“ — už ką jį jie ir norėjo akmenimis užmušti, kaipo šventvagį; arba kada prieš mirtį sako Tėvui: „Pagarbink mane pas save ta garbe, kurią aš turėjau pas tave, pirm nekaip atsirado pasaulis“. Priskiria sau visagalybę, kada sako: „Kaip Tėvas kelia numirėlius ir atgaivina, taip ir Sūnus atgaivina, ką nori“. Ta proga smulkmeniškai aiškina, kad jis, Sūnus, neturi atskiro nuo Tėvo veikimo, nes žinojimas, galia ir visoks veikimas — nuo Tėvo yra Sūnuje. Ar nėra čia kokios Biblijos parankiui, kad tai galėtume pamatyti pačiame tekste?

D e v i l l e. Štai kaip tik yra Biblija.

K u n i g a s. Atskleiskime, pavyzdžiui, penktą švento Jono skyrių.

Kristus išgydė sergantį ties Betsaidos tvenkiniu subatą ir liepe jam nešti savo patalą. Žydai piktinasi tuo veiksmu, kurį laiko subatos sualužymu. Į tai Kristus jiems sako:

Mano Tėvas veikia iki šiolei ir aš veikiu.

Šituose žodžiuose žydai taip aiškiai supranta, kad Kristus identifikuoja savo veikimą su Dievišku, kad tuojau toliau skaitome, ką prieš valandėlę sakiau:

To dėliai žydai dar labiau tykojo jo užmušti, nes jis ne tik nešventė subatos, bet ir sakė savo Tėvą esant Dievą, taip darydamas savo lygų Dievui.

Į tai Jėzus Kristus jiems atsako, kad, kritikuodami jo veiksmus, jie kritikuoja Dievą, kurio garbintojais save vadina; o tai todėl, kad jis, Sūnus, neturi ir negali turėti atskiro nuo Tėvo veikimo:

Ištikrųjų, ištikrųjų sakau jums, Sūnus negali nieko padaryti iš savęs, kaip tiktai, ką mato darant Tėvą; nes ką tas daro, tai taip pat daro ir Sūnus.

Net galia kelti numirėlius iš numirusių, ta aukščiausia visagalybės apraiška, yra bendra Tėvui ir jam.

Nes kaip Tėvas prikelia numirusius ir atgaivina, taip ir Sūnus atgaivina, ką nori.

Pagaliau, kad nemanytų, jog yra dvi visaglybės, dvi Dievybės, Tėvo ir Jo, jiems aiškiai aiškina, kad Dieviškas atributas: būti šaltiniu ir duoti gyvybę — nuo Tėvo pereina Sūnui:

Mirusieji išgirs Dievo Sūnaus balsą, ir kurie išgirs, bus gyvi. Nes kaip Tėvas turi gyvenimą pats savyje, taip jis davė ir Sūnui turėti gyvenimą pačiam savyje.

Ar tai dar ne užtektinai griežtai išreikšta jo tapatybė su Tėvu? Ar norime, kad mums Kristus aiškiai pasakytų, jog yra vienas su Tėvu; kad yra Tėve. o Tėvas jame? Ir tai viską, žodis į žodį, randame perskleidę porą lapų dešimtame skyriuje. Čia Kristus moko apie gerą Ganytoją ir baigia šitokia išvada: Niekas neišplėš man avelių iš mano galios. nes niekas negali jų išplėšti iš mano Tėvo, Dievo, galios. o mudu su Tėvu esame vienas.

Aš joms duodu amžinąjį gyvenimą, ir jos nepražus per amžius; niekas neišplėš jų iš mano rankos. Ką man davė mano Tėvas, tai užvis didesnis dalykas, ir niekas negali išplėšti iš mano Tėvo rankos. Aš ir Tėvas esame vienas.

Sulig tuo žydai vėl puola prie akmenų —

Už piktžodžiavimą (kaip sako) *ir kad tu, būdamas žmogus, darai pats iš savęs Dievą.*

Kristus gi to neneigia, tik jiems parodo visų pirma „a minori", kad neapgalvotai įtūžo; o paskui grįžta prie afirmacijos.

Tėvas yra manyje ir aš Tėvuje.

Tai girdėdami, žydai dar kartą nori jį suimti — tada jis nepastebimai „ištrūko jiems iš rankų".

Bet jau pereikime prie tos nepalyginamai gražios atsisveikinamos kalbos per paskutinę vakarienę, kada apaštalai turėjo tą įspūdį, — ir mes jį turime, — kad Kristus jau sako viską aiškiai, be palyginimų ir figūrų. Duoda jis tada kilnią meilės pamoką, bet ir tikėjimo nelenkia, ir apie savo vienybę Dievybėje su Tėvu nenutyli.

Skaitau keturiolikto skyriaus pradžią:

Jūs tikėsite į Dievą ir į mane tikėkite!

Tiktai Dievas turi teisę liepti, kad jį tikėtų, nes tik Dievas yra religinio tikėjimo objektas; tad Kristus čia sau prisisavina dieviškų teisių, kada liepia, kad jį tikėtų. Šimtą kartų jau tai darė; beveik prieš kiekvieną pagydymą klausė: „ar tiki?“, „Ar tiki Dievo Sūnų?“; čia itin aiškiai jungia tikėjimą, kurio reikalauja sau, su Dievo tikėjimu. — Lygia greta su šito tikėjimo reikalavimu yra reikalavimas meilės visų pirmą, apie kurį Miss Wilson kalbėjo, ir tas antra lygiai įrodo, kad Kristus sau Dievybę prisiskiria.

D e v i l l e. Leisiu sau įterpti, kad nemažiau išimtinė Dievo teisė yra priiminėti adoraciją. Švenčiausi žmonės su pasibaisėjimu ja kratydavos, kaip Povilas ir Barnabas Listruose, — panašiai Angelas pas Danielių ir Apokalipsėje. Štai Kristus tą adoraciją daug kartų, pasak Evangelijos, priima, pagiria. Negana to, jis iškilmingai pareiškia, kad turi teisę į tolygią su Dievu adoraciją: „Kad visi gerbtų Sūnų, sako, kaip gerbia Tėvą“.

M i s s W i l s o n. Nesu teologas, bet man rodos, kad yra nemažiau savas Dievui dalykas atleisti nuodėmes, duoti amžiną gyvenimą, gyventi teisiojo žmogaus sieloje. O visa tai Kristus taip pat sau prisisavina. Nuodėmes atleidžia pats, net neprašytas, paralitikui. Magdalenai. Apie savo išrinktas aveles sako, kaip jau girdėjome, kad „joms amžiną gyvenimą duoda“. Gyvenimą sielose, drauge su Tėvu, priskiria sau šiuose gražiuose žodžiuose, per paskutinę vakarienę: „Jei kas mane myli, tas laikys mano žodžius: ir mano

Tėvas jį mylės; mes pas jį ateisime ir pasidarysime pas jį buveinę".

H a i n b e r g. Tas posakis: „laikys mano žodžius". man, teisininkui, primena, kad Kristus neginčijamai statosi įstatymdaviu, stovinčiu aukščiau Moizės teisės, kurią juk žydai laikė Dievo teise. Prašau atkreipti dėmesį į toną, kuriuo kalba apie savo mokslą ant kalno: „Girdėjote, kad seniesiems pasakyta... aš gi jums sakau"... Jis neva tik papildo tą teisę, tačiau tai visai nėra paprasto aiškintojo, bet įstatymdavio interpretacija. Pagaliau, kada jam vieną kartą įkyrėjo fariziejai su subatos nuostatais, jis nedviprasmiškai pasakė: „Žmogaus Sūnus taip pat subatos Viešpats"!

K u n i g a s. Vienu žodžiu, Kristus sau priskiria visokių dieviškų teisių: kaip gi čia abejoti, kad Dievybę sau priskiria? Bet dar grįžkime prie mūsų skyriaus iš Paskutinės Vakarienės. Po ano tikėjimo reikalavimo Pilypas jį klausia:

Viešpatie, parodyk mums Tėvą, ir bus mums gana.

Kristus atsako:

Tiek daug laiko esu su jumis, ir jūs (dar) *nepažįstate manęs? Pilypai, kas mane mato, mato ir Tėvą. Kaip gi* (tad) *tu sakai: Parodyk mums Tėvą? Ar jūs netikite, kad aš Tėvuje ir Tėvas yra manyje? Žodžius, kuriuos aš kalbu, ne iš savęs kalbu, bet pasiliekąs manyje Tėvas, jis daro darbus* (t. y. stebuklus, įrodančius mano žodžius). *Ar jūs netikite, kad aš Tėvuje ir Tėvas yra manyje? Jei ne, tai tikėkite dėl pačių* (stebuklingų) *darbų.*

Pagaliau, kalbėdamas apie Šv. Dvasią, kuri turinti paguosti mokinius po jo dangun nužengimo, aiškina, kad tas Ramintojas pareina iš Tėvo, o per tai ir su juo ryši; o tai todėl, sako, kad

visa, ką tik turi Tėvas, yra mano.

Ar gali būti aiškiau formuluota vienybė Dievybėje, kaip kad tais žodžiais?

Kristui šitaip apibrėžus, visokiais būdais, iki pat tikrovės, reikšmę, kuria vadino save Dievo Sūnumi, pasidaro suprantama drama, kuri buvo suvaidinta prieš Kaifo tribunolą. Kristus stovėjo apkaltintas prieš sinhedrioną, aukščiausią tų laikų tautos valdžią. Vyriausias kunigas paklausė jį iš pareigos: „Prisiekinu tave gyvuoju Dievu, kad mums pasakytumei, ar tu Kristus, Dievo Sūnus"?

O Jėzus jam atsakė: „Tu tai pasakei" — ir tuoj pridūrė, kad tą patį žmogaus Sūnų, kurį šiandien teisia, matys „sėdintį Dievo galybės dešinėje", kada ateis pasaulio teisti.

Nebuvo galima abejoti to prisipažinimo reikšme; reikėjo — arba parpulti ant kelių — arba suplėšyti savo rūbus, pasipiktinus baisiu burnojimu, ir pagal įstatymą pasmerkti burnotoją mirti. Aukščiausias žydų teismas pasirenka tą paskutinį kelią — ir Jėzus eina mirti kaip tik dėl to, kad daros Dievo Sūnumi, Dievu iš Dievo. Tai yra ir formališkai teisinė ir tikra jo mirties priežastis. Ta afirmacija, kartojama per jo gyvenimą, sukėlė, kaip matėme, tą žydų vyresnybės susierzinimą, kuris parengė paskutinį pasikėsinimą, ir ta pati afirmacija, iškilmingai pakartota prieš sinhedrioną, privedė prie mirties sprendimo. — Ir niekas neturi dau-

giau teisės abejoti, ar Kristus afirmavo savo Dievybę, jei už tą afirmaciją numirė.

Siemionovas. Tai ką aš dabar vargšas darysiu su tuo Kristumi — jei negalima jo išvilkti iš pretenzijų į Dievybę?... Gerbiau ir mylėjau jį kaipo žmonijos stebuklą — o dabar išplėšiate man jį iš širdies, iš sielos!...

Leroy. Aš apie tą patį, jau ketvirtis valandos, galvoju — ir dabar pradedu suprasti kai kurių beviltišką bandymą — visą Kristaus gyvenimą palaikyti mitu — ir nusiraminti. Bet ir to nepavyks padaryti, — žinau tai.

Kunigas. Ne, gerbiamieji, neskriaudžiame jūsų. Išplėšiame jums iš širdžių jūsų pačių susikurtą dievaitį, o grąžiname jums Dievą, kuris suteiks jums daugiau kaip ramybę — laimę. Tik atkakliai nesustokite puskelyje.

Kristaus amžininkai pasiskirstė trimis nuomonėmis apie jį: jo giminės ir artimieji iš Nazareto tarė, kada jis pradėjo mokyti, kad jis esąs beprotis, ir norėjo jį surišti. Žydų vyresnybė nusprendė, kad jis yra klastingas žmogus, kuris prieš Dievą susidėjo su pikta dvasia. Pagaliau mokiniai puolė ant kelių pripažindami: „Mano Viešpats ir mano Dievas“. Kiekviena iš tų trijų nuomonių turi savo logiką ir savo prasmę. Ketvirta, šiandien išgalvota nuomonė, kad Kristus buvęs apsimetėlis, o šventas, apgaudinėjęs, o gelbėjęs — jokio, kaip jau matėme, neturi senso ir, aplamai, yra negalima. Tad reikia išrinkti vieną kurią iš trijų pirmesnių. — Taigi, šiandien po viso to, ką Kristus padarė, pirmas galėtų tik beprotis laikytis. Antros, tikėkite manimi.

gerbiamieji, iki šios dienos daugiau žmonių laikos, nekaip galėtų rodytis. Negalėdami mylėti Kristaus, pragariškai neapkenčia jo, lyg jis būtų pikto įkūnijimas. Tačiau ta nuomonė yra tokia biauri, jog tie žmonės prie jos ir patys sau nedrįsta prisipažinti. — Tad nieko nelieka, kiap tik su Kristaus mokiniais išpažinti, kad jis yra mūsų Viešpats ir mūsų Dievas.

D e v i l l e. Labai teisingai; reikia ryžtis. Kitų istorinių įvykių, moksliškų atradimų atžvilgiu galime, jeigu norime, laikytis abejingai, galime sau pasakyti: nesigilinu, ar tai tiesa ar netiesa, tegul tuo kiti rūpinas. Kristaus atžvilgiu to abejingo nusistatymo galime laikytis iki tolei, iki kolei nieko ar beveik nieko nežinome. Kaip tik kartą žmogus susiduri su jo įtaka istorijoje, kaip tik, kad ir vieną kartą, gerai perskaitai Evangeliją, — tai jau turi toliau eiti, turi atsakyti į klausimą, kurį Krisus stato žmonijai: „Ką jūs mane tariate esant"? Pašalinti tą didžiulį reiškinį, vis tiek kaip mums tai kliudytų, lygiai negalima: nes kaip persukti? Tarti, kad Kristus buvo apsukrus apgavikas — nesąmonė! to ir įsivaizduoti negalima. Tarti, kad buvo kilnus ir šventas, bet be stebuklų ir Dievybės — taip pat negalima, jei bent kiek laikomės Evangelijos, kadangi stebuklų darymas ir savo Dievybės teigimas yra neatskiriami nuo Evangelijoje duotos figūros. Pagaliau tarti, kad visa, kas yra antgamtinio apie Kristų Evangelijoje, buvo mokinių sukurta, — tai grįžti prie visiškai negalimų hipotezių: kad evangelistai sukūrė evangeliškąjį Kristų arba visa tai, kas toje figūroje mus sužavi ir stebina kaip ne sulig žmogaus mastu ir fantazija

Štai šios mažos knygutės negali pašalinti iš kelio! Ji yra — ir nėra jokio kito išejimo, kaip tik pulti ant kelių ir patikėti.

Miss Wilson. Taip! patikėti ir pulti ant kelių prieš Jį. Ar neužtektinai dieviškų grožybių matėme šiandien? — O kiek dar praleidome, kurios dar skverbias į galvą! Kaip gerai suprantu šiuo momentu tą beviltišką ir gražų šv. Jono šūkį, kuris, parašęs savo Evangeliją (gražiausią knygą pasaulyje) ir, greičiausia, perskaitęs ją, rado ją tokią nepatenkinamą prieš siužetą, kurį turėjo sieloje, — jog jam iš širdies išsiveržė nuomonė: kad jei tektų viską apie Jėzų parašyti, tai gal pasaulyje tos knygos neišsitektų.

Siemionovas. Tad ko dabar griebtis?

Kunigas. Nueiti ir pasimelsti Jam.

Siemionovas. Taip... gal viena tai... pasimelsti Jam.

Leroy. O aš bent sukalbėsiu maldą, kurios jis mus išmokė.

ŠEŠTAS VAKARAS.

Katalikybė ir kiti tikėjimai.

Kitą dieną iš ryto Bielskis staiga išvažiavo į Varšuvą. Jis man pasakė, kad jį netkėtai atšaukia kažkokie reikalai redakcijos, kurioje jis dirbo. Atsisveikindamas su manimi, jis parodė man nuoširdumo, kurio iš jo nebūčiau laukęs, ir pasakė man, kad nors ir su priešingomis nuomonėmis pasireikšdavo, tačiau mūsų pašnekesiai davė jam daug ko apgalvoti ir atvėrė jam naujų akiračių, prie kurių jis dar žadėjo sustoti. Rodos, kad ypač mūsų paskutinis pašnekesys apie Kristaus asmenį jam gilesnio įspudžio padarė. Jis man prisipažino, kad Evangelijos niekad nebuvo skaitęs; tiek jos tiktai žinojo, kiek iš sakyklos jo ausis pasiekdavo, kada dar studentaudamas būdavo bažnyčioje. Tai man paaiškino, kodėl vakar jis taip mažai kalbėjo.

Per pietus jo vietoje pasirodė kitas svečias, vyriškis pačiame amžiaus gerume, tamsiu, kiek alyviniu veidu, aštriais ir ryškiais bruožais, judriomis akimis ir jau pražilusiais, trumpais, pakirptais plaukais. Beveik per visus pietus jis tylėjo, bet galų gale, matydamas, kad mes visi pasižįstame ir kad nepažįstamas žmogus mus kiek varžo kalbantis, nutarė pats prisistatyti ir tai padarė su didele gracija. Buvo tai ispanas Don Luis de Pardoval, kuris neseniai buvo atleistas iš gana

aukštos vietos Andalusijoje grįžtančios prie valdžios vairo Sagastos ministerijos ir dėl to dabar atostogavo. Iš karto susidainavome su savo svečiu. Miss Wilson šį tą papasakojo iš mūsų ankstesnių pasikalbėjimų. Don Pardoval klausės atsidėjęs, truputį raukydamas antakius; pagaliau garsiai ir aiškiai pasakė:

— Mane visa tai labai domina, nes ir aš manau, kad nėra pasaulyje klausimų, apie kuriuos vertėtų daugiau mąstyti. Tačiau, jei būsiu nuoširdus — o kitoks nemoku būti — tai pasakysiu, kad toms išvadoms trūksta būtinos apybraižos! Ne aplamai imama krikščionybė rodo antgamtinės galios ir išgano žmoniją — bet katalikiškoji krikščionybė. Katalikų bažnyčia — yra konkretus Kristaus kūrinys pasaulyje, kuriame galima čiuopte apčiuopti dieviškumą.

Miss Wilson. Tamsta iš karto sudrumsti reliatyvią taiką, prie kurios jau ėjome!

Don Pardoval. Aš rodau kelią į nereliatyvią taiką.

Deville. Suprantu, kad tamsta su savo pasaulėžiūra negali kitaip kalbėti; bet tai kaip tik ir yra katalikiško neatžvalgumo pavyzdys. Visa laimė, kad Kristaus širdis platesnė, nekaip Romoje taria.

Kunigas. Kristaus tokia plati širdis, jog nori, kad visi žmonės stotų į jo Bažnyčią. Pasakė, kad turės būti „viena avidė ir vienas ganytojas".

Siemionovas. Oi! jau matau, kad šie du ponai teologai ims kirstis tekstais! Aš esu iš tų neišmanėlių, kurie skiria maža reikšmės tokioms kirstynėms ir nemėgsta jų triukšmo.

Deviile. Tekstai yra kuo rimčiausi argumentai, nes yra Dievo žodžiai. Tačiau pripažįstu, kad ne čia vieta jais polemizuoti, o kadangi ponui Siemionovui taip nepatinka, pasižadame nuo to susilaikyti. Naudosimės, kiek tik galėsime, faktais. Ir taip tuojau atkreipiu Don Pardovalio dėmesį, kad prieš save turi atstovų kelių didelių nekatalikiškų tautų, kuriose juk krikščionybė gyvuoja ir žydi.

Hainberg. Ir kaip tik tos tautos klesti. Ar tamstai nekrinta į akį tas didelis protestantiškų tautų kilimas aukštyn ir traukimasis ir smukimas visoje katalikiškų tautų linijoje? Nenoriu neigti įžymių prancūzų, ispanų, italų savumų, kuriuos pats labai aukštai vertinu, bet konstatuoju, kad pasaulyje vyksta toks judėjimas. Įsigali Anglija, įsigali Vokietija, milžiniškai įsigali Jungtinės Valstybės. Lenkiu trumpumo dėliai mažesnes šalis ir tuo tarpu nekalbu apie Rusiją tam, kad tik protestantiškas tautas prieš katalikiškąsias sustatyčiau. Tas augimas ir persvara yra ne tik materialinė, bet ir dvasinė ir kultūrinė, kaip pripažins kiekvienas, kuris yra plačiau po pasaulį pasižvalgęs. Iš antros pusės, lotyniškos tautos, kurios nepasinaudojo reformacija ir užsikalė siauroje katalikybėje, kaskart labiau smunka. Prancūzija ne tik pasitraukė karo laukuose, bet ir priėjo prie neregėto suirimo, kurio Panama yra mažas pavyzdėlis, o Nordauo „Entartung" — atvaizdas. Atmetusi savo laiku reformaciją, ji šiandien prie to priėjo, kad visiškai praranda krikščionybę. Ispanija, Italija dar nėra, tiesa, pasiekusios tokį suirimo laipsnį, bet ir joms toli šaukia iki senosios galybės; po ilgų revoliucijų jos vis negali atgauti sveikatos, pro-

tinio vaisingumo atžvilgiu jos nuėjo į antrą planą, ir net, jei neklystu, religiniu atžvilgiu yra giliai pakastos. Austrija taip pat prarado savo hegemoniją Vokietijoje; nusilpninta, ginčų dėl tautybės suskaldyta, tik todėl Europoje laikos, kad yra visiškai pasirėmusi vokiečių valstybe.—Ką gi visa tai reiškia? Argi tai neįrodo, kad katalikiškos šalys bendrai kažkokio svarbaus gyvenimo prado nustojo, kurį protestantiškos šalys išlaikė, — kitaip tariant, kad reformacija yra aukštesnė krikščionybės forma, kaip katalikybė?

Don Pardoval. Ne, gerbiamasis, tai nėra joks įrodymas. Laikinė politinė, net tam tikru atžvilgiu civilizacinė persvara (nors dėl to turėčiau daug ko pasakyti dėl tamstos pastabų), gali kilti iš kitų priežasčių ir neišsprendžia religijos teisingumo klausimo. Jei tokios rūšies persvara būtų šiuo atžvilgiu ori, tai IX ir X amžiuje neabejotinai būtų reikėję daryti išvadą, kad mahometonizmas yra tikroji religija, o ne krikščionybė. Juk tada Kordovoje, Granadoje, Toledoje, Sevilijoje, Valencijoje ir Afrikoje nuo Maroko iki Egipto ir per Azijos vidurį iki Turkestano ir iki pat Indijos buvo statomi tokie rūmai, kaip Alhambra ir Alkazaras, ir mečetės, kaip Kordovos katedra. Tada arti tų rūmų ir mečečių buvo kraunamos milžiniškos bibliotekos, mokyklose garsėjo Aristotelio filosofija, matematika, astronomija. Tuo tarpu pas mus, krikščionis, vos buvo galvojama apie bivijų ir trivijų steigimą, o apie kelių saugumą niekas net ir nesapnavo, nes delčios baimė slogino kaip slogutis menkus mūsų civilizacijos pradus. Panašiai XVII šimtmečio pradžioje, remiantis tokiu pačiu įrodymu, būtų reikėję daryti išvadą, kad pro-

testantizmas yra paklydimas, o katalikybė tiesa. Tada visi protestantų kraštai buvo prislėgti. Anglija pergyveno kruvinų kruviniausią vidaus revoliuciją, per kurią ir karaliaus kraujas buvo pralietas. Protestantišką Vokietiją kamavo trisdešimt metų religinis karas ir civilizacijos atžvilgiu ji buvo baisiai atsilikusi. Prancūzijoje protestantizmas buvo visiškai nugalėtas. Tuo tarpu katalikška Prancūzija, Ispanija, Šventoji Imperija viešpatavo vakaruose, Italija savo prekyba ir menu turėjo be galo didelės reikšmės. Europos rytuose pirmavo Lenkija. Pietų Amerika beveik visa priklausė Ispanijai, šiaurinėje plačiai skleidės Prancūzija, o Indijoje viršų turėjo Portugalija... Argi žmogus, gyvendamas anais laikais, nebūtų turėjęs teisės daryti išvadą remdamasis p. Hainbergo dėsniu, kad kaip tik katalikybė yra gyvoji krikščionybės forma, o protestantizmas nešioja savyje kažkokį mirties pradą? Ar šiaip ar taip, būtų turėjęs juo didesnę teisę daryti tokią išvadą, kadangi tas protestantiškų kraštų žlugimas atėjo tuoj po reformacijos priėmimo ir buvo regimai susijęs su ta relgijos permaina.

Taigi, iš viso to aš darau šią vieną išvadą, kad religijos dieviškumo klausimas stovi aukščiau šių politinių ir kultūrinių tautų fazių. Be to, manau, kad dabartinis lotyniškų tautų užtemimas yra pereinama fazė, einanti iš jų istorinio išsiplėtojimo. Mes greičiau civilizavomės ir subrendome, kaip anglogermaniškos tautos. Tą galima išaiškinti ar aplinkybe, kad mes anksčiau susidūrėme su senąja Roma ir perėmėme jos kalbą, ar ligimtu padermės gabumu, gražesniu klimatu, kuris mums atiteko, ar pagaliau

tuo, kad, kaip mūsų Balmes įtikinimai įrodė, reformacija suvėlino civilizacijos tempą, kuris XV amžiuje apvaldė Europos tautas. Anksčiau pražydę ir subrendę, taip pat greičiau priėjome tam tikrą išsisėmmo ir tariamo nužydėjimo fazę, kurioje jūs, vėlesnieji produkcine jėga mus iš tikro pralenkiate. Šiandien susidariusiomis sąlygomis negalime su jumis, pripažįstu, nė vienu atžvilgiu išsilaikyti. Bet ar ta šiandieninė kultūra, kuriai jūs toną duodate, yra aukštesnė už tą, kurią mes davėme, yra kitas klausimas.

Siemionovas. O ar tamsta tari, kad po šios lotyniškų tautų nužydėjimo fazės gali vėl ateiti žydėjimo fazė?

Don Pardoval. Aš manau, kad laikyti dabartinę fazę fatališkai galutinę yra nuomonė, verta dekadentų, kurie, patys burbėdami į niekumą, haliucinuoja, kad ir pasaulis su jais burba. Yra augalų, kurie tik vieną kartą žydi, bet medžiai po kiekvienos žiemos per daugelį metų iš naujo pražysta. Šandien jau matau rimtų prisiartinančio atgimimo pažymių.

Miss Wilson. Mėgstu geros minties žmones. Tai yra dvasiškos sveikatos pažymys.

Leroy. Visiškai sutinku su ta pažiūra. Tik pridursiu, kad tas lotyniškų rasių žlugimas reikalauja nevieno rezervo, ką pagaliau ir don Pardoval pažymėjo. Išstūmėte mus, ponai vokiečiai, anglai, amerikiečiai, iš daugelio mūsų iki šiolei užimtų vietų, politikoje, prekyboje, pramonėje, moksle — tai tiesa.— tačiau kada norite intelektuališkai po to darbo pasilsėti, įsigytais turtais dvasiškai puotai pasinaudoti, tai pas mus, italus, ispanus, prancūzus, atvažiuojate lotosinės civilizacijos gėlės, arba parsigabenate mūsų kūrinius

pas save. Pas mus ir religiškai moralinis gyvenimas yra pažemėjęs — tiesa. Tačiau ir čia yra tam tikros rūšies atpildas, nes toje dalyje tautos, kuri tiki, religinis gyvenimas yra juo karštesnis, intensyvesnis. Manau, kad nė vieno iš tamstų neįžeisiu, kada pasakysiu, kad kaip tik ta iš lotyniškų tautų, kuri yra toliausiai nuėjusi nereligingumo kryptimi, tuo pačiu laiku duoda gražiausių religinio pasišventimo gėlių.

Miss Wilson. Nė kiek tuo neįsižeidžiame, pone Leroy, ne tai yra gryna tiesa. Maža dalykų pavydžiu Prancūzijai, kaipo anglė, tačiau Jūsų misionierių, fai pavydžiu.

Kunigas. Aš dar pridursiu, kad dabartinio katalikiškų kraštų susmukimo yra dar kita priežastis be tos, kurią don Pardoval teisingai nurodė. Prašau įsidėmėti, kad išimtinai katalikiškuose kraštuose valdžios savo religiją spaudžia, o atsižvelgiant į priemones, kuriomis šiandien valdžios disponuoja, ta priespauda gali privesti prie kuo blogiausių padarinių, kaip aiškiai matome Prancūzijoje, kur ordinų ištrėmimas, bereliginių mokyklų primetimas ir kiti valdžios pasikėsinimai turėjo dideliausios įtakos žmonių nukrikščioninimui. Protestantiškuose kraštuose, priešingai, valdžios, aplamai imant, globoja savo religijas. Tai gali būti daroma dėl įvairių priežasčių, bet visų pirma dėl to, kad protestantizmas pripažįsta principinę valstybės viršenybę bažnytiniuose reikaluose ir praktikoje jai lengvai pasiduoda — nes jaučia savo silpnybę.

Neturėdamas savyje jokios vienijamos jėgos, daug kartų patyręs, kad mažiausias krestelėjimas gurina jį į sektų sektas ir išblaško jo tikėjimo li-

kučius, jis instinktyviai glaudžias po globojamais valdžių sparnais, kad bent išorinė jėga duotų jam kokį nors susikaupimo stovį ir prailgintų jo gyvenimą.

D e v i l l e. Amžinai prikišate mums, ponai katalikai, protestantizmo iškrikimą. Jūsų teologai, pradedant nuo Bossueto „Permainų Istorijoje", pranašauja mums greitą pražūtį. Aš pats tą skilimą konstatuoju ir apgailestauju. Tačiau jau pora šimtmečių praėjo nuo Bossueto — ir gyvename — ir gal šiandien yra daugiau religinio gyvenimo protestantiškose šalyse, kaip kad buvo prieš šimtą metų. Ar šiaip ar taip, yra daugiau jo apsireiškimų. Religinio įkvėpimo įtakoje kyla daugybė labdaros įstaigų, daugybė mokyklų, net misijų tolimiausiuose kraštuose — ko seniau visiškai nebuvo. Katalikų teologų pranašavimai regimai neišsipildė.

D o n P a r d o v a l. Tiesa, kad tie pranašavimai neišsipildė, bet ar žinote, gerbiamieji, kodėl? Todėl, kad protestantizmas sukatalikėjo! Tokio pasisukimo iš jo niekas negalėjo tikėtis.

M i s s W i l s o n. Kaip tai! Protestantizmas sukatalikėjo!

D o n P a r d o v a l. Taip yra; prašau tiktai paklausyti. Štai mūsų seni teologai savo išvadą teologiškai rėmė esminiais protestantizmo pagrindais, o jie yra: tikėjime privalomo orumo atmetimas ir darbų vertybės paneigimas pačiam tikėjimui išaukštinti. Aiškus dalykas, kad tokie pagrindai trumpu laiku turėtų numarinti kiekvieną religinę bendruomenę. Bet kas atsitiko? Protestantizmas pats tai savisaugos instinktu pajuto, metė visus tuos savo principus ir priėjo (iki tam tikro laipsnio, suprantama) priešingus katalikiškus princi-

pus, kuriais pasiremdamas dabar ir gyvena, — ir vien dėl to iki šiolei nenumirė.

Prašau sau priminti, kaip tai vyko. Dar pirmiems reformatoriams, Liuteriui ir Kalvinui, gyvenant, viskas iro, kadangi buvo panaikintas orumas tikėjime. Liuteris rašė Zwingliui, kad jei pasaulis dar patvers, tai tur būt reikės grįžti prie bažnytinių suvažiavimų bet kokiai vienybei tikėjime išlaikyti. Pagaliau pasisekė sutraukti garsesnius novatorius į Augsburgą, ir jiems pavyko sudaryti tikėjimo formulę. Ten, kada kitaip nieko negalėjo padaryti, turėjo iš anksto prisiekdami prižadėti, kad pasiduos viskam, ką tas susirinkimas nuspręs, „neabejodami, kad juos šventa dvasia rikiuoja". Taip kilo Augsburgo konfesija, pirma protestantizmo jungtis, sudaryta katalikišku privalomo orumo pagrindu. Ta jungtis, dėl priešingumo protestantiškam dėsniui, netrukus turėjo nutrūkti; susikūrė atskirų konfesijų, taip pat po privalomų atskirų srovelių dekretų, ir taip ėjo toliau. Pagaliau nustota kurti naujas konfesijas, nes reikėjo gyventi, nes pagaliau jų buvo užtektinai kiekvienam pasirinkti. Taip pat valstybės, kurios visame tame turėjo ranką, nekartą kliudė tolesnį skaldymąsi; o kartais pavykdavo ir ukazo keliu sujungti iškrikusias sektas, kaip neseniai pavyko dar Fridrichui Vilhelmui III kabinetiniu patvarkymu prūsiškus liuterius ir kalvinistus sulieti į vieną „evangelišką bažnyčią". Čia jau orumo dėsnis buvo toliau pastūmėtas, kaip pas katalikus.

Dabar kas daros, kokiu pagrindu tikima paskirose sektose? Teologai, predikantai gali sau savarankiškai ieškoti Šv. Rašte, kuo turi tikėti; ir jie vis dėlto, kada peržengia tam tikras ribas, gauna iš savo vyres-

niųjų arba iš bendruomenių „consilium abeundi“ — kas iš tikro yra būtina, tačiau protestantizmo atžvilgiu yra neteisinga. Bet šiaip tikintieji tiki Bibliją todėl, kad visoje jų aplinkoje ji yra pripažįstama Dievo žodžiu; tiki Kristaus Dievybę ir kitas dogmas, kurių pastorius moko, todėl, kad pastorius, tikinčiųjų bendruomenės pripažintas, taip moko. Taip neginčijamai priima tikėjimo mokslą protestantų vaikas, taip jį priima laukinis žmogus, kuris jį ima iš misionieriaus rankų, — ir taip pat tiki suaugęs ir net išsilavinęs žmogus, kuris turėjo laimę išsaugoti savo tikėjimą nuo vaikystės dienų: — negi, gerbiamieji, patartumėt kiekvienam paaugančiam užkvestionuoti viską, kas jam iki tolei apie tikėjimą buvo duota, ir pirma savarankiškai įsitikinti, ar Biblija yra Dievo duota, ar yra autentiškai išsaugota ir teisingai iš originalo išversta ir ar aiškiai į ją įeina krikščionybės dogmos... Nekalbėsiu, kokių fatališkų pasėkų turėtų turėti toks visuotinai įsakytas tyrinėjimas, o tiktai konstatuoju faktą, kad tokie tyrinėjimai visiškai nedaromi—ir kad praktikoje tikįs protestantas tiki beveik tuo pačiu pagrindu, kaip ir katalikas: priima tikėjimo mokslą iš tikinčiųjų bendruomenės ir dėl tos bendruomenės orumo pripažįsta jį Dievo mokslu. Ir tik todėl protestantizmas gyvuoja.

O ką darė protestantizmas su kitu savo pagrindiniu dėsniu: pats tikėjimas išgano, darbai nereikalingi? Kaip pirmas dėsnis būtų nieku pavertęs bet kokią dogmą ir bet kokį tikėjimą, taip ir antras, aiškus dalykas, būtų vėjais paleidęs bet kokią dorovę. Bet protestantizmas kaskart labiau ėmė tą dėsnį užantyje saugoti. Pagaliau, ypač po va-

dinamojo „prabudimo“ epochos, asidūrė visai atbuloje pozicijoje: apie tikėjimą, sužalotą sektų vaidais, kalba maža, — kiek galėdamas mažiausiai — o visą bažnytinio mokymo ir įtakos jėgą kreipia į gerus darbus. Iš čia staiga išdygo, kaip grybai po lietaus, tos nesuskaitomos labdarystės įstaigos, kurias p. Deville minėjo ir kurias aš nuoširdžiai gerbiu ir kuriomis nekartą gėriuos. Bet atkreipiu p. Deville dėmesį į tai, kad ta graži ir vaisinga protestantizmo evoliucija eina iš jam ypatingo religiškai etinio dėsnio pametimo ir perėjimo prie visai priešingo katalikiško dėsnio. Tas katalikiško prado priėmimas yra toks pilnas ir aiškus, kad net nuo išorinių katalikiškų formų pakartojimo nesugebama išsisaugoti. Ne tik steigiamos ligoninės, prieglaudos, mokyklos, bet ir jiems aptarnauti įkuriami ordinai, nusižiūrima ir pasekama, kiek tai galima, regula, dienos tvarka, kai kurie dvasiški pratimai, net abitai! Neseniai būdamas Berlyne, stebėjaus, kad kas valandėlę sutinku mūsiškas seseles su vienuoliškas galvų apdarais — o tai būta diakonisių. Įėjęs į vieną iš jų namų, užtikau jas skaitant Tomą Kempietį. Anglijoje man rodė protestantišką vienuolyną (nežinau, ar jis dar egzistuoja, nes tai buvo prieš keliolika metų), kur valandomis adoruota Švenčiausias Sakramentas ir sąžinė buvo atveriama dvasiškajai vadovybei. Pagaliau, kaip sakiau, protestantizmas tuo gyvena, kad gal teorijoje stovi prie savo, tačiau praktikoje nutolo nuo savo pirmykščių dėsnių ir pasirėmė katalikiškais dėsniais. Ta prasme sakiau, kad sukatalikėjo.

Deville. Klausiaus viso to ramiai, nes tose pastabose yra ir kiek tiesos. Bet iš viso viena išplau-

kia, kas mums, šiųdieniems protestantams, nėra naujiena: kad pirmi reformatoriai, pagauti savo uolumo, Dievo namams tam tikromis negiamomis kryptimis perdaug toli nusivarė. Ir mes tai šiandien, kiek mus prityrimas moko, atitaisome.

K u n i g a s. Jei tamstos atsisakote nuo svarbiausių protestantizmo dėsnių ir net jaučiate pamokomo orumo reikalą, tai turite, man rodos, pripažinti, kad visas reformacijos kėlimas buvo be racijos ir kad reikėjo pasilikti prie egzistuojančio katalikų Bažnyčios orumo.

D e v i l l e. Tai vėl kas kita. Romos Bažnyčia su savo pretenzija į neklaidingumą, su savo dogmų apibrėžimais ir scholastinėmis formulėmis, privedė orumo dėsnį prie negalimų reikalavimų. Ir tai buvo tarp kitų priežastis, dėl kurios reformacija iš pradžių metėsi į priešingą kraštutinumą. Mes šiandien suradome vidurį; užuot niekinę senuosius Tėvus, mes juos su pagarba skaitome, įsitikinę, kad daug iš jų išmoksime; konfesinėje bendruomenėje pripažįstame tam tikrą orumą, kuris naujoms kartoms tikėjimo mokslą perduoda, pastorių pasirenka ir eventualiai jį pašalina, jei nuo jos įsitikinimų mokydamas per daug nukryptų. Bet galų gale kiekvienas yra savo tikėjimo teisėjas ir turi Raštą, kad juo šviestųs ir stiprintųs.

K u n i g a s. Tai yra pamokomas orumo apibrėžimas, kuriame nematau to minties tikslumo, prie kurio mus p. Deville per pirmesnius pasikalbėjimus buvo pripratinęs — (gal tai ne jo, o tik sistemos kaltė). Negaliu iš to apibrėžimo kaip tik vieno suprasti: ar tas orumas yra privalomas ar ne. Kada einas vien tik pažangumu, tai dar galiu vadovautis orumu, kuriam

priskiriu tik reliatyvią vertę, nes galiu sau galų gale pasakyti, kad paklausysiu, nors ir mano vadovas būtų paklydęs; bet kada einas tikėjimu, taigi besąlyginiu įsitikinimu, kad teikiamasis mokslas yra tikras, tai arba orumas man turės nereliatyvią reikšmę (ar bus neklystamas), arba visai juo tikėjimo negalėsiu paremti. Jei tokiu atveju patikėsiu, tai ne dėl orumo, kurį laikyčiau klaidingą, bet todėl, kad pats dalykas man patinka ir pataiko, kaip sakoma, mane įtikinti. Tad tikrai ne visa patikėsiu, ką man tame moksle teikia, bet tik tai, kas man patiks: kitas gi šalia manęs, dėl tos pačios priežasties, kaip tik tai atmes, o kitas to mokslo dalis patikės, trečias dar kitas... Ir taip, jei bendrai tikėjimas bus galimas, tai juk bus negalima tikėjimo vienybė, bendrumas tikėjime — ir bendrai jokia Bažnyčia neegzistuos.

Tas samprotavimas man atrodo labai stiprus, bet dar stipresnis yra prityrimas, kuris jį patvirtina. Pažiūrėkime, kas faktiškai daros pas jus. Tas reliatyvus, neapibrėžtas bendruomenės, pastoriaus orumas yra pakankamas lig laiko tiems, kurie duodas jo pamokomi, nemąstydami apie jo reliatyvumą; kurie, kaip sakė don Pardoval, galvoja apie gerus darbus, o ne apie dogmas. Bet be jų, virš jų galvų, egzistuoja ir iš dalykų esmės turi egzistuoti sluoksnis tokių, kurie galvoja apie dogmą, nagrinėja ją, svarsto — ir nieku verčia ją nenumaldomos laisvo sprendimo apie tikėjimą logikos jėga. Ir taip, nors perpus, grįžo į tradiciją, apie ką buvo kalbėta, nors protestantų dauguomenė nusigręžė nuo dogmatinių klausimų į labdarą, nors pergyveno visą atbudimo epochą ir padarė daug kilnių pastangų, tačiau baisiu tempu minėtajame

viršesniame sluoksnyje protestantų tikėjimas dezintegruojas, nyksta, Biblija draskoma į skutelius. Ir prieinama ne prie tokių atskirų dogmų neigimų, kuriebaugino Liuterį, bet net prie radikalaus krikščionybės dieviškumo neigimo. Ir nėra jokios priemonės, kuria būtų galima sulaikyti tą naikinimo procesą, nes jis glūdi, kaip jau sakiau, pačiame protestantizmo pagrinde: atmetime neklaidingo orumo tikėjime.

Gal aš perdedu? Prašau prisiminti liūdną, bet tipingą likimą „Evangeliškojo alianso", kuris norėjo sustabdyti tą krikimo procesą. Susirinkęs pirmą kartą Londone, dar pataikė suformuluoti 9 straipsnius, antrame susirinkime jau tik 4 išsilaikė, trečiame Paryžiuje tik 3, ketvirtame Berlyne 1866 m. net Kristaus Dieviškumas buvo išbrauktas, — penkto susirinkimo jau, suprantamai, visai nebuvo. Prašau vėl pasižvalgyti po šiandienines protestantų teologijos mokyklas ir katedras. Gal dabar visoje Vokietijoje nėra nė vienos, kur nebūtų tokių Harnackų, Ritschlių, Lipsiu, Benderių, mokančių, kad Jėzus buvo vienas iš daugelio Juozapo ir Marijos sūnų, kad žmonių fantazija jį vėliau apsupo stebuklingumo aureole, kad Kristaus garbinimas yra stabmeldystė ir t.t. Jeigu gi tik taip traktuoja patį krikščionybės akmenį, Kristaus Dieviškumą, tai galima įsivaizduoti, ką daro su kitomis dogmomis: Trejybės, Įsikūnijimo, būsimojo gyvenimo! — Tur būt, gerbiamieji, dar atsimenate, kas neseniai darės, kada kažkokia bendruomenė Würtemberge apskundė savo pastorių Schremfą išmetus iš pamaldų Apaštališkąjį Sudėjimą — o teologijos profesorius Harnack mokiniams, atėjusiems pasitarti tuo reikalu, taip pat pasisakė prieš Simbolį? Kiek daug profesorių

ir teologiškų rašytojų pritarė Schremfui ir Harnackui, pripažindami jų nuomonėje moksliską protestantų teologijos pusės amžiaus darbo vaisių! Kaip likusieji tikintieji beviltiškai šaukė, kad jau visos evangeliškojo tikėjimo formulės, pradedant nuo augsburgiškės, esančios išdraskytos, vienas Apaštališkasis Simbolis pasilikęs, kai ir tą išmesią, tai jau bendrai nebūsią galima pasakyti, kad evangeliškoji bažnyčia tiki! Nelaiminga gi vyriausioji prūsų dvasiškoji taryba, priversta ieškoti negalimos išeities tarp bet kokios religijos egzistavimo sąlygų ir protestantizmo tikėjimo laisvės dėsnio, pagaliau paskelbė tikrai tipišką sprendimą: išpeike Harnacko žygį ir pridėjo perspėjimą, „kad vis dėlto nenori padaryti iš to simbolio nei iš atskirų jo straipsnių nepalenkiamos tikėjimo taisyklės"! Menkas išsisukimas, su pripažinimu, kad jau iš protestantiško tikėjimo nieko nelieka ginti.

Kalbėjau apie Vokietiją; Šveicarijoje, Olandijoje ne kitaip yra su protestantiška teologija. Tame paskutiniame krašte, kada Renano piktžodžiavimai suneramino žmones, iš tarp 1800 pastorių 1500 pasisakė už Renano „Jėzaus gyvenimą". Skandinaviškuose kraštuose laisvė kalbėti ir rašyti apie religiją yra naujai duota, o jau kiek tenykščių teologų lenktyniauja su vokiečių racionalistais. Anglijoje ant pažiūros yra kiek daugiau tvarkos ir drausmės, išsilikusios iš katalikiškų laikų bažnytinės hierarchijos dėka, bet todėl nuo valstybinės bažnyčios kaskart daugiau sektų atsiskiria, beveik kasdien koks nors pastorius išgalvoja naują krikščionybę ir su savo garbintojų saujele steigia nepriklausomą bažnytėlę, o nuoširdūs angli-

konų rašytojai neslepia savo baimės dėl savo bažnyčios ateities. Amerikoje tas nuolatinis sektų spietimasis, kaip žinoma, įgyja beprotiškų proporcijų, o jų keisčiausios praktikos ir tikėjimai prisiartina prie pagonizmo.

Miss Wilson. Visa tai yra tikrai liūdna, bet ar tarp katalikų taip pat nėra daug netikėlių? Ar nėra blogesnių ateizmo skiepytojų, kaip tie, kurie protestantiškuose kraštuose atsiranda.

Kunigas. Yra tokių katalikiškuose kraštuose, bet tuo pačiu jie išeina iš katalikų bendruomenės prieglobsčio; nei jie patys nelaiko savęs katalikais, nei niekas jų nelaiko tokiais. Protestantizme gi visų pirma susiduri su negalimumu nustatyti, kada kas nustoja būti ortodoksu; nei vyresnybės nei principo tam nėra. O be to, kas svarbiausia, šie tikėjimo griovėjai nestovi kur nors nuošaliai nuo Bažnyčios, bet sudaro jos viršutinį sluoksnį, yra jos mokytojai, teologai, pastoriai. Jų valdžioje pasiliekanti bendruomenė šiandien dal gali gyventi religijos ir labdaros gyvenimą, nedalyvaudama teologiškuose ginčuose; bet būtinai turi ateiti valanda, kurią ji pajus savo teologų darbo vaisius. Jau šiandien ji kartkartėmis skundžias savo pastoriais, kad jai vieną kartą tą, antrą kartą tą liepia tikėti; bet ateis valanda, kurią ji pasibaisėdama pamatys, kad jau, bendrai, nėra ko tikėti, nei katekizmo, nei simbolio, nei Dievo Rašto, nei Kristaus... Pastorius, gūžčiodamas pečiais, (gal su ašara akyje), pasakys: Ką daryti? moksliška teologijos pažanga visa tai nudorojo. — O tada, ar ir kaip ir kuo išsilaikys tų milijonų žmonių religija?

Hainberg. Tad ir Kunigas leidies pranašauti protestantizmui pražūtį?

Kunigas. Aš palieku gerbiamiesiems spręsti, kiek tokios priežastys, veikiančios dabartyje, turi privesti ateityje prie tokių rezultatų. Man rodos, kad ir seni katalikų teologai pranašaudami apsiriko vien tik dėl termino Bet, lenkiant net ateities klausimą, ar ir dabartinis protestantizmo kūno dezintegravimo stovis, kada visiškai trūksta priemonių ir galimumo jį gydyti, nėra gana reikšmingas reiškinys? Ar ne aiškiai matyti, kad tame kuopiniame kūne (nekalbu apie atskirus asmenis) Dievo gyvybė negyvena?

Leroy. Tikrai esu profanas teologiškuose dalykuose, tačiau pasakysiu, kaip man rodos: kad čia iškyla, jeigu neklystu, dvi labai skirtingos krikščionybės koncepcijos. Viena pusė supranta ją kaipo doktriną, kaip platonizmą, pavyzdžiui; antra ją įsivaizduoja religine bendruomene. Pirma, nors ir pripažįsta savo Platonui dievišką neklaidingumą, tačiau neišskiria ir, iš dalyko esmės, negali išskirti mokyklų daugumo, nes negalimas dalykas, kad doktrina, vis tiek kaip garbinama. bet nuo gyvo mokytojo asmens atplėšta, nebūtų įvairiai įvairių žmonių galvų suprasta — visos galvos tokioje supozicijoje yra lygiateisės. Turi atsirasti Antra ir Trečia Akademija ir taip toliau. Tad taip suprastai krikščionybei prikaišiojimas, kad skaldos, man atrodo neteisingas, kadangi tai glūdi jos esmėje. O taip pat netikę yra pavadinimai, kuriuos ji kartais nuo savo priešininkų skolinas, kaip tikinčiųjų bendruomenė, Bažnyčia ir t.t., — ji yra Kristaus doktrina ir nieko daugiau.

Antras krikščionybės supratimo būdas reikalauja, iš dalyko esmės. vyresnybės, nes bendruomenė be vyresnybės negalima. O kad ta bendruomenė turi pagrindu tikėjimą, tad turi būti vyresnybė, įpareigojanti tikėti ir įgalinanti bendrinį tikėjimą, kaip tai Kunigas prieš valandėlę gerai įrodė. O kada kartą visuomenė yra surikiuota po vyresnybe, tai, lygiai iš dalyko esmės, turi susidaryti tam tikros formos, normuojančios visuomeninio gyvenimo funkcijas, kurios šiuo atveju yra taip pat religinis gyvenimas.

Katras iš tų dviejų krikščionybės supratimo būdų labiau atitinka Kristaus mintį, tai jūs, gerbiamieji, iš teologiško požvilgio spręskite, bet iš sveiko proto punkto, man rodos, kad anas pirmesnis būdas, itin puikus kokiai filosofijai, mažiausiai tinka religijai, o mažiausiai tokiai religijai, kuri, kaip krikščionybė, atneša dogmą ir moralinį kodeksą. Filosofija prabyla į žmonių protus įrodymais ir nieko daugiau nereikalauja, tik kad protai jos įrodymus įvertintų, — religija skelbias esanti apreikšta ir reikalauja tikėjimo; tad jeigu pati žiūri į save rimtai, turi reikalauti besąlyginio tikėjimo viskuo, ka apima, o be to, turi ją kas pateikti, paliudyti, kad ji apreikšta. Nes kaip gi kitaip? Kad ir Biblija žmonių akyse iš dangaus nukristų, tai dar ne visi žmonės būtų matę ją nukrintant; tuos, kurie buvo kitame pusrutulyje, ir sekančių kartų žmones turėtų pamokyti tie, kurie matė, ir pamokyti kokiu nors įpareigojamu būdu, jei religija neturi būti savavališka spekuliacija, bet tikėjimo reikalaująs apreiškimas. Žodžiu, nesuprantu apreikštos religijos be

tam tikro bažnytinio organizmo su mokinančia vyresnybe, kuri kokiu nors būdu įtikina gavusi misiją nuo Dievybės. Kad katalikybė atsistojo toje pozicijoje nuoširdžiai ir nepusiautinai, tai man išaiškina, kodėl ji tveria ir kodėl, priešingai, to nepadarę tikėjimai nyksta

D e v i l l e. Mes, protestantai, krikščionybei pripažįstame tam tikrą visuomeniškumo charakterį, pone Leroy, bet nenorime sutikti su tuo, kad ji būtų nelygu valstybė. Štai Romos Bažnyčia, kontakte su Cezarių Roma, pavirto tam tikra valstybės rūšimi, perdirbo savo santvarką Imperijos pavyzdžiu, prisisavino visą jos formalizmą, valdžios hierarchiją, suveržė visą religinį gyvenimą išorinių praktikų ir prietarų varžtais, dekretais, ekskomunikomis užgniaužė visą sąžinės laisvę; pagaliau gudri Romos vyskupų politika amžių bėgyje privedė jų valdžią iki absoliutizmo, kurį šiandien matome. Išsaugojo jūsų Bažnyčia tikėjimo vienybę, tą jai pripažįstu, bet tai pasiekė priemonėmis, kurių pagirti, o tuo mažiau dieviškas pripažinti negaliu. Visai nuoširdžiai prašau man pasakyti, ar ta Bažnyčia, tokia žmogiška, tokia sumechanizuota, suromėninta, bent kiek panėši į aną seną krikščioniškąją bendruomenę, kur visame pilnyje viešpatavo laisvės dvasia, kur vyresnieji tik kuopiškai valdė, o kiekvienas tikėjo tik pagal vidujinį nusiteikimą, kurį turėjo? Man rodos aišku, kad mūsų protestantiška bendruomenė, nežiūrint visų trūkumų, kurie dėl žmonių atkarumo į ją įsibrovė, yra kur kas panašesnė į aną prototipą, kurį Kristus sukūrė — ir todėl, nežiūrėdamas visko, joje pasilieku.

Miss Wilson. Puiku, pone Deville! Kada Kunigas kalbėjo apie protestantizmo žaizdas, aš kaip tik turėjau omenyje tą katalikiškos Bažnyčios suromėnėjimą, bet nebūčiau sugebėjusi to taip gražiai pasakyti, kaip kad tamsta padarei.

Kunigas. Gal tamstą nustebinsiu, kada, užuot priešinęsis, prisipažinsiu, kad protestantiška bendruomenė, ypač tokia metodistų bendruomenė, ant pažiūros yra panašesnė į senąją krikščioniškąją Bažnyčią, kaip šiandieninė katalikų Bažnyčia; bet kas iš to, kad yra panašesnė, kada yra ne tas pats — o katalikų Bažnyčia kaip tik yra tas pats, kas ir senoji krikščioniškoji.

Hainberg. Prašau paaiškinti tą paradoksą.

Kunigas. Tuojau paaiškinsiu ir pamatuosiu. Rugių grūdas yra daug panašesnis į kviečių grūdą, kaip kviečių grūdas į išaugusius kviečius, su sunkia varpa, ilgu šiaudu. Kviečiai tiek proporcijomis, tiek dalimis žymiai skirias nuo grūdo, iš kurio išaugo, bet vis dėlto yra ta pati būtybė: ji grūde potencialiai glūdėjo ir organiškai iš jo išsiplėtojo. Apaštalų laikų Bažnyčia yra grūdas, kuriame viskas dar yra neišskirtėję, amorfiniame stovyje. Bet jame yra kartu ir apsireiškia jėga ne tik kiekiškai augti, bet ir organiškai plėtotis, be to, jame yra imanentinė to išsiplėtojimo teisė — kaip pagaliau kiekvienoje gyvoje būtybėje. Ganytojiškas mokymas pradžioje gal nesiskiria nuo karštų prakalbų, kurios, Šv. Dvasios įkvėpimu, beveik iš kiekvienų lūpų veržias; kiekvienos dienos pamaldos yra improvizuojamos ir į biblines psalmes įsipina netikėtai įkvėptų maldų ir giesmių. Dvasia nori iš pradžių pažymėti savo jė-

gą ir teka viršum krantų. Bet tuo pačiu laiku apsireiškia ir palinkimo išsirausti normalias vagas. Jau Apaštalų laiškuose matome pamaldų, ypač Eucharistijos sureguliavimo pradžią, asmeninių įkvėpimų suveržimą tam tikrais varžtais. Taip pat matome, kad ir patys Apaštalai moko, reikalaudami, kad visi protai pasiduotų, ir šen ir ten stato tam tikrus žmones su įgaliojimais mokyti, o nešauktus mokytos tramdo. Taip pat kunigo valdžia teikiama iš pradžių visame pilnyje vyresnybei; krikščioniškos bendruomenės, kurios nuostabiai greitai su Dvasios įkvėpimu išsikala, dar nesusiskaitė, neapsvarstė savitarpio santykių. Bet taip pat iš karto matyti kunigų suskirstymo pradžią ir bažnytinės valdžios suhierarchizavimą. Jau Jeruzolimoje Apaštalai dalį savo valdžios ir savo dvasios, rankas uždėdami, perduoda diakonams. Panašiu būdu vėliau iš paprastos kunigystės išsiskiria vyskupystė ir normuojama visuotinė, taigi apaštališka, praktika, kad kiekvienoj bendruomenėje tik vienas iš presbiterių tarpo turi vyskupo valdžią. Iš paskutinių gi šv. Povilo Laiškų matyti, kad tam tikriems vyskupams, Timotiejui, Titui, pavedama platesnė hierarchinė valdžia ir tam tikrų daug bendruomenių ir vyskupų apimančių provincijų globa. — Visų aukščiausiai pagaliau stovi ir, pilną savo valdžią jausdami, valdo Apaštalai; o tarp jų Petras iš pat pradžių užima tokią vietą, pačių Darbų pasakojimais, jog jausti, kad Kristaus žodis apie bažnyčios uolą buvo pirmų krikščionių paimtas rimtai ir kad ateityje išraidins savo našų turinį. — Reikėtų pridurti, kad tiek tas tariamai išorinis Bažnyčios pavidalas, tiek tikėjimo depozitas, plėtojas orgniškai, ne prie-

dėliais, bet laipsniškais išvidinio turinio išsilukštenimais; tačiau aplenkiu tą punktą, atsižvelgdamas į susitarimą su p. Siemionovu, ir pasilieku prie jau apibrėžto Bažnyčios formavimosi.

Taigi, tie patys evoliuciniai pradai, kurių pradžią mums dar aprašo šventosios knygos, turėjo, jei Bažnyčia turėjo pasilikti pati savim, toliau ta pačia evoliucine kryptim veikti, toliau organizuoti, skirtėti, kurti organus, kurie pirma buvo tiktai užsimezgę; žodžiu, iš grūdo turėjo išaugti medis. Kada Bažnyčia Konstantino laikais su lauru išeina iš katakombų ankštumų ir padrąsėjusia akimi pasižvalgo po graiko-romėnišką pasaulį, kuris ją supa, ir ima, kas ją atitinka, ką jai diktuoja jos augimo instinktas. ima iš įstatymdavystės, iš literatūros, iš meno, iš poezijos, iš visokių papuošimų ir santvarkų savo kulto ir bendrai savo išorinių formų rūbui nuausti, — tai Gastonui Boissier, jo šiaip brangiame veikale apie pagonystės pabaigą, atrodo, kad Bažnyčia eina į kompromisą su pagonyste, kad šio to savo išsižada ir šį tą iš jos pasiima. Nežino tas žmogus Bažnyčios prigimties, nesupranta, kad Bažnyčia, prisisavindama, atsirinkusi, tuos pradus, ima kas sava, kad kadangi visa prasme yra katalikiška, visai žmonijai, tai visa, kas gera prasme žmogiška, visa, kas teisu, gražu, išmintinga, ne tik yra jai nesvetima, bet jai iš teisės priklauso ir arba jau jos yra absorbuota arba bus absorbuota. O kiekvienas toks pradas, kurį sau Bažnyčia prisisavino, tuo pačiu nustoja būti pagoniškas ir jos organizme įgyja naujo, skaistaus tvaskesio. Jūs, protestantai, žiūrite į Bažnyčią, kaip Bois-

sier; priešingai, norite atbulyn pasukti jo dvidešimt šimtmečių evoliuciją ir privesti tą puikų organizmą iki embriono pavidalo, kurį turėjo pradžioje. Nepastebite, kad, pagal patį Šv. Raštą, jau ir tame embrione egzistavo tos evoliucinės jėgos ir kad, draudami jam plėtotis, atimate jam gyvybę ir nepripažįstate jam Dievo kūrinio charakterio.

Leroy. Iš tikro tarp dalykų, kurie man įkrito skaitant Evangeliją, yra tas tarsi Kristaus nerūpestingumas arba neakylumas steigiant Bažnyčią, tas jos neaprūpinimas būtinomis priemonėmis ir įrengimais, kuriuos paprasčiausia apdaira diktuoja. Kada šiaip žmogus kuria kokią instituciją, tai stengias ją kuo tiksliausiai aprūpinti instrukcijomis ir priemonėmis, ne tik dabartiniems, bet ir būsimiems reikalams, stengias numatyti galimus nuostolius, žodžiu, visą jos santvarką kuo daugiausiai išbaigia. Žmogus taip daro, nes jaučia, kad su mirtimi savo veikalą iš rankų išleis. Visai kitaip daro Kristus: iš keliolikos pirmų geresnių žmonių kuria hierarchijos embrioną, duoda jiems vėslelį pamokymų ir keletą apeigų — ir su tuo juos pasiunčia pasaulio apvieš-patauti! Taip daryti gali arba labai naivus ir ribotas žmogus, arba kas nors, kas stovi aukščiau žmogiško lygio, tikras, kad mažam grūdeliui, kurį pasėja, yra suteikęs galios dygti pagal savo mintį.

Tad man rodos aišku, kad jei pripažįstamas Kristui dieviškumas, tai nuosekliai privalu tarti, kad jis ne kitaip suprato steigiamosios Bažnyčios pradžią, kaip grūdelį, kuris turės organiškai amžių būvyje išaugti.

Hainberg. Aš neneigiau krikščionybei galimumo plėtotis; tariu, kad ir p. Deville, su tam tik-

rais tos plačios sąvokos apréžimais, su tuo sutiktų. Bet tai dar visai neišsprendžia klausimo, kuris mums kaip tik rūpi. Krikščionybė istoriškai iš pradžių augo į įvairias šakas, kurių kiekviena pretendavo būti vienintelė teisinga. krikščionybė, Kristaus įsteigtos Bažnyčios tęsinys; Kunigas dabar tą pretenziją vienos iš tų šakų, Romos Bažnyčios, naudai atnaujina. Taigi, norėčiau žinoti, kuriuo pagrindu tai daro ir kodėl neturėčiau greičiau suprasti visą tą kerą kaipo didelį Kristaus darbą — kas man atrodo nepalyginti natūraliau.

Miss Wilson. Ir nepalyginti gražiau ir verčiau Dievo.

Kunigas. Kada mes kalbėjome apie krikščionybę palyginus su kitomis religijomis, užvakar, jei neklystu, tarp mūsų pasireiškė nuomonė, ant pirmos pažiūros graži ir Dievo verta, kad visos religijos yra geros ir visos Dieviškos; bet p. Deville įtikino mus, jog negalimas dalykas, kad tarpusavyje prieštaraują tikėjimai ir įsakymai iš Dievo kiltų, ir, giliau į dalyką įsileisdamas, įrodė, kad įgimtas žmonijos religingumas tik vienoje, Dievo apreikštoje krikščionybėje tikrai įgyvendytas; kada gi nėra tos tikrosios religijos, sukuriama pavaduojamų pseudoreligijų, turinčių su ja menamų panašumų. Taigi, prašau įsidėmėti, ar ne panaši procedūra įvyksta pačios krikščionybės prieglobstyje, kada ji nevá skaidos? Ar ir čia, šalia vienos Kristaus Bažnyčios, neįsikuria pseudobažnyčių su prieštaraujančiomis tarpusavyje doktrinomis? Arčiau prisižiūrėjus, krikščionybės augimas istoriškai nėra panašus į augmenį, leidžiantį daug atžalų iš vieno kero, bet į medį, nuo

kurio kartotinai atsilaužia šakelės ir nukritusios džiūsta. Iš pradžių tai yra sektos, kurios daro biaurius krikščionybės trupinių mišinius ar su judaizmu ar su pagonyste. Jas visi krikščionys visados laikė atkritusias nuo krikščioniško kamieno, ir šiandieniniai krikščionys tokias jas laiko. Paskui eina sektos, kurios kasas po Trejybės ir Įsikūnijimo dogmomis, — arionai, nestorionai ir t. t. — Ir tas, jei neklystu, evangelikai ortodoksai pripažįsta atkritusias nuo krikščionybės.

Deville. Taip yra.

Kunigas. Paskui dar eina kitos šakelės, kurios taip pat nukrinta ir džiūsta, o paskui jau eina protestantizmas...

Deville. Su tuo dideliu skirtumu, kad kada protestantai ateina, tai Romos Bažnyčia jau yra visiškai nuo Dievo žodžio atsimetusi ir reformatoriai pakelia išganingą protestą.

Kunigas. Prašau pastebėti — jei jau turime pasilikti istorinėje plotmėje — kad visos herezijos, arba atkrintančios amžių būvyje šakelės, vienodai motyvuoja savo atitrūkimą, pradedant nuo seniausiųjų ir baigiant protestantizmu: visados Šv. Rašto žodžiai kitaip suprasti, nekaip juos tradiciškai suprasta, visados kaišymas piktnaudžiavimų tų laikų Bažnyčios santvarkai (iš uolumo ar puikybės, tegul Dievas sprendžia). Ir visos tos šakutės būna tokiu pačiu būdu atkirstos: visados Bažnyčios valdžia, jaučianti savo mokymo neklaidingumą, sako jiems „anatema“ — kas kaip tik reiškia atkirtimą. Pirmiausioms herezijoms dar pirmieji viršininkai, apaštalai: Jonas, Povilas, Petras, tą „anatemą“ savo

Laiškuose paskelbia. Vėlesniųjų akivaizdoje Bažnyčios vyresnybė renkas į sinodus ir, jausdamasi paveldėjusi tą pačią valdžią, skelbia tą patį atkertamąjį sprendimą. Ir visai panašiai prieš tris šimtmečius Tridento suvažiavimas atkerta protestantus.

Pagaliau visos atkirstos šakelės taip pat nudžiūsta, vienos per kelias kartas, kitos per keliolika, žiūrint, kaip ilgai jas gaivina iš kamieno išsaugoti syvai; tačiau visoms, tuoj po atkirtimo, lemta neišvengiamai nuvysti. Tuo tarpu katalikiškasis kamienas visados palieka toks, koks buvo. Kiekviename istorijos momente galima jį apčiuopti; kiekvienu laiku žmonės jį žino ir net visados vadina „katalikišką". Sektos pavydi jam to karališko pavadinimo, mėgina jį sau prisisavinti, bet negali. — Jie tarp savęs — gražiai sako šv. Augustinas — kartais vadina save katalikais, bet kada svetimas žmogus paklausia juos prekyvietėje, pro kur eiti į katalikų bažnyčią, nė vienas savo maldos namo neparodo. — Taip buvo prieš 15 šimtmečių ir taip pat yra dabar: rusų Cerkvė oficialiai vadinas katalikiška, anglikonų bažnyčia taip pat turi pretenzijų į tą pavadinimą, o vis dėlto nei anglas nei rusas, paklaustas, kokios yra religijos, nepasakys, kad yra katalikas, nebent su priedėliais, kurie yra kontradikcija in adjecto. Taip atkakliai laikąsis pavadinimas yra tik visuotinio žmonių jausmo išraiška, kad turi prieš save tą pačią Bažnyčią, kuri buvo seniau ir prieš amžius, kuri turi be pertraukos tą pačią hierarchiją, tą patį skelbia mokslą ir taip pat amžinai žydi ir duoda vaisių.

Miss Wilson. Tai jau per daug, gerbiamasis Kunige! Kaip gi galima taip kartoti, kad kata-

likų Bažnyčia amžinai taip pat žydi, kada yra aiškus istorijoje dalykas, jog ne tik keitės, bet pergyveno kuo tamsiausių, kuo apverktiniausių fazių; pagonis vertė kardu, o heretikus kankynėmis, atlaidus pardavinėjo, o pajamas išduodavo palūkanoms, piktino pasaulį savo viršininkų nusižengimais... Ar tai vadinas žydėjimu?

Hainberg. Jeigu Bažnyčia būtų amžinai žydėjusi, tai tikrai nebūtų buvę reformacijos.

Leroy. Yra tame racijos, nėra ko kalbėti.

Don Pardoval. Gal man iš kitos pusės pavyks dalyką taip atvaizduoti, kad geriau panelę Wilson įtikintų.

Krikščionybė įžengė į pasaulį, kaip puikiai p. Leroy pasakė, ne kaip atitraukta doktrina, bet kaip Bažnyčia, gyva religinė visuomenė, turinti, kaip vėl Kunigas išdėstė, vpatingą gyviems kūriniams jėgą ir veržimąsi organiškai plėtotis. Taigi, toje evoliucijoje, išsirutuliuojančioje istorijoje, reikia skirti du pradus: Dievo pradą, kuris Kristaus pažadėjimu vienija, organizuoja, pašventina — ir žmogišką pradą, medžiagą, kuriai apvaldyti Dieviškas pradas darbuojas, rikiuodamas ją, bet neatimdamas iš jo prigimties ir reliatyvaus savarankiškumo. Iš tos žmogiškos medžiagos susideda ne tik žemesnieji bažnytinio organizmo nariai, bet ir aukštesnieji ir galva. Dievas taip norėjo, kad Bažnyčia būtų dieviškai žmogiškas padaras. Iš čia išeina, kad per Bažnyčios dvidešimties šimtmečių gyvenimą nuolat prisimaišo žmoniškų ydų, tamsumų, nusižengimų, nuolat įnešamų žmogiškojo prado. Bet lygiai nuolat Dieviškasis pradas įspėja pikta, neleidžia jam veikti esminių Bažnyčios gyvenimo

sąlygų, ir nors tas organizmas nekartą, rodos, mirtinai serga arba sensta, tai visados jį pagydo ir nuostabiai atnaujina. Tos ydos yra įvairios įvairiuose amžiuose, žiūrint, koks yra tuose amžiuose žmonijos molis, iš kurio Bažnyčia statos. Bažnyčiai išėjus iš katakumbų, Romos imperijai žlungant, ambicija, ponybė plačiai užkrečia episkopatą; bet Dvasia, kuri glūdi Bažnyčioje, įkvėpia visą eilę nepaprastų vyrų, tokių Ambraziejų, Chrizostomų, Atanazų, Kirilų, kurie apsaugoja tikėjimo grynumą ir hierarchijos nepriklausomybę. Po barbarų antplūdžio į Bažnyčią vėl ima visomis poromis sunktis tamsumas, atšiaurumas, nežaboti geiduliai apima net aukščiausius narius. Ateina valanda, kada gresia pavojus, kad viename asmenyje pasaulinis kunigaikštis nuslopins vyskupą, gal ir popiežių. Bet Dievo Dvasia sukelia tokį milžiną, kaip Grigalius VII, kuris sutrauko tą smaugiamą glėbimą, priversdamas rinktis tarp tarnybos Bažnyčiai su celibatu bei bažnytinės investitūros ir pasaulio tarnybos su imperatoriška investitūra; nusiunčia tokią angelišką būtybę, kaip Pranciškus Asyžietis, kuris verčia žmones mylėti antžemiškus daiktus ir pakelia visą dvasišką pasaulio lygį. O savo keliu ir didžiausios tamsybės laikais joks popiežius nepaskelbė dogmatinių apibrėžimų, kuriuos vėlesnieji Petro Sostinės paveldėtojai turėtų atitaisyti; joks sinodas nepaskelbė dekretų, kuriais nesiektų ginti teisingumą ir dorą, švelninti, evangelikiška dvasia, papročių šiurkštumą. O šalia to per visus viduramžius iš Bažnyčios prieglobsčio kilo ir plito vieni iš kitų ordinai, kurie nuostabiu pasišventimo ir darbo pavyzdžiu keitė barbariškojo pasaulio išvaizdą: vieni, kur-

damiesi tyruose, krovė žydinčios kultūros lizdus; kiti statė ligonines, didvyriškai pasišvęsdavo slaugyti raupsuotuosius; kiti vykdavo į užjūrius vergų iš nelaisvės pirkti, prisiekę prireikus save atiduoti į vergiją už savo brolius; dar kiti žadėdavos savo kardu ir krauju ginti krikščionis nuo pagonių jatagano; tuo tarpu kiti, kaip uždari sodai, puoselėdavo aukščiausią asketizmą, duodavo tokias stebuklingas gėles, kaip Bernardo, Gertrūdos, Tomo Kempiečio raštai; dar kiti atsidėdavo mokslui, kiti pamokslininkavimui; visi kartu, drauge su Bažnyčios viršininkais, sukūrė tą civilizaciją, kurios išraiška mene yra gotiškosios katedros, Giotto, Dantė, mokslą — Tomo Akviniečio Summa, politikoje — krikščioniškoji visuomenė, dėl kurios ideališkų interesų visi buvo prisirengę savo kraują pralieti. Noromis-ne-noromis, turite pripažinti, gerbiamieji, kad ką turite šiandien kilniausio sieloje, tą esate skolingi Bažnyčios įtakai viduramžiams.

Atgimimo epochoje vėl, pridengti klasiškojo meno žavesio, pagoniški gyvenimo sampročiai iki tam tikro laipsnio apvaldė ne tik pasaulines, bet ir bažnytines sferas, nesveika italų pusiasalio valstybėlių politika nekartą ir popiežiaus valstybę užkrėsdavo. O vis dėlto tų politikuojančių ir žaidžiančių popiežių ranka nemažiau tiesiai laikė Petro eldijos vairą, o atliekamas Bažnyčios gaivumas kūrė sau, naujos rūšies ordinuose, šviežių jėgų bei dvasios atsargų ir puikiai atsinaujino Tridento suvažiavime, kaip tai su nusistebėjimu istorija konstatuoja. Pagaliau ir anų laikų popiežiai, naujai naujoviškų istorikų tyrinėjimų nušviesti, žymiai laimi. O kad šiame pasaulyje

jų asmenys nieko ir nelaimėtų, tai, ar šiaip ar taip, Bažnyčios gyvenimo pradas, amžinai nesuteptinas savo ydingų globotojų rankose, gali tiktai laimėti, pilnai iškėlus istorinę tiesą. Ar manote, gerbiamieji, kad jei nebūtų tuo giliai įsitikinęs dabartinis popiežius, jis būtų plačiai atvėręs Vatikano biblioteką?

Leroy. Tai tiesa, tas Leono XIII žygis man labai užimponavo. Tikrai niekas negali žinoti visko, kas yra tuose pasaulio archyvuose. Tad jiems visokio plauko smalsių smalsesniems tyrinėtojams atidaryti reikia nuostabiai pasitikėti savimi ir iš anksto būti įsitikinusiam, kad niekas iš tų šėpų neišeis, kas būtų priešinga šiandienykščiai Bažnyčios pozicijai.

Hainberg. Suprantu tą dviejų pradų Bažnyčioje teoriją ir matau jos sutartingumą su krikščionybės pozicija; bet prašau man pasakyti, kur yra riba bažnytiniame gyvenime tarp Dievo pradų ir žmogiškojo elemento veikimo.

Don Pardoval. Kur yra ta riba? — nežinau. Savyje pačiame žmogus neatskiria, kur yra riba tarp Dievo įkvėpimo ir jo paties iniciatyvos. Kas nuostabaus, kad jis nesugebės kaip reikiant tą ribą atskirti kuopiniame Bažnyčios gyvenime? O natūraliniame mūsų gyvenime ar žinome, kur yra riba tarp materialinių dalių funkcijų ir mūsų sielos veikimo? Yra žmonių, kurie, žiūrėdami išimtinai į anatomines ir fiziologines smulkmenas, pastebėjo, kaip paprasti medžiagos ir jėgų keitimosi dėsniai viešpatauja kiekviename nervelyje, ir priėjo nevykusią išvadą, kad medžiaga viena pati egzistuoja. Mes, kurie nesame materialistai ir neužmerkiame akių visam tam minties, jausmų ir kuriamos iniciatyvos pasauliui,

kuris kyla iš žmogaus sąrangos, matome čia aiškų įrodymą, kad egzistuoja aukštesnis veiksnys kaip medžiaga; tačiau ta dvasia gyvenimo procese taip už medžiagos trupinių slapstos, jog nesugebėsime skyrium apibrėžti, kur baigias organų funkcija, o kur dvasios galia prasideda. Šventosios Dvasios būsena katalikų Bažnyčioje, gerbiamieji, yra panaši į sielos būseną kūne; iš veiksmų ir kolektyvių padarinių matyti, kad ta Dvasia yra, — o skyrium nematyti, kur jos ieškoti. Mane visados, prisipažinsiu, tas nuostabus panašumas stebindavo. Matyti, kad abi tos santvarkos yra vieno Kūrėjo ir vienu planu sukurtos; vienoje medžiaga susiduria su Dvasia, ir atsiranda žmogus, — antroje žmogus, žmonija susiduria su Dievu, ir atsiranda tai, kas yra visų Dievo darbų viršūnė ir tikslas: Kristaus Bažnyčia.

Žiūrėdami iš arti į klaidingą tos Bažnyčios medžiagą, į žmones, į jų veiksmų akstinus, su giliu liūdesiu matome paklydimus, nusižengimus, proto ir širdies siaurumą, net supuvimą. Bet kada pakeliame akis į sveiką to milžiniško organizmo išsiplėtojimą, į puikų jo išsišakojimą po visą žemės rutulį, į gaivališką jo atsparumą ardomiems veiksniams ir gydomą jėgą, kuri atkuria sugedusias dalis, į stebuklingas gėles, šventenybes, kurias nuolat duoda, į didelių darbų vaisius, gilius visuomeninius pakitimus, itin nuostabias visokios rūšies įstaigas, apie kurias kalbėjome, — tai tas mus džiugina nepalyginti daugiau, kaip ana liūdina, pagauna savo grožybe ir skatina tikėti, kad toje menkoje žemiškoje medžiagoje slėpiningai gyvena ir veikia Šventoji Dvasia. — Nors ir nežinočiaus Kristaus žodžių, kad pastatys savo Baž-

nyčią ant Petro, manau, kad, matydamas istorinį Bažnyčios žygį, įsitikinčiau jo gyvenimo prado dievišku-mu. Daugiau pasakysiu, Bažnyčia su visomis tomis ją sudarančių atomų ydomis, Bažnyčia, įvelkianti ne tik išorines, bet ir išvidines kliūtis, ir triumfališkai išsimušanti, nežiūrint jų, į padanges, — yra man didesnis, puikesnis Dievo prado imanencijos pavyzdys ir įrodymas, kaip kad būtų, jei Bažnyčia būtų nežinau kaip nuo tų trūkumų apsaugota.

Miss Wilson. Šioje pažiūroje yra kažko aukštesnio, pripažįstu. Romos Bažnyčia, prisipažįstanti prie savo žemiškų narių kalčių ir atiduodanti Dievui garbę už viską, kas gera ir gražu, — yra man netikėtumas ir mane nuginkluoja. Bet tas sujungimas Dievo ir žmogiškos medžiagos lyg į vieną organizmą, katalikų įsivaizdavimais, turi vėl kitą neigiamą pusę, kuri mane atstumia. Katalikas, jausdamasis narveliu tame organizme, neturi betarpiško, grynai dvasiško santykio su Dievu, kokiu mes džiaugiamės, bet tik įvairiems indams ir organams tarpininkaujant; tarp jo ir Dievo stovi kunigas, stovi šventieji, tarpininkauja sakramentai; visa krikščionybės dvasia, nesakau, yra užslopinta, bet apvilkta materialiniu pavidalu ir lyg supajáutinta. Todėl negaliu su ta mintimi sutikti, kad katalikybė būtų tobuliausia krikščionybės forma.

Kunigas. Katalikybė yra supajáutinta dvasia — gerai Miss pasakei; bet tai kaip tik daro ją tinkamą savo uždaviniams: kad būtų visiems. Kada aną vakarą kalbėjome apie krikščionybę, ponas Deville gražiai išdėstė jos visuotinumą, jos puikų prisitaikymą prie visų įgimtų sielos reikalų ir sugebėjimą

atitikti visokių žmonių ir giminių protus. Taigi, prašau pastebėti, kad vien tik katalikiškąja forma krikščionybė turi tą visuotinumą, ir tai kaip tik todėl, kad yra supajautinta, arba, tiksliau kalbant, kad yra, sutardama su žmogaus prigimtimi, dvasia ir kūnas. Kad ne Biblija pati, bet Kunigas, moko tikėjimo, — kad maldos nuotaika yra sužadinama šventovių puošimu, pamaldų iškilmingumu, sušildoma tikėjimu, kad tikrai Kristus ant altoriaus yra, — kad Dievas mums vaizduojamas apsuptas šventųjų, kurie meldžias už mus, kad turi Motiną, kuri yra ir mūsų Motina, — kad net mūsų mirusiems galime padėti, — kad nuslydus ne tik Dievas danguje, bet ir kunigas gali paduoti ranką atgailaujančiam ir Dievo vardu pasakyti, jog nuodėmės yra jam atleistos, — visa tai kaip tik padaro, kad katalikiškoji krikščionybė ne tik atitinka protą, bet ir širdį, ir vaizduotę, ir visą sielą; tai daro ją prieinamą paprasčiausiems žmonėms ir giminėms, kurios nemoka nei skaityti nei galvoti apie abstrakcijas. Šita tai forma neginčijamai krikščionybė atvertė pirmykščias tautas, iš kurių esame kilę. Kada gi atėjo protestantizmas ir ėmė mėtyti viską, kas jam atrodė forma: paveikslus, šventes, apeigas, sakramentus — jis pagaliau pastebėjo, kad tas kažkas neapčiuopiamo, kas jam liko, negali būti žmonių religija; šiandien jis taiso šventųjų figūras, gotiškų katedrų portaluose, kurias triuškino, kaskart daugiau formų grąžina, o nežiūrint to pusiautinio taisymo, kada dabar mėgina versti pagonis, patiria, kaip Miss maloniai pripažino, savo regimą katalikybės akivaizdoje žemesnybę.

Juk tas visas neva pajáutinis rūbas katalikybei yra tik parama, pagalba, vienoms sieloms daugiau, kitoms mažiau reikalinga; jokiu būdu nėra kliūtis betarpiškai santykiuoti su Dievu ir aukščiausiai susijungti su Juo. Panelei tuo įtikinti galėčiau nurodyti teologiškų veikalų, kuriuose aiškinama ir pamatuojama Dievo žodžiu šventųjų garbinimas, sakramentai ir kiti katalikybės dalykai; bet geriau jai vien tik nurodysiu mūsų šventųjų gyvenimus, ypač tų, kurie gyveno paskutiniuose šimtmečiuose ir iš pasilikusių paminklų duodas arčiau pažįstami: tokio, pavyzdžiui, Dievo Jono, Ignoto Lojolos su Pranciškum Ksaveru ir Borgija, Karolio Boromėjaus, Teresės, Jono nuo Kryžiaus ir Petro iš Alkantaros, Pranciškaus Saleziečio ir Joanos de Chantal, Pilypo Neri, Vincento Pauliečio...

Miss Wilson. Negi nėra šventų žmonių ir mūsų bažnyčioje?

Kunigas. Yra ir pas jus labai kilnių, taurių, religingų, pasiaukojančių žmonių — bet apie šventumą, tikėk tamsta manim, neturite supratimo — nuo to laiko, kaip nuo Bažnyčios atskilote. Tegul Miss įsiskaito į tuos stebuklingus gyvenimus, o atras naują pasaulį, kuris sántykiuoja su mumis taip, kaip anos žvaigždės, kurios ten šviečia, su šiais žibintėliais. Tamsta pažįsti moralinį gyvenimą, bet tamsta pamatysi didvyrišką atsižadėjimą savęs, išlaisvinantį tuos žmones nuo kūno naštos lygiomis su dvasiomis. Tamsta pažįsti labdarą, bet pamatysi, ką reiškia mylėti Kristų artimuose, prieinant stebuklingai gražią beprotystę, kuri skatina dieną ir naktį, be pertraukos ir atlydos, visiškai pasišvęsti jų sielos reika-

lams, jų kūno kančioms, iki šventai aistringo jų žaizdų bučiavimo. Tamsta pažįsti maldą, pamaldumą, bet kada pamatysi, kad ir iš tolo, šventųjų maldas, neapsakomą jų susijungimą su Dievu, tų sielų dangų siekiančius poviržius prie Jo ir slėpiningas versmes, kurios iš Jo ant jų nuteka, — tai pripažinsi, kad net galva svaigsta, žiūrint taip aukštai, ir kad tai paprastų mirtingųjų nei kalbai nei supratimui nepasiekiama. Ir tamsta jau nereikalausi teologiškų įrodymų, kad katalikybė aukščiausios šventybės ir tobuliausio santykio su Dievu nekliudo.

Don Pardoval. Kunigas leis, kad iš jo gražių žodžių dar padarysiu tolesnę išvadą. Kiekvienas toks šventasis, iš arti pažintas, yra Dievo malonės stebuklas, kurio pakanka įrodyti dieviškumui religijos, kuri ji išdavė. Viena mūsų šv. Teresė yra tikrai puikesnis Dievo kūrinys, kaip, pav., ištisos tautos atvertimas. O tokių šventųjų katalikų Bažnyčia davė ir duoda devynias galybes; turi ji išvidinę jėgą šventumą kurti, kaip rožių keras turi galią duoti rožių, — o joks kitas tikėjimas šventųjų nesukūrė.

Miss Wilson. Gerai, mielai paskaitysiu tuos gyvenimus, kuriais tamstos mane sudominote.

Leroy. Matau, kad don Pardoval nori Miss Wilson atversti.

Don Pardoval. Aš atversti kėsintis nedrįstu. Bet katalikybė iš tikro turi paslėptos atverčiamos jėgos, ir Dievo atžvilgiu nuoširdžios sielos veltui prie jos neprisiartina.

Siemionovas. Aš vėl nelabai tikiu, kad galima atsiversti iš įsitikinimo! Tiesą pasakius, dar suprantu, kad galima atsiversti į krikščionybę, pati-

kėjus Kristų; bet, jau krikščionybės prieglobstyje, ar priklausai prie vienos ar kitos Bažnyčios, man rodos, išimtinai pareina nuo tautybės, aplinkumos, išauklėjimo.

Kunigas. Ponas Bielskis būtų, kaip tariu, pasakęs, kad bendrai jokiais atvertimais netiki; tamsta žengi žingsnį toliau ir tari galimus atvertimus i krikščionybę; kodėl gi negali kas nors žengti dar trečią žingsnį: patikėjus Kristų, įsitikinti, kad vien katalikybė yra tokia krikščionybė, kurios Kristus nori? Motyvų tokiam įsitikinimui yra užtektiniai: pakaktų kad ir tų, kurie buvo iškelti per šį mūsų pasikalbėjimą; to katalikų Bažnyčios istorinio vientisumo ir organiškos tapatybės su pirmykščia krikščionybe, tos nuostabios jos gyvenimiškos jėgos, kuri atlaiko visus išorinius spaudimus, gydo išvidines žmogaus ydingumo žaizdas, tos šventinamos galios, kuri tautas atverčia ir šventuosius gimdo, — kai visi kiti tikėjimai gyvena tik tuo, ką turi bendro su katalikybe, o miršta tuo, kuo nuo jos skirias. Įrodymų, kartoju, tokiam įsitikinimui yra užtektinai. Jeigu gi kas tą įsitikinimą pricis, tas tikrai turi ne tik galimumo, bet ir pareigą atsiversti į katalikybę.

Don Pardoval. Ką čia kalbėti apie atsi vertimų galimumą, kad yra beveik kasdieninis faktas, jog žmonės iš įsitikinimo atsiverčia. Ha! gal pagaliau ir ne be pagrindo ponai akatolikai tuo abejoja, nes iš tikro už katalikų Bažnyčios to nematyti. Atvertimai, galimas dalykas, yra jos monopolis.

Hainberg. Kaip tai, monopolis? Juk visi tikėjimai rodo savo statistikose didesnį ar mažesnį asmenų skaičių, kurie iš kitų tikėjimų ateina.

Miss Wilson. Don Pardoval, jau matau, mums įrodinės, kad visi atsiverčia į katalikybę iš įsitikinimo, o į kitus tikėjimus tik apsimesdami. Man įdomu, kaip tamsta išaiškinsi, kas žmonių sąžinėse dedas?

Don Pardoval. Ne, sąžinės slėpinių nemėginsiu pratikti, bet kitaip tą išimtinę katalikybės galią įrodysiu. Visų pirma galėčiau įrodyti, kad kraštuose, kur viešpatauja pilna religinė laisvė, taip pat išáuklėtų ir nepriklausomų žmonių sferose daug priima katalikybę, o nepaprastai maža pereina iš katalikų tikėjimo į kitus, ir iš to skaičiaus skirtumo jau galėčiau šiokias tokias išvadas padaryti. Bet, nesileisdamas į skaičių klausimą, kuris yra visados sunkus, geriau prieisiu tą pačią išvadą trumpesniu keliu. Štai tariu, kad gerokas skaičius atsivertimų į katalikų tikėjimą yra nenuoširdžių, interesinių, tačiau, ar šiaip ar taip, yra daug tokių, kuriuose galimumas apsimesti, atsiversti iš intereso yra visiškai išskirtas, tiek dėl tų žmonių aukštos padėties arba žinomo charakterio, tiek dėl laikinos nenaudos, kurią tas religijos pakeitimas turi jiems atnešti. Tiktai garsiausiems išvardyti, kurie man šiuo momentu į galvą ateina, prisimenu iš vokiečių: Fridrichą Schlegelį, istoriką Stolbergą, poetą Wernerį, filosofą Bekendorffą, teisininką Filipsą, rašytoją grafienę Hahn-Hahn. Net menas prie atsivertimo privedė menininkų: Hermanas Cohen, vėliau karmelitas, buvo atverstas muzikos, Owerbek — tapybos, Langer — architektūros. O kungaikščių, kurie priėmė katalikybę, yra visa aibė: Meklemburgo-Schwerino Adol-

fas, Hesijos-Darmstadto Fridrichas, Würtembergo Povilas, Saksonijos-Gotos Fridrichas IV, Darata ir Kotryna iš Kuršo kunigaikštytės Sagan namų, Danijos Šarlota, Badeno Marija ir t.t. Iš anglų prisimena tokie mokyti Oxfordo teologai, kaip: Newman, Manning, Faber, kurie tapo katalikų Bažnyčios pažibomis; tokie lordai, kaip: Stuart, Campden, Fielding, Ripon; politikai, kaip: Jurgis Bruce, John Ward, Sir Allan Napier; garsūs rašytojai, kaip: Ričardas Simpson, James Hope Scott, Adelaida Proctor; žymūs artistai, tapytojai, kaip: James Herbert, Clarkson Stanfield ir daug kitų. Rusijoje yra žinomas trijų kunigaikščių Galicinų ir poros tų namų kunigaikštyčių atsivertimas; kunigaikštis Gagarinas tapo jėzuitu, grafas Grigalius Šuvalovas — barnabitu, pagarsėjusiu savo šventumu, generolas Nicolai mirė prieš keletą metų trapistu; žymių žmonių taip pat daug atsivertė: kas nežino apie Sofiją Sviečin, Nataliją Naryškin, kunigaikštytę Zeneidą Volkonską? Iš žydų paminėsiu Marijos Širdies ordino įsteigėją Libermaną; Veithą, kuris, tapęs karmelitu, buvo vienas iš svarbiausių katalikiško gyvenimo atgaivintojų Vienoje, du garsius Ratisbonnus, du brolius Lehmanus, kurie su tokiu uolumu vertė savo buvusius bendratikius. Tie aukšti žmonės, tai žinomas dalykas, daug paaukodavo, pereidami į katalikus, mesdavo savo turtus, gimines, daugelis turėjo savo gimtąsias šalis apleisti; nepriklausomiausi iš jų, kaip vokiečių kunigaikščiai ir anglų lordai, juk turėjo senas savo giminių tradicijas sulaužyti, kas nėra itin lengvas dalykas; ir nieku kitu negalima tų atvertimų išaiškinti, kaip tik giliu įsitikinimu.

O kaip to akivaizdoje atrodo atsivertimai į kitus tikėjimus? Netvirtinu, kad juose galima įžvelgti kokį suktą kėslą, — vienas Dievas mato, kas sieloje dedas, — bet yra faktas, kad visados tą religijos pakeitimo veiksmą lydi kokia žemiška nauda: ar turtas, ar protekcija, ar prisigavimas prie valdžios, ar atleidimas nuo apsižadėto celibato ar rusų imperatorienės diadema. Manau, kad nebus nė vieno atsitikimo, kur būtų galima įrodyti — kas tūkstantyje atsivertimų į katalikų tikėjimą įrodoma, — kad visi žemiški motyvai kalbėjo prieš religijos pakeitimą ir vien tik įsitikinimas galėjo prie jo privesti. Ta galia atversti įtikinimu, kurią katalikybė visais amžiais rodė, bet kurią mums artimuose pavyzdžiuose galime lengviau ir beveik apčiuopiamai konstatuoti, yra, lygiai kaip galia duoti šventųjų, nuostabaus jos dieviškumo įrodymas.

Leroy. Reikia pripažinti, kad tai yra įrodymo rūšis, kuri duoda šį tą pagalvoti. Veltui ieškau atmintyje nors vieną tikėjimo pakeitimo pavyzdį, kurį būtų galima pastatyti prieš don Pardovalio tvirtinimą; savo žinių sferoje jo nerandu, o daug kitų, ir iš Prancūzijos ir iš Amerikos, galėčiau nurodyti už jį. Ir, bendrai, reikia pripažinti, kad šiandien gražių ir orių dalykų apie katalikybę girdėjome, o kaip per pirmus vakarus garbė atitekdavo ponui Deville, tai šiandien ji atitenka, man rodos, Don Pardovaliui. Bet gal tuo ir pabaigsime, nes turiu įspėti gerbiamuosius, kad jau vėlus laikas.

Siemionovas. Aš taip pat pripažinsiu, kad paskutinis don Pardovalio iškeltas dalykas, ta atrakcinė katalikybės galybė sąlygose, kuriose apsireiškia, labai

mane stebina, bet visa pirmiau ėjusi gerbiamųjų diskusija taip buvo vedama, lyg krikščionybės prieglobstyje nebūtų nieko trečio, tik arba katalikybė arba protestantizmas. Nenorėjau dėl to atsiliepti, nenorėdamas nutraukti įdomios kalbos ryšio. Dabar gi prisidedu prie pono Leroy nuomonės, kad jau mums laikas išsiskirstyti.

SEPTINTAS VAKARAS.

Katalikų Bažnyčia ir tautinės bažnyčios.

Septintą vakarą „Beau Rivage“ viešbutyje per pietus viešpatavo kažkokia iškilminga nuotaika. Žinojome, kad paskutinį kartą kalbamės, nes kitą dieną keli iš mūsų turėjo išvažiuoti iš Ouchy. Miss Wilson po vakarykščio pasikalbėjimo buvo nervinga ir nerami, p. Deville paniuręs. Bet vakaras buvo nepaprastai gražus — ir tai labai visus maldė. Ežeras, visados stebuklingai žydras ir skáidrus, tą dieną buvo dar stebuklingesnis. Kažkokia nepastebima migla, matyti, buvo užgulusi orą, nes visas akiratis prieš mus, ir ežeras, ir krantai, ir miestas tolumoje, nors buvo labai aiškūs, tačiau atrodė lyg nerealūs, pusiau perregimi ir kiaurai švelnios baltos šviesos persunkti. Lemano paviršius tviskėjo kaip opalo jūra; visi dangiškos varsos tonai žaidė po kaprisingos pakrantės kaukarus ir įlankas. Tik iš vakarų pusės padangėje buvo kiek aukso ir raudonumo. O nuo pietų tiesiai prieš mus baltos viršūnės Mont-Blanc, Bielle, Dent du Midi, kuriems saulė dar nebuvo nusileidusi, švietė kažkokiu blankiai rausvu atšvaitu.

Tas gamtos žavesys pamažu nuteikė ir sužadino susirinkiusiuosius. Per pietus buvo daug kalbėta apie Šveicarijos grožybes. Pagaliau nuo gamtos grožybių kalba perėjo prie Romos liturgijos grožybės, kurią

lenktyniaudami gyrė Miss Wilson ir don Pardoval. Ta proga paaiškėjo, kad Miss Wilson gyvai dalyvauja ritualistiniame sąjudyje, kuris dabar viešpatauja tam tikrose anglikonų sferose; kada gi vakar išstojo prieš katalikų bažnyčios formas, tai jai rūpėjo tik tai, kad tos formos nebūtų identifikuojamos su religija. Čia paėmė balsą

Siemionovas. Esate, gerbiamieji, tikri vakarų žmonės — kuo neabejotinai galite pasididžiuoti — bet, iš antros pusės, dėl tos priežasties vakar galėjote, kalbėdami apie Kristaus Bažnyčią, užmiršti apie visos rytų Bažnyčios egzistavimą ir galite šiandien gėrėtis katalikų liturgija, nė nepagalvodami apie tai, kad ji nė lygintis negali su rytų liturgija. Aš visai nesu neatžvalgus tos Bažnyčios garbintojas, daugelyje dalykų mane užgauna jos formalizmas, ir mano idealas greičiau būtų, kaip jau minėjau, visiškai iš formų išvilkta ir prie vieno meilės įsakymo privesta krikščionybė. Tačiau mūsų pasikalbėjimai privertė mane pripažinti, kad tokia krikščionybė žmonių dauguomenei nebūtų religija, nei istorinis Kristaus kūrinys. Bet jei jau tariame, kad krikščionybė turi turėti bažnytinį organizmą, su dvasininkų luomu, liturgija, sakramentais ir t. t., tai aš veikiau pasirenku rytų Bažnyčios, kaip Romos Bažnyčios, formą. Rytų Bažnyčia išsaugojo visa tai, ką Kunigas prikaišiojo trūkstant protestantams, o išsaugojo tai daug ištikimiau, kaip katalikybė, nes turi daugiau, kaip Roma, išsaugojamos dvasios, neturi tos gyslelės nuolat perdirbinėti apeigas ir tikėjimo formules, kurti kaskart naujas šventes, naujas pamaldas, naujus dogmatinius apibrėžimus. Seną tikėjimą

ji teikia žmonėms, susimbolintą puikiose apeigose, maldose, kunigų rūbuose, ikonostasuose, liturginėje melodijoje, kurioje žmonės jungia savo balsą su kunigu, o ta brangi liturgijos skrynia yra beveik tokia pat senoviška, kaip joje uždarytas tikėjimas.

Leroy. Daug racijos turi tamsta. Neseniai buvau Maskvoje. Taigi, prisipažinsiu gerbiamiesiems, kada įsiklausiau į tas iškilmingas ir graudžias melodijas, giedamas vyriškais balsais be vargonų, — kada užsižiūrėjau į tas iškilmingas apeigas, tuos ilgus arnotus, vyskupų karūnas, smilkymus, eisenas, rengiamas žėrinčių nuo aukso ir ugnies šventovių puikybėje, — kada pastebėjau, kad į mane žiūri seni šventieji iš ikonų savo didelėmis, rūsčiomis akimis, tie patys nuo keliolikos amžių, ta pačia hieratiška tvarka ir tais pačiais apdarais, kaip tie, kurie prieš mus pontifikuoja, — tada kažkaip gyvai pajutau ir supratau, kad šiame religiniame konservatizme yra didžiulė jėga ir kad tas rytų ritas gali giliai persunkti sielą Dievo majestoto pagarba.

Miss Wilson. Aš turiu sutrupinti ietį vakarų ritui apginti. Visų pirma jis yra itin senas; pagrindinės jo dalys yra, pasak šiųdienių anglų tyrinėtojų, tikrai senesnės už graikų ritą, kurį dabar žinome, o vėlesni priedėliai yra, bendrai kalbant, susiję su senaisiais ir organiškai iš jų išaugę. Tos apeigos simbolizuoja krikščionybės tikėjimą ir dvasią nemažiau iškalbingai, kaip rytinės. Tik norint jas visu pilniu suprasti, reikia pažinti jų genezę ir grynus jų tipus. Jei jūs, pav., ponai prancūzai, gadinate sau liturgijos harmoniją Gounod ir Rossinio muzika, užuot laikęsi gregorioniško giedojimo, tai šįkart

nėra nei rito nei Romos kaltė, nes Roma jus perspėja dėl to, kaip matyti, ypatingo jūsų pamėgimo. Nėra, tiesa, vakarų bažnyčiose to aukso gausybių, kurias matyti Rytuose, bet yra daugiau meno, aukštesnės rūšies turto, Dievui pašvęsto. Nėra tos tapatybės tipų, amžinai kartojamų paveiksluose, architektūroje, bet yra kitos, gal aukštesnės rūšies vienybės bažnytiniame mene: vienybė vedamosios minties, kuri yra pati krikščionybės mintis, ieškanti per amžius ir niekad nerandanti savo formos. Ta pati mintis iš bazilikos persikelia į romanišką šventovę, o iš ten į gotiškąją; ta pati mintis tapo biblinius vaizdus katakumbų sienose persekiojamųjų paguodai ir taip pat ta pati su meile kala vaizdus gotiškų katedrų glifuose ir timpanuose, kad akmenys mokytų neraštingus žmones, — ir dar ta pati mintis išrašo Siksto koplyčios skliautus, kad uždokumentuotų savo triumfą pasaulyje. Rytų liturgija ir visas bažnytinis menas yra lyg iš vienos lietuvės išlietas, — vakarų gi yra gaivinamas vieno vidujinio prado.

K u n i g a s. Gražiai ir sėkmingai Miss gina vakarų apeigas; tačiau turiu atskirti du labai skirtingus klausimus, kurie pradeda šiame ginče painiotis. Viena yra apeigos, o visai kas kita Kristaus Bažnyčia. Tiek graikų, tiek lotynų rite gali išsitekti (ir faktiškai išsitenka) tiek katalikybė, tiek schizma. Abejos apeigos yra gražios, abi mintis reiškia krikščionybę, — čia ir p. Siemionovas ir Miss Wilson turi raciją. Katros absoliučiai gražesnės, mums sunku objektyviai spręsti, nes sunku atitraukti nuo tokių delikačių įpratimų sielos stygas. Tačiau p. Siemionovas vienu pasikėsinimu prikiša Romos Bažnyčiai nuolatinį atmai-

numą religijoje, o rytų Bažnyčios nekintamumą laiko religinės viršenybės pažymiu. Prieš tai turiu užprotestuoti. Ne Romos Bažnyčią tepa atmainumo dėmė, bet kaip tik rytų atskirtą Bažnyčią.

Leroy. Man įdomu, kaip tokios rūšies dalyką galima įrodyti. Nė Egipto mumijos nėra tokios neatmainios, kaip rytų Bažnyčia!

Siemionovas. Įsivaizduoju, kaip Kunigas įrodinės, kad „Filioque" yra senų graikų Tėvų kitais žodžiais patvirtinta ir kad popiežiaus pirmatis buvo rytų suvažiavimų pripažinta. Bet iš anksto įspėju, kad tokios rūšies įrodymams esu visiškai nejautrus.

Kunigas. Tų įrodymų kaip tik nekelsiu, laikysiuos vakarykščio susitarimo, o tik mesiu žvilgsnį į istorinę abiejų Bažnyčių eigą.

Kaip atrodo tos Bažnyčios pirmame savo istorijos periode, prieš atskilimą? Abidvi su vienodu įsivarymu plėtojas ir organizuojas: vakarų Bažnyčia apibrėžinėja heretikų užkliudytas dogmas, išdavinėja naujus simbolius — ir rytų Bažnyčia apibrėžinėja dogmas ir naujus simbolius išdavinėja; vakarų Bažnyčia organizuoja savo drausmę, tvarko savo hierarchų santykius, religinį žmonių gyvenimą, pagal kaskart naujus visuomenių reikalavimus — ir rytų Bažnyčia visa tai nuolat organizuoja. Vakarų Bažnyčia plėtoja savo apeigas — ir rytų Bažnyčia savo plėtoja ir dar VIII ir IX amžiuje, nugalėjusi ikonoklastus, padaro svarbių ritualinių patvarkymų paveikslų garbinimui iškelti ir sunormuoti. Svarbiausiais reikalais, kaip ritualiniu Velykų šventimo laiko klausimu, jurisdikciniu patriarchų santykių klausimu ir

beveik visais dogmatiniais klausimais, abidvi Bažnyčios kartu legiferuoja visuotiniuose suvažiavimuose, mažesnės reikšmės klausimais kiekviena tvarkos pati. Vienu žodžiu, taip pat rytų, kaip ir vakarų Bažnyčią žymi gaivalinis judėjimas ir plėtojimasis visomis kryptimis.

Šitaip praeina aštuoni suvažiavimai ir dešimt šimtmečių. Paskui įvyksta skilimas — ir ką matome toliau istorijoje? Vakarų Bažnyčia gyvena toliau tokiu pačiu gyvenimu kaip ir pirma, taip pat šaukia suvažiavimus prieš naujas herezijas ir apibrėžinėja dogmas, taip pat plėtoja savo kultą, teises, visokios rūšies institucijas. Rytų gi Bažnyčia nuo tos valandos nustoja judėti: ne tik dogmatinių apibrėžimų jau neskelbia, bet nė mažiausio dalyko nei teisėse, nei liturgijoje, nei kalendoriuje, bendrai imant, niekur nekeičia, netobulina — lyg ją skilimo metu būtų ištikęs stabas! — Katra gi iš dviejų Bažnyčių pasikeitė: ar ta, kuri plėtojas taip pat, kaip plėtojos, ar ta, kuri staiga nustojo plėtotis?... Iš dviejų vieno medžio šakų viena, sakysime, nudžiūvo prieš metus ir pasiliko to paties storumo ir pavidalo, kurį turėjo tada, antra žymiai sustorėjo ir išleido naują atžalų, — katra gi iš tų dviejų šakų iš tikrųjų pasikeitė?

S i e m i o n o v a s. Mūsų teologai sako, kad visa, kas turėjo būti apibrėžta tikėjime, jau septintame suvažiavime buvo apibrėžta. Mūsų Bažnyčia, matyti, anksčiau baigė augti.

K u n i g a s. Žinau, kad jūsų teologai taip sako, bet tai nieku būdu neišlaiko kritikos. Daugelis vėlesnių herezijų užkliudytų dogmos punktų visiškai nebuvo paliesta pirmuose septyniuose suvažiavimuo-

se. O ar pačios rusų Cerkvės prieglobstyje neatsiranda kartas nuo karto naujų sektų, neįvyksta skilimų, prie kurių, bažnytinių papročių, suvažiavimų sprendimai turėtų neprileisti, ir gal sėkmingiau neprileistų, kaip jūsų policinės priemonės? Tikėjimo sandėtas (depozitas), kuriam visados gresia pavojus, kad bus paveiktas naujų žmonijų prasimanymų, turi būti visados Bažnyčios apibrėžimų aiškinamas ir ginamas. Tas reagavimas į paklydimą yra gyvybinė bažnytinių organizmų funkcija; jo nustojimas nereiškia pribrendimo, kaip tamsta sprendi, bet to organizmo apmirimą. Taip pat nepajėgimas sukurti naujų teisių, naujų įstatymų, pritaikyti senas institucijas pasikeitusiems laiko ir vietos reikalams nėra priaugimo, bet apmirimo žymė, nes yra gyvenančioms būtybėms ypatingo pajėgumo, išsiplėtojamo prisitaikymo prie aplinkumos, nustojimas — Tikroji to rytų Bažnyčios suparaližavimo priežastis, pasakysiu atvirai, yra ta, kad bažnytinio kūno dvasia, Šv. Dvasia, skilimo metu ją apleido. Rytų Bažnyčia, lyg tai instinktyviai jaustų, nedrįsta pasijudinti, nedrįsta padaryti mažiausio pakeitimo, nes žino, kad tai, ką turi iš vienybės laikų, yra tikra ir gera, ir nesijaučia sugebanti atskirti tai, ką galima pakeisti, nuo to, ko negalima — kas atsitiktinio nuo to, kas esminga, ir todėl, savisaugos instinktu, ničnieko nekeičia. Joje užgeso Šv. Dvasios vadovybės jausmas. Vakarų gi Bažnyčia, kuri tą jausmą visu pilniu išsaugojo, su tokia pačia laisve ir pasitikėjimu žengia pirmyn, kaip kad seniau žengė.

Savo keliu tas savisaugos instinktas, kuris rytų Bažnyčią paraližuoja, dabartiniame stovyje yra jai gėrybė, nes jei ta Bažnyčia, atskilusi, be Dva-

sios, be šviesos, pradėtų judintis, reformuoti, kaip protestantizmas, tai, lygiai kaip jis, nesusilaikytų visko neišdraskiusi, nenustojusi: dogmų, hierarchijos ir sakramentų. Tad čia šiai paklydusiai Bažnyčiai yra Apvaizdos malonė.

Don Pardoval. Norite, gerbiamieji, apčiuopiamų rytinės Bažnyčios šakos nudžiūvimo įrodymų? Žiūrėkite į vaisius, kuriuos ta šaka duoda. Regimiausi iš tų vaisių, kuriuos kiekvienas istorijoje gali pastebėti, yra į krikščionių tikėjimą atverstos tautos. Pirmoje epochoje, vidur romėnų persekiojimų prieš Konstantiną, kada vakarų Bažnyčia laimėja Kristui Ispaniją, Galiją, Britaniją, net anapus anų laikų Romos valstybės sienų, kada tarp germanų sėja krikščioniškas bendruomenes abipus Reino, Spire, Moguncijoje, Trevire, Kolonijoje, pasiekia prie Dunojaus Rugiją, Noriką ir Panoniją, ir kuo puikiausiai pražysta romėniškoje Afrikoje, tai tuo pačiu laiku, su nemažesniu uolumu ir pasisekimu, rytų Bažnyčia iš Apaštalų perimtą tikėjimo švyturį išnešioja toli po Aziją: jau II šimtmetyje yra tankiai bažnyčiomis nusėta Mezopotamija, romėniškoji Armėnija, net Persija; apie krikščioniškas bendruomenes Bitinijoje ir Ponte jau kalba Plinijus ir Lukianas; III-jo šimtm. pradžioje sutinkame jų Arabijoje. Antroje epochoje, nuo Konstantino iki schizmos, vakarų Bažnyčia toliau varo savo laimėjmus: gotai priima krikščionybę dar IV šimtm. Valenso laikais, frankai V-me šimtm., Klodvigui viešpataujant, Airiją atverčia šv. Patrikas, o iš Airijos tikėjimas patenka į Skotiją ir Hebridų salas; VI-me šimtm. ateina į Bažnyčią burgundai, vizigotai, Rekaredui vieš-

pataujant, anglosaksai, klausydami šv. Augustino balso; VII-me ir VIII-me šimtm. baigiasi vokiškų sričių evangelizacija, Olandija, Belgija, o iš antros pusės Chorvatija priima tikėjimą; IX-me šimtm. atsiverčia Moravija, Čekija, Danija; X-me šimtm. Švedija ir Norvegija, Lenkija, Miečyslovui viešpataujant, Vengrija ir t.t. Toje pačioje antroje epochoje rytų Bažnyčia pasirodo nemažiau vaisinga: iš jos prieglobsčio išeina tokie apaštališki vyrai, kaip Grigalius Apšvietėjas, kuris atverčia visą Armeniją, arba Teofilis Indas, kuris krikštija sabėjus, arba ta nuostabi vergė Nunija, kuri pridiegia Kristaus vardą pas iberus (šios dienos gruzinus), iš kur jis spinduliuoja abazams ir kitoms Pakaukazėje apsigyvenusioms tautoms. Abisinija jau yra krikščioniška IV-me šimtm. pradžioje; į Indiją Kristaus vardas patenka ne vėliau, kaip VI-me šimtmetyje, į Kiniją greičiausiai VII-me; VIII šimtm. imperatorienės Irenos rūpesčiu, atsiverčia Graikijoje apsigyvenę slavėnai, IX-ame bulgarai, chazarai; X-ame pagaliau Rusija, šv. Vladimirui viešpataujant, priima tikėjimą iš Cargrado.

Iki to laiko abi Bažnyčios su vienodu gyvumu, su vienodu Dievo palaiminimu verčia prie Kristaus tautas. Paskui, XI-ame šimtm., tos Bažnyčios nutraukia santykius tarpusavyje — ir ką mes toliau matome? Rytų keras tikrai nė vieno vaisiaus daugiau nedavė, graikų bažnyčia staiga ir amžinai nustoja versti tautas. O vakarų Bažnyčia verčia toliau, kaip vertusi, tuo pačiu tempu. Pamarys priima tikėjimą iš šv. Otono XII-ame šimtm., o netrukus Estija. Infliantai, Kuršas; prūsai XIII-ame

šimtm.; tame pačiame amžiuje pranciškonų misijos pradeda spinduliuoti į rytus ir pietus; XIV-ame šimtm. Jogaila krikštija Lietuvą, ir tuo pačiu laiku krikščionybė pasiekia Japoniją. XV-ame šimtm. Florencijos suvažiavime susimezga unija, kurią, tiesa, graikai netrukus nutraukė, bet kai kurios tautos, dalis Armėnijos, jakobitai Egipte ir kiti pasilieka ištikimi. XVI-ame šimtm. katalikų Bažnyčia turi nuostolių, protestantams atskilus; bet kai rytų Bažnyčia už nuostolius, kuriuos jai nuolat darė mahometonizmo laimėjimai, nieku negali sau atpildyti, vakarų Bažnyčia išlygino savo nuostolius; atlaimėjo pusiau protestantizmo užgrobtą Prancūziją, Lenkiją, o tuo pačiu laiku, per šv. Pranciškų Ksaverą ir pinašius į jį, laimėjo Indiją, Ceiloną, siekė Japonijos rytuose, Meksikos vakaruose ir kafrų pietuose. XVII-ame ir XVIII-ame šimtm. misinis veikimas dar labiau išsiplečia: jėzuitai su pasisekimu evangelizuoja Košenšiną, Tonkiną, Siamą, Kambodžą, o Kinijoje pristeigia žydinčių bažnyčių; Afrikoje apaštalauja kapucinai ir pristeigia krikščioniškų bendruomenių Sudane, Konge, tais laikais Gvinėja vadinamame Gabone; portugalų misionieriai atverčia Mozambiko pakrantes, prancūzų gretimas salas; pietų Amerikoje miestuose kyla vyskupystės ir vienuolynai, o dykumose garsiausios atverstiems indijonams redukcijos; šiaurėje gi, Kanadoje, jėzuitai, gyvendami ilgus metus huronų palapinėse, juos laimi Kristui. Pagaliau mūsų laikais tas misijų išsiplėtojimas ir tas visokių rasių žmonių atsivertimas po visą žemės rutulį pasiekė tokių proporcijų, kad nė nemanau mėginti tai išvardyti...

Miss Wilson. Iš kur don Pardoval visa tai taip puikiai žino?

Don Pardoval. Mes, ispanai, meldžiamoji, esame katalikai, ir kaip tokius Bažnyčios gyvenimas pirm visko domina. Bet prieinu savo išvadas. Tų faktų, tų istorijos lakštų akivaizdoje klausiu: ar yra sunku objektyviai nuspręsti, katra iš dviejų perplėštų Bažnyčių nudžiūvo, neteko gyvybės, ir katroje ir toliau yra Dieviškas gyvenimo pradas?

Hainberg. Negalima paneigti didžio Romos Bažnyčios gaivumo, bet man rodos, kad don Pardoval per daug nepalankiai žiūri į rytų krikščionybę. Juk ir rusų Cerkvė, kaip girdžiu, turi savo misijų ir daugina savo išpažinėjų skaičių.

Kunigas. Leisiu sau pasakyti, kad iš arti pažįstu Cerkvės laimėjimus vakariniuose pakraščiuose, t. y. unitų atvertimą, ir dėl Rusijos garbės nepatariu jų šauktis; apie laimėjimus gi rytų pakraštyje, t. y. apie tas kelias pagonių gimines, kurios oficialiai buvo užskaitytos į stačiatikybę, girdėjau iš kompetentingų žmonių, kad jų sukrikščioninimas yra panašus į tuos miestus iš kartono, kuriuos, kaip sako, Potiomkinas iš tolo rodė Kotrynai per jos kelionę į Krimą. Bet jei ir atsiliktų sporadinių atsivertimų į rytų Bažnyčią, tai tas nieko nekenkia bendram tvirtinimui: kad tą Bažnyčią, kaipo tokią, nuo to laiko, kai nutraukė vienybę su vakarų Bažnyčia, ištiko regimas nevaisingumas.

Miss Wilson. Kad yra didelis šiuo atžvilgiu skirtumas tarp to, kuo graikų Bažnyčia buvo kadaise ir kuo yra dabar, tai, deja, nėra abejojimo; bet kodėl iš karto tarti rytų Bažnyčią mirusią, Šv.

Dvasios apleistą? Kodėl gi geriau negalvoti apie tai, kaip ją kokiu nors būdu atgaivinti ir grąžinti į pirmykštę didybę?

Don Pardoval. Visi to karščiausiai trokštame, kad rytų Bažnyčia grįžtų į senąją didybę, o būdas tam — vienintelis galimumas — jau seniai yra išgalvotas.

Miss Wilson. Koks?

Don Pardoval. Kad grįžtų į katalikų vienybę.

Miss Wilson. Ha! jūs katalikai tik to norite, kad jūsų popiežius viešpatautų visoms bažnyčioms, ir manote, kad tai yra „panaceumas", kuris visa pikta išgydys!

Siemionovas. Ar popiežiai apsaugojo katalikiškąsias tautas nuo politinio ar religinio smukimo? Ar apsaugojo Prancūziją nuo revoliucijos ir ateizmo, ar išgelbėjo Lenkiją nuo suirutės? Jei tokį pasisekimą žadate Rusijai už jos susijungimą su Roma, tai dėkoju už jį!

Don Pardoval. Niekas netvirtina, kad popiežiai būtinai turi apsaugoti nuo viso pikto ir visur ištekti. Be popiežių pripažinimo, religijos čielybei reikia dar daug kitų dalykų, politiniam pasisekimui — dar kitų. Tą paskutinį pagaliau ir išskyrėme vakar iš diskusijos apie religiją. Tačiau popiežių pripažinimas yra viena iš esminių Kristaus įkurtos religijos sąlygų, ir todėl jokia krikščioniška Bažnyčia be popiežių nei rastis nei normaliai gyventi negali.

Miss Wilson. Don Pardoval visados yra negailestingai kraštutinis. Tegul mums katalikai kalba apie faktišką popiežių institucijos naudingumą, tai

tą svarstysime; bet jei daro iš jos esminę krikščionybės sąlygą, tai turi būti nutraukta bet kokia diskusija. Dar tariu galima nagrinėti nuomonę, kad religijai dera kunigystė, vyskupystė; bet čia ir galas; juk vyskupai yra Dievo žodžio ir visokių sakramentų tvarkytojai, tad aprūpina visus krikščioniškos bendruomenės reikalus. Kokia toliau tvarka vyskupai turi vienas kito priklausyti, kas turi būti paprastas vyskupas, kas arkivyskupas, patriarchas, primas — tai jau priklauso nuo grynai žmogiškų, atmainių sąlygų. Gal bent kunigas man truputį racijos pripažins?

K u n i g a s. Miss puikai nusakė būdą, kuriuo atskilę graikai tą klausimą supranta — būdą, kurį ir iki tam tikro laipsnio Anglija savinas: bažnytinė hierarchija iki vyskupo yra religijos dalykas, viršiau to — politikos dalykas. Tariu, kad galima asmeniškai pamėgti tokią pažiūrą; bet nuo amžių yra ir kita pažiūra, būtent: kad Kristus ne tik nustatė apaštaluose vyskupus, bet taip pat Petre visuotinį visos Bažnyčios ganytoją. Taigi jei, norėdami pažinti tiesą šitame dalyke, pasielgsime pagal išmintingą įspėjimą, kurį pati Miss Wilson prieš kelias dienas padarė, — kad nepritinka Dievui primesti mūsų pomėgių, bet nužemintai tirti, ką Dievas padarė ir nustatė — jei, sakau, šitaip čia pasielgsime, tai jau būsime arti išvados, kad ta antra pažiūra yra Dievo tiesa ir valia. Kristaus mintis dėl Bažnyčios konstitucijos yra taip aiškiai ir griežtai net pačioje Evangelijoje išreikšta, jog tik karštiškas noras atstumti tą išvadą gali psichologiškai išaiškinti tą nuostabų reiškinį, kad yra Kristų tikinčių žmo-

nių, kurie teikia aiškiems, kaip diena, jo žodžiams painią ir neaiškią reikšmę. Tegul jie pirma nužemintai nulenkia kaktas prieš valią Kristaus, kuris padarė Galilėjos žvejį savo Bažnyčios uola ir savo avelių ganytoju, o tada, Dievui leidus, supras — ką mes jau turime laimės suprasti — kaip be galo išmintinga yra ta institucija, kaip galinga prieš pragaro vartus, kaip nuostabiai vaisinga, nežiūrint žmogiškų to žvejo įpėdinių ydų, — žodžiu, kaip tikrai verta Dieviškojo Įsteigėjo.

Leroy. Kai man, tai ir be tekstų ir ilgų įrodymų atrodo aišku, kad iš krikščionybės požvilgio žiūrint popiežystė turi egzistuoti, nes, kaip kalbėjome vakar, krikščionybė, Bažnyčia ir bažnytinė viršenybė yra neatskiriamos sąvokos; bet krikščionybė iš savo esmės yra visuotinė, tad ir visuotinę viršenybę turi turėti.

Deville. Gali būti ir tautiškų bažnyčių, kaip pagal Povilą yra naminių ir bendruomeninių bažnyčių; o tų bažnyčių santarvė Kristuje sudarys, draugėn suėmus, visuotinę Bažnyčią.

Kunigas. Kokia santarvė, klausiu, turi sudaryti visuotinę Bažnyčią? ar ta, kuri sako: mes, tos šalies Bažnyčia, tikime Kristaus Dieviškumą, Trejybę — jūs, kitos šalies Bažnyčia, viena ir antra neigiate, tačiau gyvenkime sutartinai! — mes krikštijame vandeniu Trejybės vardu, laikome mišias, jūs krikštijate žmonijos vardu, juokiatės iš mišių, tačiau būsime broliai!!? — Tokia santarvė gali būti, savo keliu, pageidaujama civiliniuose santykiuose vienoje valstybėje, bet ji nieku būdu nesudaro vienos Bažnyčios. Viena Bažnyčia stovi vienu tikėjimu, o ta ti-

kėjimo vienybė, kaip jau žinome, priklauso nuo mokančios vyresnybės vienybės. Vakar įrodinėjome prieš jus, protestantus, protu ir faktais, kad be vyresnybės nieku būdu nebus galima pasiekti bendro tikėjimo vienybės; bet ir pati rytų Bažnyčia tai principe pripažįsta, mato vyskupuose mokančią valdžią, organus, per kuriuos Šv. Dvasia Bažnyčią valdo; be to, ji pripažįsta, kad Bažnyčia turi būti vienas orgnizmas, kad turi turėti vieną griežtai privalomą tikėjimą; tad iš tikro turi pripažinti, kad turi būti vienas visuotinis vyskupas, kuris būtų tos vienybės organas. Tai, ko dabar stačiatikiai ir iš dalies anglikonai laikos: kad vietines bažnyčias Šv. Dvasia moko ir valdo per vyskupus, o santarvę tarp vyskupų vykdo be žmogiško organo, — yra priešingų pradų — katalikiškų ir protestantiškų — lipinys.

Deville. Iš rytų Bažnyčios postovio atsakau. kad kuopinis Bažnyčios vienybės organas yra suvažiavimai.

Kunigas. Į tai vėl jau šimtą kartų buvo atsakyta, kad Bažnyčios vienybė turi būti tolydinė ir gyva, negali priklausyti nuo malonės išorinių sąlygų, nuo kurių galimumas sušaukti suvažiavimą būtinai priklauso.

Bet dar ir ką kita atsakysiu. Pats schizmos faktas tą klausimą išsprendė. Jei nebūtų rytų Bažnyčios atskilimo, schizmos, dar būtų galima, sakysime, ginčytis dėl klausimo: ar ekumeniško suvažiavimo neužtenka kaipo bažnytinės vienybės organo? Bet schizma įvyko; graikai tuo kaltina Romą, Roma — graikus; — bet nepriklausomai nuo to ginčo yra faktas, kad nuo to laiko negalimas visuotinis suvažiavi-

mas, kuris būtų orus pačių graikų ir jų suvažiavimų teorijos šalininkų akyse. Į popiežių šaukiamus suvažiavimus jie nenori atvykti, arba, kaip tvirtina, negali; skyriumi, be vakarinės Bažnyčios dalies, ekumeniško suvažiavimo, kaip patys pripažįsta, sušaukti taip pat negali; tad pagaliau pagal jų teoriją nieku būdu negali prieiti prie suvažiavimo. Jie sako, kad čia lotynininkai kalti; — jei taip yra, sakau, tai dar labiau įrodomas pagrindinis ydingumas Bažnyčios pastate, kaip jie jį supranta, jeigu galėjo atsitikti, kad visi rytų krikščionys be savo kaltės tūkstantį metų negalėjo susivažiuoti į suvažiavimą, t. y., galėjo išbūti be to, kas, pasak jų, yra vienintelis Bažnyčios vienybės organas ir jo veiksmų ir neklystamų sprendimų sąlyga.

Stebimės, kad Pietų Amerikos respublikose kartas nuo karto konstitucijose aikštėn iškyla nenumatytų spragų; iš čia kyla susirėmimų, kurių negalima išspręsti teisiniu keliu, ir todėl kyla — revoliucijų. Tas spragas aiškiname tų kraštų konstitucijų kūrėjų trumpu protu. Bet ar galime pamanyti, kad Dievas, visa žinąs Bažnyčios įkūrėjas, suteiktų jai tokią radikaliai ydingą konstituciją?

H a i n b e r g. Tiesa, kad rytų Bažnyčia, be popiežiaus, mažiau gyvumo rodo, mažiau paslenka, kaip vakarų Bažnyčią; bet todėl ji sugeba gyventi sutarmėje su valstybėmis, kuriose ji įsikūrė. Ne tik su valdovais krikščionimis, bet ir su padišachu ji kažkaip moka taikingai susiprasti ir ramiai jų valdžioje gyvena. Katalikų Bažnyčia, priešingai, amžinai kovoja su valstybėmis. Kol Vakarai suburti po imperatorių valdžia, Bažnyčia kovoja su impera-

toriais dėl investitūrų, dėl įtakos Italijoje, suskaido Italiją į gvelfus ir gibelinus. Kada gi vakarų valstybės išsklyja, ji vėl su kiekviena skyrium kovoja, pradedant nuo ginčo su Pilypu Gražiuoju iki mūsų laikais įvykusio „kulturkampfo" Vokietijoje. Ar muša ar yra mušama, persekioja ar yra persekiojama, tai nesvarbu — gana, kad niekad negali susitaikinti. Tas faktas mane per visą Vakarų istoriją stebina. O jo priežastį matau ne paskirų popiežių ambicijoje — buvo juk jų tarpe įvairių temperamentų žmonių — bet pačioje popiežių, kaipo tokių, institucijoje. Pripažįstu Kunigui, kad ta bažnytinės valdžios vienybė turi savo gerų pusių grynai bažnytinėje sferoje; bet jos yra menkos, palyginus su neigiamomis pusėmis, kurias prityrimas parodė. Ta valdžios vienybė su vienu aukščiausiu hierarchu padaro, kad katalikų Bažnyčia yra valdžia valdžioje, valstybė valstybėje — kas jau teisininkams yra monstrualybė. Negana to, kadangi ta neva dvasiška, bet materialinėmis priemonėmis sucentralizuota valstybė yra didesnė už kiekvieną pasaulinę valstybę, o savo galvą turi ne jos ribose, tai net ir paskiroje pasaulinėje valstybėje neišsitenka. Iš antros pusės, nieku būdu negalima pasakyti, kad valstybė išsitenka Bažnyčioje, nes ji juk nėra jos organas: valstybė yra arba aukščiausia ir nepriklausoma bendruomenė, arba nėra valstybė. Iš čia išeina, kad nieku būdu bendruomenė nesiduos harmoningai sudedama su kita ir kad net kada viršininkai rodys geros valios, nuolat kils ginčų dėl kompetencijos, dėl valdžios ribų. Katalikai yra amžinai traukomi dviejų, nuo savęs nepriklausančių valdžios centrų, ir todėl niekad ne-

gali nurimti; o tas nerimas, kontaktu, veikia ir kitus gyventojus, ir rezultate tiek žmonų religijai, tiek valstybės jėgai žalos padaro. Tas piktas, kaip jau sakiau, glūdi pačioje popiežių institucijoje. Ir todėl, nors neneigiu tos institucijos gerų pusių ir nuopelnų, tačiau manau, kad ją pasmerkia ne tik teisės filosofija, bet ir istorinis prityrimas.

Don Pardoval. Leisiu sau pasakyti, kad ši pažiūra per toli nuvažiuoja dviem kryptim. Visų pirma, kova tarp valstybės ir Bažnyčios nėra nei visuotinė, nei nuolatinė, bet tik sporadinė. Gražiausieji katalikiškų tautų istorijos lakštai — gana gausūs lakštai, Dievui dėkui! — pasižymi visiška jų harmonija su Bažnyčia, stiprinančia įgimtas tų tautų dorybes ir jėgas. Nesiimu skaičiuoti, nes nebaigčiau. Antra, kada kyla konfliktų ir kovų, tai ju priežasties nereikia ieškoti pačioje popiežių institucijoje, bet kiekvienu atskiru atveju priežastį bus lengva surasti vienos arba antros kovojančių šalių žmogiškam ydingume. Kartais kalti popiežiai, kurie be reikalo maišo bažnytinį orumą į kaimyninių valstybėlių politikos sūkurius; dažniausiai kalti pasauliniai valdovai, kurie, įsiviešpatavę ir susilaukę tam tikro pasisekimo, lengvai netenka žmogiško jausmo, nepakenčia jokių ribų, bendrai, viso, kas nėra jų kurta; o kadangi jie visados randa katalikų Bažnyčioje dvasinę jėgą, pasireiškiančią nepriklausomai, nekliudančią jiems, tiesa, karaliauti, bet neleidžiančią jiems sielas valdyti, — todėl pradeda kovoti su Bažnyčia. Tokia yra didesnio masto persekiotojų istorija, pradedant nuo išdidžių Hohenstaufų, Fridricho I ir II, iki kunigaikščio Bismarcko ir jame įkūnytų naujųjų

laikų prūsų. Pasiekusi galybės zenitą, pergalėjusi Prancūziją ir įgijusi imperatorišką Vokietijos vainiką, ta valstybė turėjo pajusti, ko pirma visai nejautė: kad katalikybė jai kliūva vien dėl to, kad nėra jos kreacija — ir pradėjo ją persekioti. Pasitaiko ir kitų priežasčių karams su Bažnyčia iš viešpataujančiųjų pusės: kai kada tai būna godumas, kaip pas Pilypą Gražųjį, kai kada paprasčiausia menkysta, kaip pas Juozapą II; bet visados persekiojimų priežastys yra kažkokie valdovų ar žmonių užsivarymai, aistros; sunkumai gi suderinti dvi sferas, dvasinę ir pasaulinę, ypatingi kompetencijos klausimai, yra tik sunkumai legistams; kartais jie eina pretekstais ir valdovams, kurie nori persekioti Bažnyčią, bet niekad nebūna to noro priežastis. Tie sunkumai kaip tik yra išsprendžiami konkordatais. Tačiau net kada konkordatų nėra ir net kada valstybė iš savo pusės daugelyje punktų konkordatą sulaužo, dar su gera valstybės valia galı būti išlaikyta taika ir abiejų valdžių bendradarbiavimas žmonių gerovei — ką įrodo šiųdienė Ispanija ir Austrija.

Leroy. Tos pastabos yra neabejotinai teisingos; tačiau man rodos, kad ir pono Hainbergo pusėje yra kiek tiesos. Ar šiaip ar taip, katalikų Bažnyčioje yra kažko tokio, kas pasauliui neduoda nusiraminti.

Miss Wilson. Ir man taip pat rodos.

Hainberg. Kada per tiek šimtmečių tokios įvairios galybės kovojo su Bažnyčia, tai paprasta logika liepia daryti išvadą, kad kokia nors to priežastis ir pačioje Bažnyčioje turi glūdėti.

K u n i g a s. Aš nesipriešinu tam, ką Don Pardoval sakė, bet, iš kito požvilgio žiūrėdamas į dalyką, sutikčiau su tuo, kad Bažnyčia niekad pasauliui neduoda nusiraminti. Tačiau tai, mano nuomone, nemažina Dieviškos jos kilmės, priešingai, yra naujas ir puikus tos kilmės įrodymas. Su katalikų Bažnyčia kovojama ir ji persekiojama, nors ir ne visisados ir ne visur, nepalyginti daugiau, kaip su bet kuria kita religija — tai tiesa, gerbiamieji. Bet ir pirmykštė, senkrikščioniška Bažnyčia buvo persekiojama, siuntė tikinčiuosius į kankinystę, ir Jeruzolimoje, ir Romoje, ir persų valstybėje, ir kur tik buvo — persekiojama ne tik valdovų, bet ir žmonių, ir filosofų, ir legistų. Tą persekiojimų palikimą tiesioje linijoje paveldi iš senųjų krikščionių joks kitas tikėjimas, bet tik viena katalikų Bažnyčia. Vakar kalbėjome apie įvairias tos Bažnyčios tapatybės žymes su senkrikščioniškąja; štai dar viena žymė viršaus. O ta žymė yra Kristaus mylimosios sutapatinimas su jos Dieviškuoju Mylimuoju ir daugelio Kristaus pranašysčių išsipildymas: kad jo mokiniai kęs priespaudą pasaulyje; kad jei Jo nekentė, tai ir jų nekęs; kad neatėjo taikos, bet kardo leisti į žemę.

D e v i l l e. Bet Kunigas maišo visai skirtingus dalykus! Krikščionybė, eidama į pasaulį, turėjo išstumti pagonystę, pagonystė suprantamai kovojo jėga, krikščonybė — Dievo dvasia ir todėl laimėjo. Bet tuo, kad laimėjo, ta kova su valstybine galia ir neteko pagrindo Vien tik krikščionybės skiltis, sukonstituuota į katalikų Bažnyčią, amžinai sukeldavo konfliktų, net ir su krikščioniškomis valstybėmis.

Kunigas. Kokia teise galima sakyti, kad kova tarp valstybės ir krikščionybės neteko pagrindo? Argi nėra kito prieštaringumo tarp pasaulio ir Dievo karalystės, kaip tik stabų garbinimas? O kada puikybė, herezijos dvasia ir kiti veiksniai, kurie sudaro aną Kristaus iškeiktą pasaulį, paims viršų kurioje nors valstybėje, kad ir krikštytoje, ar neturi būti tarp tos valstybės ir Dievo karalystės kovos? Jeigu mes pagaliau giliau įžvelgtume į senkrikščioniškos Bažnyčios persekiojimų priežastis, ne į paragrafus, kuriuos kodifikavo Ulpianas, bet į psichologinį pagrindą, kuris veikė imperatorius, tai tikrai pagrinde rastume tą pačią priežastį, kuri, kaip gerai įrodė Don Pardoval, lenkdavo naujųjų laikų protestantus kovoti su katalikų Bažnyčia. Taip pat, kaip jie, Romos imperatoriai susidurdavo su apribojančiu jų visagalybę įsitikinimu: prieš tai viskas buvo jų, dabar jie pirmą kartą išgirsta, kad štai yra imperatoriaus o tai Dievo — ir tai labiausiai juos įnartino.

Pagaliau, nenagrinėdamas toliau tų psichologinių klausimų, sakau: jei tuoj po Konstantino atvertimo valstybė įgyvendė visą evangeliškąjį idealą, tokiu atveju sutinku, priežastis kovai tarp valstybės ir Bažnyčios nustojo egzistavusi; bet jei valstybė išsaugojo dar daug Kristui priešingų pradų, jei tie pradai istorijos eigoje nekartą apvaldydavo paskirų valstybių valdovus, — tai tarp tų valstybių ir Dievo karalystės turėjo būti kova, turėjo būti Dievo karalystės persekiojimas. O tokiu atveju, tarp daugelio bažnyčių, kurios nori rodytis Kristaus, ta viena turi Dievo karalystės žymę, kuri yra tų persekiojimų auka ir kuri jienus dvasiškai priešinas, — ne tos, ku-

rios negali būti persekiojamos, nes lenkias visiems pasaulinių valdovų karpisams.

Miss Wilson Argi Kunigas mano, kad vien tik katalikai klauso sąžinės balso? argi mano, kad jie vieni atskiria, kas yra imperatoriaus, kas yra Dievo?

Kunigas. Žinau, kad yra protestantų ir rytų Bažnyčios sekėjų, kurie tai puikiai atskiria ir kartais kenčia už savo įsitikinimus; bet konstatuoju, kad to nedaro nei protestantizmas, kaipo bažnytinė bendruomenė, nei rytų Bažnyčia nuo schizmos laikų; vien tik katalikų Bažnyčia gali tai daryti ir daro; ir todėl ji yra ypatingai persekiojama, kaip, gerbiamieji, pastebėjote. Kristus ne tik abstrakčiame principe atribojo imperatoriaus sferą nuo Dievo arba religijos sferos, bet ir parėmė tą principą konkrečia institucija: pirma sfera jau natūralia tvarka priklausė valstybei, antrą Jis patikėjo savo Bažnyčiai. — Žmonija mūsų laikais, norėdama laiduoti savo politinę laisvę, įvedė valdžios paskirstymą: vienam pavedė įstatymdavystės galią, kitam—teisimo, ir dar kitam—vykdomąją, ir tą paskirstymą pavadino konstitucija. Štai prieš 19 šimtmečių Kristus suteikė žmonijai nepalyginti kilnesnę konstituciją, apsaugančią nuo tironijos esmingiausią jos dvasios laisvę ir orumą, paskirstymu tarp pasaulinės ir dvasinės valdžios.

Hainberg. Neginu, kad šioje pažiūroje yra kažko kilnaus. Tačiau aš dar grįžtu prie savo: sunku man suprasti, kad Kristus negalėtų išgalvoti kitos konstitucijos žmonijai, kaip tik tokį valdžios paskirstymą, kuris amžinai gimdo istorijoje konfliktus, kentėjimus ir kovas. Juk tai reikėjo numatyti!

Don Pardoval. Kristus visa tai, pone Hainberge, numatė ir net išpranašavo; tačiau, steigdamas savo religiją, neklausė apie tai, kas duosis ramiausiai į pasaulį įvedama — tokiu atveju būtų visai ką kita padaręs — bet, kas labiausiai žmoniją pakilnins ir prikels prie Dievo, kad ir vargo, kovos ir kentėjimų kaštu. Savo dogma užkliudė žmogaus proto puikybę, ir todėl sukilusi filosofija ir mokslas ėmė kovoti su jo Bažnyčia; savo įsakymais užkliudė žmogaus aistrų nežabotumą, ir todėl tos prieš jį kyla ir šnypščia; užkliudė, kaip Kunigas sakė, valstybės visavaldybę, pastatydamas religiją aukščiau jos jurisdikcijos, ir todėl supagonėjusios valstybės persekioja Bažnyčią. — O ar Bažnyčiai tai taip blogai išeina? Tai, kas dėjos kankinių laikais: kad tikėjimas stiprėjo ir platinos, kad dora grūdinos ir net iki heroizmo išaugo, širdys kilnėjo ir kilo aukštai virš žemės — tai per vėlesnius Bažnyčios persekiojimus didesniu ar mažesniu laipsniu kartojos. Tai yra, gerbiamieji, viena iš priemonių, kuriomis Dievo Apvaizda kuopia Bažnyčią nuo žemiškų skretenų: kartas nuo karto apleidžia ją persekiojimais.

Kunigas. Tai yra tik viena pusė; aš dar sau leisiu atkreipti gerbiamųjų dėmesį į antrą pusę, t. y. į tai, kas ištinka istorijos bėgyje tas Bažnyčias, kurios, atmetusios bažnytinės valdžios pirmatį ir vienybę, kaip sakė p. Hainberg, taikingai sugyveno su valstybėmis. Apie protestantizmą jau vakar kalbėjome; meskime dabar žvilgsnį į rytų Bažnyčių istoriją. Atskilusi nuo vienybės su Roma, jos patenka į vergišką pasaulinių valdovų priklausomybę, praranda bet kokią dvasinę laisvę, bet kokią

galią, kuria galėtų pasiremti jai priklausančios sielos. Jei kada jose pasireiškia jėgos, dvasinio atsparumo, tai tik, kaip sakiau, individualaus, nykstamo, niekad Bažnyčios, kaipo tokios, nerodė atsparumo valstybės kišimamsi. Ir tiesą pasakius, kitaip ir negali būti. Tik Bažnyčios katalikiškumas, įgyvendytas visuotinėje dvasinėje valdžioje, gali iškelti Bažnyčią aukščiau valstybės persvaros. Viename, antrame krašte ją engia, stengias palenkti, perdirbti, bet ji yra ir už tų kraštų, ji ten jaučias solidari su pasaulio katalikiškumu, jaučias aukščiausios Galvos įtakoje; gali kentėti, bet persidirbti verčiama negali. Kada gi Bažnyčios dalys, esančios įvairių valstybių ribose, stoja skyriumi, atsiskiria nuo bažnytinės valdžios vienybės, jau tuo pačiu jos tampa tautinėmis, valstybinėmis Bažnyčiomis ir negali nepasiduoti aukščiausiai valdžiai, kuri tuose kraštuose viešpatauja. Tai eina iš dalykų esmės, kad taip turi atsitikti — ir faktiškai taip visada atsitiko.

Po schizmos, kol dar tveria Bizantijos valstybė, apsiausta senosios didybės nimbo, tol ir Bizantijos Bažnyčia išsaugo visuotinumo pavidalą rytuose, bet tampa visiška imperatorių verge. Imperatoriai sprendžia apie tikėjimą, liturgiją, kanonus, keičia patriarchus pagal kaprisą; aukščiausiais Bažnyčios viršininkais skiria favoritus, šventpirkius, nemokėlius, dvaro eunuchus, heretikus. Mėnulio įsiviešpatavimas šv. Sofijoje yra dar, palyginus su tuo, kas prieš tai buvo. Apvaizdos malonė rytų Bažnyčiai, nes bent turkas, neišmanydamas bažnytinių reikalų, nesikiša į juos ir, priešingai, stiprina patriarcho valdžią, primesdamas jam net pasaulinius krikščionių interesus.

Bet ir tas jungas, nors ir mažiau skaudus, nemažiau rytų Bažnyčią krikdo. Šventpirkystė tampa iš dalyko būtinumo hierarchijos norma: patriarchas turi išpirkti iš turko savo pakėlimą, konsekventiškai vyskupai turi pirktis sakrą iš patriarcho, kunigai iš vyskupų, nes pinigai iš niekur nesiima. O juk šventpirkystė yra Apaštalo iškeikta, tiek rytų, tiek vakarų kanonų pasmerkta ir nugalina taip užimtas bažnytines vietas.

Negana to — įsidėmėkite tai, gerbiamieji — politinė otomanų valstybės vienybė tampa šiokios tokios rytų Bažnyčios vienybės sąlyga. Šiandien žiūrime į tą įdomų, iš bažnytinių dėsnių negalimą, bet tomis sąlygomis labai natūralų reiškinį, kad kai, otomanų valstybei silpnėjant, nuo jos viena paskui kitą atsiskiria paskiros krikščioniškos provincijos: Graikija, Rumunija, Serbija, Bulgarija, kiekviena iš jų greit pajunta, kad nėra geros racijos priklausyti prie konstantinopoliškės Bažnyčios ir, nepaisydama jos rūstybės ir keikimų, atsiskiria ir susitvarko į autokefališką Bažnyčią. Tą pat daug anksčiau padarė Maskva, kaip tik pajuto savo valstybinę jėgą ir Cargrado žlugimą. Kiekviena gi tokia tautinė Bažnyčia vėl priklauso nuo malonės ir nemalonės imperatoriaus, kunigaikščio, ar hospodaro, valdovo to krašto, kuriame yra. Maskvoje, pav., Izidorių, sugrįžtantį iš Florencijos suvažiavimo, Vosylius III liepia vyskupams iškeikti — ir vyskupai jį iškeikia, ir jis tik pabėgdamas išsigelbsti nuo laužo. Vosyliaus įpėdinis Ivanas III, sužinojęs apie Cargrado paėmimą, jau pats net rituališkai kelia metropolitus, tarp jų ir jauną dvariškį, Danielių, kuris jo bigamiją aprobavo. Tuo pačiu laiku kitų rusų sričių kunigaikščiai

nori atitraukti savo cerkves nuo Maskvos metropolijos — ir be pasipriešinimo šešėlio tos cerkvės atitrūksta ir steigia naujas metropolijas. Ivanas IV Baisusis visą eilę metropolitų kelia, verčia, engia, cerkvėse niekina, ant laužų degina. Borisui Godunovui pasinori turėti Maskvoje patriarchą — ir tučtuojau įsisteigia Maskvos patriarchatas, ir pats Cargrado patriarchas, Jeremijas II, bastydamasis anuomet po tuos kraštus, nesvyruoja, už atitinkamą atlyginimą, patvirtinti tą kanonišką absurdą. Sekančiame šimtmetyje caras Aleksiejus panorsta reformuoti liturgines knygas; tūkstančiai žmonių priešinas, mato tame senojo tikėjimo laužymą, bet patriarchas Nikonas ir valdiška cerkvė reformą įgyvendo, o tūkstančiai žmonių žūva po botagu ar ant laužų. Pagaliau Petrui Didžiajam pasirodo, kad ir šiaudinis patriarchatas jam kliudo, panaikina jį ukazu ir jo vietoje steigia nelygu ministerinį biurą religiniems reikalams, vadinamą šv. Sinodu, kad ne tik dalyku, bet ir forma būtų aišku, jog niekas kitas, kaip tik imperatorius yra cerkvės Galva; — ir tas paskutinis perdirbinis, kuris kūliomis apverčia visus suvažiavimų kanonus ir visus supratimus apie bažnytinę jurisdikciją, įvedamas į cerkvę lygiai sklandžiai, kaip ir pirmesnieji. O kada pagaliau prieš 10 metų oficialiu valstybės aktu, kuriuo apibrėžiamos „valstybinio teisės egzamino taisyklės", buvo formaliai uždokumentuota bažnytinė imperatoriaus viršenybė, tvirtinant kad rytų cerkvė išsižadėjo savo valdžios ir ją perdavė imperatoriui, tai tas formalumas niekieno, išskyrus Solovjevą, nepatraukė dėmesio, tiek tai tik išreiškė nuo amžių egzistuojančią tikrovę. — Bijote, gerbia-

mieji, popiežių absoliutizmo? — žiūrėkite, į kokį absoliutizmą eina Bažnyčia, kuri veržias iš po popiežių valdžios!

Tokiomis sąlygomis, tikrai kovos tarp valstybinio ir bažnytinio prado nėra jokios; tačiau ne todėl, kad tarp jų yra taika, harmonija, bet tik todėl, kad bažnytinis pradas visai nepajėgia ginti sau Dievo patikėtą barą ir duodas ir turi duotis valstybei niekinamas, lenkiamas, perdirbamas, visiems pasauliniems reikalams naudojamas. Suprantamas dalykas, kad tokia Bažnyčia nieku būdu negali vykdyti antgamtinės Kristaus siuntybos. Apie baisų rusų cerkvės nusmukimą, nežiūrint įgimto rusų tautos religingumo, nėra reikalo plačiai kalbėti, nes patys nuoširdūs rusų patriotai kruvinomis ašaromis tą nusmukimą yra apverkę. Toks Aksakovas, pav., prisipažįsta, kad cerkvės perdirbimas į valstybės departamentą „atėmė sielą tai cerkvei"; karčiai skundžias, kad „kalėjimu įrodinėjama kitatikiams ortodoksijos tiesa": o kada patys cerkvės hierarchai pripažįsta, kad kitaip pusė žmonių pereitų į kitus tikėjimus, jis tuo piktinas ir daro išvadą, kad „cerkve tur būt yra netikra avidė, kurios ganytojas yra policininkas, knutu suvaręs paklydusias aveles"! — Teisingas piktinimasis, teisingiausias graudinimasis, bet dar viena reikia pridurti, į ką tie rusų patriotai neatkreipia dėmesio, t. y. kad taip blogai turi būti ir kitaip negali būti, kol Cerkvė yra tautinė Bažnyčia, nes, kaip prieš tai įrodžiau, kiekviena Bažnyčia, kuri iš principo užsidaro vienos valstybės sienose, būtinai turi patekti po tos valstybės viršenybe; o vienintelis būdas, kad Bažnyčia išsaugotų valstybių at-

žvilgiu savo nepriklausomybę, yra tas, kad turėtų savo tarptautinę bažnytinę valdžią.

Deville. Aš pagaliau Kunigui pripažįstu raciją prieš rytų Bažnyčią. Kai laikoma vyskupus Dievo organais mokyti ir valdyti Bažnyčios kūną, tai aiškus dalykas, kad nuosekliai reikia pripažinti vieną vyskupų vyskupą, jei norima turėti vieną bažnytinį kūną ir vieną mokslą. Tačiau gi visas tas jūsų Kristaus Bažnyčios supratimo būdas, man rodos, ar šiaip ar taip, yra perdaug išorinis; mintis, kad kas kitas, kaip Kristus, būtų Bažnyčios galva, yra man grasi... Ha! jei dvasiškiau suprastume Dievo Bažnyčią, tai būtų galima kreipti akis į katalikybę...

Kunigas. Taurus pone Deville, taip ilgai tarpusavyje kalbamės, o dar mūsų tamsta nesupratai! Bažnyčia mūsiškai yra „šventųjų miestas", t. y. dvasinė bendruomenė visų, kurie antgamtiniu gyvenimu, tikėjimu, ar meile, ar palaimintu regėjimu yra susijungę su Kristumi — ar dar yra žemėje, ar skaistykloje, ar jau danguje — ar Senajame Įstatyme gyveno, laukdami Kristaus, ar Naujajame Jį turėdami — ne tik žmonės pagaliau, bet ir angelai. Tie visi yra Bažnyčios nariai, o Kristus yra jos Galva, versmė, iš kurios semia gyvybę, semia įvairai pagal savo stovį: eina prie tikslo, arba yra jį jau pasiekę.

Taip suprasta Bažnyčia, kad ir santykyje su Kristumi, savo galva, vadinama jo kūnu, pati savaime yra grynai dvasinė, nes priklauso nuo grynai dvasinio susijungimo su Kristumi. Štai kada atėjo laikas Dievui pasirodyti su kūnu, jam patiko ir tai Bažnyčiai suteikti kūną. Sudarė jis to kūno

gemalą iš Galilėjos žvejų saujelės, nelyginant iš žemės dumblo, įkvėpė į jį savo Dvasią ir davė jam tą uždavinį, kad sutrauktų į save tamsią žmonijos masę, perdirbinėtų ją į dvasias ir jungtų su dvasiškąja Galva. Tokiu būdu mistinis Kristaus kūnas auga, pasak Apaštalo, „iki Kristaus pilnybės saiko", t. y. iki to tobulo saiko, kuris prieš amžius buvo atsieikėtas. Ir tada Avinėlio mylimoji, jau pilna garbės, be raukšlės ir dėmės, kels su juo amžinas jungtuves.

Taigi, Bažnyčios kūnas egzistuoja, ne amžinai kaip pati Bažnyčia, bet nuo Kristaus dangun žengimo iki teismo dienos. Tas kūnas, kaipo toks, turi turėti savo išorinius organus, savo regimą galvą, kol įvykdys savo uždavinį žemėje. Tie organai, ta galva yra Kristaus įrankiai, kaip prieš tai aiškinome, bet kaip tik todėl, kad yra įrankiai, o ne kokie Kristaus pakaitai, Jis turi būti išvidiniu veikėju ir dvasine Bažnyčios galva. — To Bažnyčios kūno reikalą, raciją galima lengvai suprasti — beveik visi jūs, gerbiamieji, supratote. Bet jei ir racija nebūtų suprasta, negalima abejoti, kad Kristus jo norėjo ir nustatė. Dalykas yra ir perdaug aiškus evangelijoje ir perdaug regimas istorijoje. Taigi, reikia gerbti ir mylėti visą tą Bažnyčią, kaip ją suformavo Kristus: dvasišką Bažnyčią ir išorinę Bažnyčią — Bažnyčios kūną ir sielą, nes tai yra vienas mistinis asmuo, viena Kristaus mylimoji, kurią Išganytojas pamilo ir pašventė.

S i e m i o n o v a s. Aš Cerkvei daromų dogmatinių priekaištų, kaip sakiau, nemoku ir neketinu atremti; bet grįžtu prie klausimo, kuris man ypatingai rūpi ir kurį taip pat Miss Wilson mūsų šios dienos

pasikalbėjime iškėlė, būtent: kad Bažnyčios, būdamos išorinis religijos pavdalas ir istorijos išraiška, turi būt tautinės, kitaip negali būti tautų sielai priderintos. Štai rytinė krikščionybės santvarka tai leidžia: matome visur anoje pusėje tautines Bažnyčias; katalikiška gi santvarka yra regimai priešinga tautybei; tiktai tie vakarų kraštai turi tautines Bažnyčias, kurie išsimušė iš po popiežių valdžios. Štai aš negaliu savo galvoje sutalpinti, kad išsiginti tokio kilnaus jausmo, kaip tautinio, Kristus galėjo reikalauti.

Don Pardoval. Kristus nereikalauja tautinių jausmų išsiginti, bet nenori, kad jie įeitų į religijos sferą. Tautybė yra natūralus istorinio žmonijos išsiplėtojimo padarinys, krikščionybė yra duota iš dangaus; tautybė išskiria žmones, tuo pačiu juos lengvai atitolina ir sukivirčija, krikščionybė apreiškia jiems, kad yra broliai, artina ir jungia juos. Tai yra du pradai, kurie neišskiria vienas antro, bet pasilieka skirtingose sferose. Štai Bažnyčia yra pati suvisuomeninta krikščionybė, tad negali būti tautinė. Tegul valdžios būna tautinės, kariuomenės tautinės, tegul literatūra, santvarkos, papročiai būna tautiniai; bet apie tautinę Bažnyčią, gerbiamieji, man nekalbėkite, nes tuo prieštaraujama krikščionybės idėjai — ir prityrimas tų amžių, apie kuriuos kalbėjom prieš valandą, gana griežtai, man rodos, pasmerkė tautines Bažnyčias.

Miss Wilson. Nežinau iš karto, ką į tuos įrodymus atsakyti; tačiau jaučiu, kad tame visiškame tautinių jausmų išskyrime iš religijos ir pamaldumo sferos yra kažko nenatūralaus, kas negali būti

gryna tiesa. Man rodos, kad don Pardoval reikalauja kažkokio žmogaus suskaidymo į du klodus, kurio iš tikrųjų negalima įvykdyti. Nebūti anglė Bažnyčioje, o prie rašomojo ir salione būti negaliu.

L e r o y. Tamstos protestas yra gražus ir labai suprantamas širdies reagavimas; bet veltui! negalima nepripažinti, kad iš aukšto krikščionybės postovio don Pardoval turi raciją. Patriotizmas yra aukščiausia moralinė viršūnė, į kurią pakilo senovės žmonės; jie skatino tuos žmones didvyriškų žygių atlikti, bet kartu ir nekęsti viso, kas svetima. Krikščioniškais laikais patriotizmas nenustojo būti itin graži natūralinė dorybė, tautybė nenustojo vaidinti rolės pasaulyje. Bet krikščionybė, kaipo tokia, nieko bendro su tuo neturi. Ji yra visuotinė religija — arba visai niekas; o kadangi nėra, kaip buvo pasakyta, atitraukta, bet Bažnyčioje suvisuomeninta religija — tad ir Bažnyčia turi būti visuotinė, o ne tautinė. Kai kam ta išvada gali nepatikti, bet ji neišvengiamai, man rodos, išplaukia iš krikščionybės visumos.

S i e m i o n o v a s. Ta atitraukta dialektika mano akyse dar labiau supainioja visą reikalą; gal kaip tik todėl, kad yra atitraukta, o gyvamę pasaulyje viskas yra suraizgyta ir be galo sukomplikuota. Aš, lygiai kaip Miss Wilson, negaliu suprasti krikščionybės, kaipo susitinkančios su vienu aprėžtu sielos punktu. Arba visa siela priglus prie krikščionybės ir viską krikščioniškai supras ir pamils, arba nebus tikrai ir visai pilnai krikščioniška. O kad toks sielos prigludimas būtų galimas, reikia, kad pati krikščionybė tobulai atitiktų žmogaus sielą ir visas jos aspi-

racijas, kaip, gerbiamieji, prieš šias dienas lenktyniaudami įrodinėjome. Taigi, žmogaus sieloje yra tautinis jausmas, ir tai neatsitiktinis, ne savavališkas, bet prigimtas ir gražus; tad kažkas teisingai manyje atstumia katalikišką krikščionybę, kuri išskiria tą jausmą, ir traukia prie rytų krikščionybės ir Bažnyčios, kurios į ją atsižvelgia ir gerbia.

Hainberg. Šitoje diskusijoje aš stoviu ponų Pardovalio ir Leroy pusėje, su tuo skirtumu, kad dar toliau ta kryptimi einu. Man rodos, jie, nepripažindami prieštaringumo tarp nacionalizmo ir krikščionybės, patys save truputį apgauna. Iš jų pačių apibrėžimo matyti, kad esama prieštaringumo. Pasakykime stačiai, kad yra dvi jėgos, kurios saikingai atsveria viena antrą, kaip fizinėje gamtoje pritraukimas ir atstūmimas, o jų rezultantas pažymi naująją laikų žmoniją.

Kunigas Man rodos, kad beveik kiekvienoje iš tų pažiūrų yra kiek tiesos, bet prisimaišė kiek ir nesusipratimo — kas mums, bendrai, ypatingai lengvai atsitinka, kada tik paliečiame jausmų sferą.

Iš tikrųjų krikščionybė pilnai Dievo karalystę apima arba bent siekia apimti ir tobulinti viską: vienetai ir tautos, privačios dorybės ir patriotizmai, viskas turi joje idealią vietą — jeigu tik apsivalo nuo nekilnių priemaišų. Vienetai įeina į tos karalystės sudėtį, ne tik kiek yra iš prigimties panašūs, bet ir kiek yra individualūs, įvairiai gamtos ir malonės apdovanoti: todėl, pasak Apaštalo, viena Dvasia, o įvairios dovanos, įvairios funkcijos tame kūne, Apvaizdos numatytos. Tautos vėl yra aukštesnės eilės vienetai: jie yra ne žmogaus proto, kaip ak-

cinės bendrovės, bet istorinės žmonijos evoliucijos padarai, kuri, kaip ir gamtos evoliucija, yra Dievo darbas. Tautybė yra ta aukštesnio laipsnio individualybė, ta dvasinė žymė, kurią istorija išspaudžia ant tam tikros žmonijos dalies, gyvenančios ilgesnį laiką bendromis sąlygomis. Rasės vienybė, kalbos, religijos vienybė, valdžios ir savo valstybės vienybė yra padedamieji veiksniai, kurie gali mažiau ar daugiau priskubinti tautybės išsidirbimą; bet tikrasis veiksnys, kuris ją išdirba, yra, kaip sakiau, viena istorija. Valstybinis būvis paprastai yra reikalinga sąlyga, kad tautybė galėtų užsimegzti, bet kaip tik ta susidaro, valstybinis būvis gali žūti, o tautybė be jo gyvena, kaip matome, nelyginant siela be kūno. Tad Dievo karalystėje tautos neabejotinai turi savo vietą ir savo funkcijas, pagal Apvaizdos ketinimus. Ir nors nevisados galime tas funkcijas apibrėžti, nes Apvaizdos keliai yra, bendrai, nuo mūsų paslėpti, tačiau privalome tautybes, kaip Dievo darbą, gerbti ir tikėti, kad Dievas, kuris gamtoje nieko nepadarė veltui (kaip gamtos mokslų pažanga kaskart labiau konstatuoja), juo labiau šioje aukštesnėje žmonijos išsiplėtojimo sferoje nieko be tikslo nepadarė.

Patriotizmas vėl, arba savo tautos meilė, yra toje aukštesnėje sferoje tai, kas meilė sau vienete: geras dalykas, Dievo karalystei (kaip viskas gera) priklausąs, bet lengvai gendąs. Kaip meilė sau išsigema į egoizmą, tai yra, eksliuzyvią meilę savęs, turinčią kitiems tik abejingumo ir paniekos, taip patriotizmas lengvai išsigema į eksliuzyvią savo tautos meilę, tautinį egoizmą, niekinantį svetimus ir nekenčiantį jų. Tas tautinis egoizmas kartais turi kilnią išvaiz-

dą, todėl, kad nėra asmeninis, bet pagrinde jis visados yra ydingas ir klaidingas, gimdo tautinę puikybę, kuri akina ir net kenkia tautos pasisekimui. — Senovėje patriotizmas beveik visados su ta dėme apsireikšdavo; todėl, kaip sakė p. Leroy, kiršindavo tautas. Krikščionybė gydo tą patriotizmo ligą, moko, kad galima saviškius ypatinga meile mylėti, jiems savo jėgas švęsti, pripažįstant tame normalų Apvaizdos kelią, o šalia to ir kitas tautas gerbti ir mylėti. Ji net moko, kad tik tada žmogus gerai ir išmintingai myli savo tautą, kada ją myli drauge su kitomis, nes juk vienos tautos gerovė nepriklauso nuo kitos skriaudos, bet nuo atitinkamo bendradarbiavimo su kitomis visuotiniam žmonijos tikslui. Primenu Povilo prilyginimą apie sąnarius viename kūne.

Žodžiu, grynas patriotizmas išskiria žmones, kaip sakė p. Hainberg, — bet jų nekiršina; krikščionybė juos jungia, bet organiškai.

Miss Wilson. Gražiai visa tai ir su gilia tiesa pasakyta, bet ką tai turi bendro su katalikų Bažnyčia ir tautinėmis Bažnyčiomis?

Kunigas. Štai ta Dievo karalystė žemėje, apie kurios apjamą kalbėjau, yra katalikų Bažnyčia. Joje įvairios tautos išsitenka organiškai, jos prieglobstyje atlieka civilazacinius uždavinius, nes ir tai Bažčiai nėra svetima — ir joje vykdo savo religinius uždavinius, nes kiekviena tauta įneša savo indėlį teologijos mokslui, pamaldoms, bažnytiniam menui išplėtoti. Todėl ir mes, katalikai, sakome: „Ispanų Bažnyčia, Prancūzų, Vokiečių Bažnyčia“, suprasdami tuo organišką katalikų Bažnyčios dalį, tam tikros tautos su jai ypatingomis žymėmis įgyvendytą. Ir

be skrupulų savo tautinę Bažnyčią ypatingai mylime, tuo neatsakydami meilės visuotinei Bažnyčiai. Visuotinė Bažnyčia lygiai gerbia tautybes, kalbas, papročius ir niekad tokios formų vienybės neįveda, kad tautos dvasia nerastų jose tam tikro išreiškimo. Prašau įeiti į katalikų šventoves Anglijoje ir Italijoje, Vokietijoje ir Ispanijoje — vienas kultas, net vienos apeigos, o visame kame atsispindi kitas sielos koloritas. Kaip Miss taps katalike, tai turės teisę ir bažnyčioje pasilkti angle. — Ar ta atžvalga į tautinius tipus turi prieiti iki liturginių kalbų ir apeigų skirtingumo, tai klausimas, apie kurį galima daug „už" ir „prieš" pasakyti. Ar šiaip ar taip, jis nėra pagrindinis Bažnyčios akyse ir šiandien yra taip, kad katalikybės prieglobstyje kai kurios tautos turi savo ritą, kitos gi neturi. Viena yra pagrindinga, kad tas išsiskyrimas neitų iki mistinio Kristaus kūno vienybės sutraukymo į atskiras kraštų Bažnyčias; — o tai tikrai nėra tautybės, kaipo tokios, reikalavimas, bet seklios žmonių politikos užgaida. Kristus turi avelių iš įvairių tautų, bet nori, kad jos būtų vienoje avidėje.

Don Pardoval. Puiku; su taip suprastu tautybės suderinimu su Bažnyčia visiškai sutinku.

Miss Wilson. Tad pagaliau... ką turime daryti?

Don Pardoval. Atsiversti.

Miss Wilson. Kaip tai, atsiversti? argi nesame krikščionys?

Don Pardoval. Esate už Kristaus Bažnyčios.

Hainberg. Tai juk per daug be atodairos pasakyta.

Miss Wilson. Ir perdaug skaudžiai!

Kunigas. Galima truputį kitaip pasakyti. Esate perpus krikščionys — ir lygiai perpus katalikai — kadangi turite šį tą iš katalikų Bažnyčios ir tiek prie tos Bažnyčios priklausote. Jums, protestantams, gailestingas Dievas paliko Bibliją, ne jūsų teologams, kurie ją kraipo savo paklaidoms patvirtinti, bet tai daugybei religingų sielų, kurios nuoširdžiai Dievo ieško, o neturėdamos kitų Kristaus duotų priemonių, bent toje Biblijoje randa dvasiškos duonos trupinį — pastiprinimo savo tikėjimui ir peno savo širdžiai. Jums vėl, rytų atskalūnams, Dievas davė išsaugoti, šalia sakramentų, puikią liturgiją, išreiškiančią seną, nesuteptą priešschizminį tikėjimą, kad tie milijonai prastų ir pamaldžių sielų, kurios, netekusios daugelio kitų išganymo priemonių, apleistos jūsų papuvusių dvasininkų, iš tos liturgijos gautų šiokį tokį tikėjimo pamokymą ir dvasią pakiltų. Tas, kuris pasakė: „Gaila man minios“, taip gailestingai sutaisė, kad vieniems ir antriems paliko tie neįžagti šaltiniai. Ir neabejoju, kad Jo malonė, per juos, į daugelį širdžių prabyla ir padaro, kad daug sielų, penėtų tais trupiniais ir nieko nežinančių apie Bažnyčios visumą, dvasiškai prie jos priklauso.

Tačiau, pareiga visiškai priklausyti prie katalikų Bažnyčios, išeiti iš tarp tų, kurie jos priemenėje stovi ir protestuoja, ir įeiti pro tuos atvertus vartus — ta pareiga jums pareina, gerbiamieji; uždėjo ją jums ir visiems Kristus. Ir, tai Kristaus valiai pradėjus jums reikštis, turite bėgti į tuos vartus, kitaip, atsisakote klausyti Kristaus ir net nutraukiate dvasišką ryšį su Juo!

Siemionovas. Ar Kunigas mano, kad taip lengva pamesti savo tautinę Bažnyčią ir pereiti į svetimą?

Miss Wilson. Tai turi būti galima, kadangi, kaip girdėjome, taurūs žmonės tai iš įsitikinimo daro. Tačiau negaliu nusikratyti tam tikru, dar ne išaiškinamu pasibiaurėjimu tokiu žygiu.

Kunigas. Nė nemanau tarti, kad toks žygis būtų lengvas, ir pasibiaurėjimą juo puikiai suprantu. — Atsivertimą tiek iš netikėjimo į krikščionybę, tiek iš savo tikėjimo į katalikų, gali kliudyti įvairūs vidujiniai stoviai. Paviršutiniems žmonėms išsiblaškymas, jautuliai neduoda net prie to prieiti, kad rimtai apie Dievą ir sielą pagalvotų: juo sunkiau, kad tokie kam nors pasiryžtų. Pas gilesnius ir mąstančius žmones dažnai pasitaiko tam tikra proto puikybė, kuri neleidžia jiems tarti, kad iki šiolei klydo, o mažiausiai būtinai nori perleisti Dievo tiesą per savo kritiką, kaip tai prieš keletą dienų apsvarstėme. Abu tie pirmų ir antrų sielos stoviai yra kaip tik įvairios savimylos formos: bet, antra vertus, net kilnių ir ypatingai nepuikių žmonių sielose dažnai yra tautinės savimylos, kurią prieš valandėlę mėginau apibrėžti, — ir ta, prašau manimi tikėti, labai dažnai, slėpdamasi po kilnia patriotizmo priedanga, neduoda prieiti tiesai, nes neleidžia pamatyti galimas savo tautos klaidas. Įsivaizduoju, kad anglui turi būti be galo sunku pagalvoti, kad anglų Bažnyčia klysta, arba rusui, kad Cerkvė nėra tikroji Bažnyčia — gal dar sunkiau, kaip išdidžiam žmogui tarti, kad jis pats klysta, nes tautinė savimyla yra dar jautresnė už asmeninę. Ta-

čiau, jei sava tauta klysta — kas juk yra „a priori" galima — tai net protingas patriotizmas reikalautų, kad žmogus į tai akis atmerktų. O tuo labiau Dievas reikalauja, kad siela pakiltų aukščiau tautinio ekskliuzyvizmo siaurumo ir prietarų, sutraukytų tas begales švankių papratimų šaknelių, gražių atsiminimų, kuriomis nuo mažumės prie tautinio kulto priaugo, — ir eitų tiesiai ten, kur Jis nori.

Miss Wilson. Tiesiai... kur Jis nori!?

* *
*

Po tų žodžių įstojo ilgesnė tyla. — Pakilome nuo stalo ir nuėjome į stūksančios ties ežeru terasos kraštą. Naktis buvo dar gražesnė, kaip per kitas dienas; plyname Lemano paviršiuje atsimušė mirijadai žėrinčių aukštybėse žvaigždžių. Lengvučiukai rūkai vilkos tik pagal krantus. Gamtos tyla ir rimtis mus siauste siautė. Tada man krito į akį tas kaukaras, ant kurio pirmą vakarą Deville mums parodė žmogų lipant per miglą į viršūnę. Priminau tai kitiems ir pridūriau:

— Jau rūkas žymiai praretėjo; tegul tas, kuris lipa į kalną, dar truputį pasistengia, kad, Dieve gink, nesusilaikytų puskelyje.

Atsisveikinome visi, širdingai pasispausdami rankas, ir pasisakėme, kad neužmiršime tų vakarų. Vienas Deville buvo šaltas ir pastyręs atsisveikinant, bet gal tas šaltis slėpė vidujinį susijaudinimą.

Kritiški pastebėjimai, paimti iš J. Overmano vokiško vertimo keturiolikto leidimo.

Jei Moravskio draugija šiandien vėl susirinktų viešbučio terasoje tics blyksančiu ežeru ir vėl imtų kalbėtis apie dabarties pasauližvalgos galėtynes, klausimai ir mėginimai į juos atsakyti pasirodytų tik kiek kitokesni, kaip į 19-to šimtmečio pabaigą. Kad ir smarkiai mūsų aplinkumą pakeitė mokslišku tyrinėjimų duomenys, meniško skonio pakitimai ir valstybinės katastrofos, kad ir smarkiai mūsų širdis sukrėtė žiaurių žiauriausi pergyvenimai, tačiau mūsų visų ilgesys gilumoje pasiliko tas pats. O trumpas kelias, kurį ši knyga rodo, dar vis negalį ieškančias sielas nuvesti į tuos šventus šaltinius, kurių trokšta. Kas, rimtai nusiteikęs, eis šiuo keliu, tas nesiduos trikinimas to mažmožio, kad gamtovaizdis iš dešinės ir kairės kartais turi ne visai tas formas, prie kurių mes šiandieną esame pripratę. Tačiau gal ir bus pravartu kartas nuo karto keliais reikšmingais žodžiais iškelti esminius panašumas ir neesminius skirtumus.

Pagrindinė p i r m o v a k a r o mintis, kad religija dabarties gyvenime užima žymią vietą, šiandien dar smarkiau braunas į galvą, kaip anuomet. Tačiau ir nuo religijos daugeliu atžvilgių atsimetama daug

plačiau. Katalikų socialpolitikų suvažiavime Antverpene 1924 m. vasarą buvo konstatuota, kad visuose kraštuose didesnioji dalis pramonės darbininkų, net ir katalikiškai augintų ir auklėtų, laikos nuošaliai nuo bažnytinio gyvenimo. Žemutiniuose ir viduriniuose Austrijos luomuose laisvamanių sąjūdis vis plečias. Pasak Hermelinko (Katholizismus und Protestantismus in der Gegenwart, Gotha 1923), idealizmas yra mažai paveikęs naują evangeliškosios bažnyčios ir bendruomenių jaunimo judėjimą. Vyskupai ir kiti pašauktiniai graudintojai skundžias daugelio katalikų religinio uolumo ir moralinio rimtumo sunykimu. Tačiau, nežiūrint to, yra faktas, kad religijos galybė, tiek jos specialioje srityje, tiek jos santykiuose su bendra kultūra, yra paūgėjusi.

Vokiečių protestantizmas su didžiausiais sunkumais kuria naujas bažnytines konstitucijas ir taiko savo organizacijas prie pasikeitusių veikimo sąlygų. Kovoje dėl konfesinių mokyklų išlaikymo jis yra įspūdingai įrodęs savo galią širdims. Gausingi leidimai religiškai istoriniu ir religiškai psichologiniu atžvilgiu ginčijamos knygos, kaip Rudolfo Otto „Das Heilige“, ir ypač telkiamoji religinės aistros jėga, kuri dvelkia iš moksliškai perdėm netvirtai sukurtų Karl Bartho, Friedricho Gogarteno ir Eduardo Thurneyseno raštų, rodo šio religinio sąjūdžio apjamą ir gylį. Anglų protestantuose Evelyn Underhill „Tyrinėjimai krikščioniškosios mistikos istorijai papildyti“ ir į praktišką religiją nukreipti Londono šv. Povilo dekano Inge raštai susilaukia nepaprasto pasisekimo. Ir kaip galingai naujai pabudęs protestantizmas pasaulyje žygiuoja, galima matyti iš nenuilstamų švedų arkivyskupo Soe-

derblomo ir įtakingų anglų ir amerikiečių pastangų bažnyčias sujungti, arba iš dosnumo, su kuriuo metodistai per vienų vienus metus paaukojo misijoms tarp pagonių daugiau lėšų, kaip katalikų pasaulinė tikėjimo platinimo sąjunga pajėgė per visą šimtmetį sutiekti.

Taip pat vėl pergyvename mažiau ar daugiau magiškų religinio ilgesio formų. Adventistai ir „nuoširdieji Biblijos tyrinėtojai", nežiūrint jų nevykusių pranašysčių, laimėja aibes tikinčiųjų savo mokslui apie pasaulio galą arba apie tūkstantametę karalystę. Indijos ir Kalifornijos teosofijos vyriausios būstinės visą pasaulį apraizgė savo organizacijomis, o Vokietijoje tokia pat mįslinga Rudolfo Steinerio antroposofija susilaukė nuostabaus triumfo. Spiritistinės Revalo sąjungos vadas Hamburge girias, kad jo raštų po pasaulį yra paplitę beveik milijonas egzemplioriu. Visa problemų sritis, kuri anksčiau buvo juokais vadinama dvasiaregyste, arba okultizmu, kaipo metapsichika arba parapsichologija, tapo kad ir dar labai ginčijama universitetine specialybe. Knygos, kaip Aloizo Magerio „Theosophie und Christentum" (Berlin 1922) ir Lucieno Roure „Au pays de l'occultisme" (Paris 1925), kuriose okultistiniai siekimai perleidžiami per atsargią kritiką, duoda numanyti, kaip karštai turi būti ilgimasi aukštesnio gyvenimo, jei ir tokiu keliu ieškoma nusiraminimo.

Religinės bangos kilimas aiškiausiai matyti katalikų Bažnyčioje. Laikraštyje „Das evangelische Deutschland" (1924, 2 Nr.) Bavarijos bažnyčios prezidentas rašo: „Niekas negali nepastebėti jėgos, sąmonės ir veikimo troškimo padidėjimo ir su tuo įtakos paūgėjimo, kurie žymi katalikų Bažnyčią paskutiniais me-

tais“. Profesorius Hermelink jau minėtajame rašte nurodo, kaipo aiškiausius katalikų pakilimo įrodymus, vienuolynų pagausėjimą, jaunimo judėjimą ir eucharistinį ir liturginį sąjūdį. O čia dar reiktų pažymėti triumfalines vokiečių katalikų dienų manifestacijas, tikslingą vokiečių katalikų akademikų katalikiškajai pasaulėžvalgai ūgdyti sąjungos pažangą, nuostabią Olandijos ir Šiaurės Amerikos katalikų veikimo jėgą, katalikiškosios viešosios opinijos sustiprėjimą Austrijoje ir Šveicarijoje, augantį visų luomų dalyvavimą tikėjimo platinimo darbe, smarkų dalyvių padidėjimą ignotinėse egzercicijose. Jokia dabarties dvasinė galybė negalėtų išjudinti tokių žmonių masių ir taip sielų gelmių paveikti, kaip kad Roma per 1925 šventųjų metų šventę, nustebindama pasaulį, pajėgė padaryti.

Tokio smarkaus religinio gyvenimo įtaka, suprantamas dalykas, pastebima ir visoje pasaulietiškos kultūros srityje. Europos kūrybos istorija per paskutinę kartą yra istorija išsivadavimo iš materializmo, kovos dėl dvasinių vertybių ir priartėjimo prie religijos visomis kryptimis. Dažnai religija avantiūristiškai kraipoma, kaip daugumos ekspresionistų. Dažnai tai esti neaprėžiami svajojimai pasiilgusiojo, kuris su Rabindranatu Tagore (Gitandžalyje) meldžias: „Kaip namo grįžtančių gėrėsių pulkas dieną naktį plasnoja į savo lizdus kalnuose, te ir visas mano gyvenimas taip skrieja į savo amžiną būstinę, vienu pasveikinimu tau!“ Bet nepaprastai dažnai tas pasukimas į religiją eina ir daug toliau. Boerries v. Münchhausen, kuris, kaipo Göttingeno Müzų Almanacho redaktorius 1923 metais, turėjo perskaityti devynias galybes susiųstų eilėraščių, savo prakalboje konstatuoja „smarkų religinį jaunimo

sąjūdį" ir „tam tikrą nusisukimą nuo Wittenbergo ir pakrypimą į Romą". Šimtai tūkstančių katalikų ir protestantų prisidėjo prie liaudies krikščioniškai vokiškos scenos sąjungos, kadangi jiems meniškas ir moralinis teatro gyvenimo pakėlimas itin rūpi. Literarinėse knygose ir laikraščiuose katalikiški reiškiniai daug plačiau ir objektyviau nagrinėjami, kaip anksčiau. Visuose kraštuose daug žymių rašytojų, kurie arba niekad nepriklausė prie katalikų Bažnyčios arba buvo labai nuo jos nutolę, tapo tikinčiais ir praktikuojančiais katalikais, kaip antai: Anglijoje — Robert Hugh Benson, ir Gilbert Keith Chesterton, Olandijoje — Frederik van Eden, Danijoje — Johannes Joergensen, Vokietijoje — Reinhard Sorge ir Hermann Bahr, Rusijoje — Vladimiras Solovjovas, Italijoje — Giovanni Papini, Prancūzijoje — Coppée, Huysmans, Brunetière, Bourget, Le Cardonnel, Jammes, Claudel, Péguy ir t. t. Visai ne atsitiktinis dalykas, kad prancūziškų vardų kur kas daugiau kaip kitų: turininga knyga „Geistige Kämpfe im modernen Frankreich" (München 1922), kuria mus apdovanojo Hermann Platz, rodo šioje aštriausių priešybių tautoje puikių religinės minties gynėjų visose kultūros srityse.

Taip pat aiškiai ir taip pat įvairiai, kaip literatūroje, pakrypta į religiją ir filosofijoje. Iš Edmundo Husserlio einanti, Maxo Schellerio įsakmiai prie etikos ir religijos pritaikyta fenomenologiška pasaulėžvalga yra neabejotinai stiprus, jei ir ne visai pavykęs prasilaužimas į metafiziką. Kai dar Husserlis nėra visiškai atsipalaidavęs nuo Kanto idealizmo, daug jam dvasiškai giminingų žmonių jau yra giliau panirę į realizmą. Nicolai Hartmann, pav., savo „Grundzüge einer Meta-

physik der Erkentniss“ (Berlin 1921) yra didžiąja dalimi nugalėjęs Kanto skepsį. Nemažiau reikšmingas yra didelis Girgensohno veikalas, „Der seelische Aufbau des religiösen Erlebnisses“ (Leipzig 1921), kuris su Külpės eksperimentiniu metodu ir religijos psichologijoje į naują pagarbą iškėlė dvasinį pažinimą. Grafas Hermanas Keyserlingas savo „išminties mokykloje“ Darmstadte rūpinas ne tik giliau suvokti, bet ir tikriau surealinti jam, tiesa, dar gerokai tamsią metafizinę gyvenimo prasmę. Aplamai imant, tenka su Konstantinu Oesterreichu, Ueberwego „Grundriss der Geschichte der Philosophie“ ketvirto tomo autoriumi, nesvyruojant pareikšti: „Naujoji metafizika visame pasaulyje — ne tik Vokietijoje — yra dualistinė ir teistinė, tuo tarpu monistinio panteizmo plėtimasis yra sustojęs“ (12 leidimas, Berlin 1923, IV 314). Kaip dviejų tūkstančių metų darbas filosofines pakraipas priveda arčiau ir arčiau prie šito tikslo, parodo Erichas Przywara nepaprastai įdomiame savo knygos „Gottgeheimnis der Welt“ (München 1923) skyriuje. Be patenkinamo pagrindo, kaip pavyzdingai aiškiai įrodė Theo Wolf („Einsteins Relativitätstheorie“, Innsbruck 1921), kartais labai garsiai teigiama, kad tvirtą metafizikos pagrindą Einsteino atradimai į šipulius sutrupinę. Senscholastiškoji filosofija, Matthias Baumgartnerio nepaprasto dalyko pažinimo dėka, su augančia pritraukiamąją jėga, Ueberwego antrame tome, pradedant nuo 10 leidimo, atskleidžia savo ilgai paslėptus turtus. Tiesa, šios filosofijos ypatumo ketvirtame „Grundrisso“ tome (12-as leidimas, 628 p.) Konstantinas Oesterreich dar vis nėra supratęs — netiesa, kad ji, kaip filosofija, „didžiuosiuose metafizikos klausimuose neduoda

vienu mąstymu spręsti", — bet į jos jaunesnių atstovų darbus vis dėlto čia, kaip ir kitur, kreipiama nuoširdesnio dėmesio, kaip iki šiolei. Ir kas būtų prieš kelerius metus pamanęs, kad nekatalikiški universitetai, kaip Sorbonos, Amsterdamo, Londono, Harvardo, įsteigs scholastinės filosofijos katedras?

Įsitikinimas moralinės ir religinės minties būtinumu valstybės gyvenimui iškyla aikštėn, tiek gausinguose mėginimuose atgaivinti natūralinę teisę, tiek nesuskaitomuose raštuose apie Tautų Sąjungą ir visuotiniame taikos judėjime. Ir jei bolševizme matysime čia apdiržusius smurtininkus viską bažnytiška barbariškai persekiojant, čia idealistinius svajotojus šiliantis nauja avantiūriška interpretacija subedievinti elementarinį masių ilgėjimąsi sielos išsilaisvinimo, tai ir tai rodys religijos galybę. Kada 1920 m. panorėta išmesti iš vokiečių mokyklų mokslo programos privalomą tikybos dėstymą, 114 Berlyno universiteto profesorių, kurių tarpe buvo tik kokia dešimtis teologų, pareiškė „griežčiausią protestą" ir pažymėjo, kad tikybos dėstymas turi „pasilikti centralinis mokyklinio auklėjimo punktas jei nenorima pakirsti visą tikrąjį mokslo, meno ir tautos švietimo ūgdymą". Taip pat jau keli šimtmečiai kaip Popiežiui nekatalikiškose tautose nebuvo rodoma tokia pagarba, kaip kad dabar. Todėl net pats paviršutiniškiausias mūsų amžiaus žmogus negali teigti, kad religinių klausimų svarstymas yra nemoderniškas. Gilesnio būdo žmonėms, kurie, apsipratę su dažnu dvasinių srovių keitimusi, aplamai, mažai rūpi, kas tuo ar kitu momentu yra laikoma paskutine mada. Ne tai turi reikšmės, bet tai, ar religija gali patenkinti teisėtus

dabarties reikalavimus ir švenčiausius dabarties ilgesius.

Kadangi dabar atskirų mokslų duomenys sprendžiamai veikia aukštesnį dvasinį kultūringų žmonių gyvenimą, tai ne pro šalį iš eilės nustatyti jų santykį su religiniu pasaulivaizdžiu. Tai padaroma a n t r ą v a k a r ą, ir pažiūros, kurias mūsų stalo draugija priėjo, nuo to laiko daugeriopai pasitvirtino.

Gamtos moksluose religijai nepalankus materializmas neranda jokios tvirtesnės paramos. Kritika, kurią Karl v. Baer jau 1876 m. buvo nukreipęs prieš darvinistinę atsitiktinumo teoriją, vėl buvo iškelta praėjusio šimtmečo pabaigoje, paskui Johannes Reinkės sutvirtinta ir Ericho Wasmanno, Oskaro Hertwigo ir ypač Hanso Driescho prie laimėjimo privesta. Kad organinės rūšys yra kilusios per evoliuciją, yra su didėjančiu tikrumu pripažįstama, bet evoliucijos pločio (Umfang) ir veikiančių jėgų klausimo mokslas skaudžiai nuvylė nežmoniškus darvinistų lūkesčius, o apie tvirtųjų evoliucijos mokslo duomenų nesuderinamumą su religija negali būti ir kalbos. Tą įrodo, iš katalikiškos dogmatikos postovio, Alois Schmitt savo knygoje „Katholizismus und Entwicklungsgedanke" (Paderborn 1923). Masiniai leidimai tokio filosofų ir gamtos tyrinėtojų pasmerkto kratinio, kaip Häckelio „Welträtsel", įrodo tik tikrojo mokslo stovio neišmanymą arba labai ydingą atsakingumo jausmą. Antra vertus, tikslūs tyrinėjimai įrodė, kad už didžiulę gamtos mokslo pažangą jau 19-tame šimtmetyje daugiausia turime būti dėkingi mokslininkams, kurių tikėta Dievą ir kurių kur kas daugiau, kaip kad buvo anksčiau manyta, būta įsitikinusių katalikų. Tikslių įrodymų duoda

Freiburge nuo 1903 m. daug kartų leista knyga „Das Christentum und die Vertreter der neueren Naturwissenschaft“, parašyta Aloizo Knellerio, arba 1920 m. Paryžiuje išėjęs dvitomis veikalas „La part des croyants dans le progrès de la science au 19e siècle“, kurį parašė Antonin Eymieu.

Į daug religijai, aplamai, ir krikščionybei, ypatingai, palankių istorijos mokslų duomenų bus atsižvelgta, kalbant apie ketvirtą vakarą. Garsus Babelio-Bib lijos ginčo triukšmas gailiai nutilo. Nauji asiriologų ir papirų tyrinėtojų atradimai parėmė gausingus Biblijos tvirtinimus, kuriais ilgai netikėta, ir moko mus, kad daug kas atrodė mįslinga tik todėl, kad literatinis senojo orientalinio vaizdavimo būdas buvo mūsų kaip reikiant nesuprastas.

Teistinį filosofijos pakrypimą jau esu savo pastabose prie pirmo vakaro paminėjęs. Kaip tik nuo pasaulio atskiro ir jį visagališkai valdančio Dievo sąvoka bus kiaurai pergalvota, konsekventiškai turės žlugti didžiausioji kliūtis moksliškam apreikštinės religijos pripažinimui ir principiškas antgamtinių faktų neigimas. Iki šiolei prieš biblinius pranešimus apie stebuklus naudota taktika, — arba paabejoti teksto tikrumu, nors jis būtų ir gerai paliudytas, arba jo prasmę kitaip išaiškinti, nors jis ir būtų aiškių aiškiausias — yra, kaip pripažįstama, privedusi prie visai nepakenčiamos padėties. Jau 1906 m. Albertas Schweitzer savo knygoje „Von Reimarus zu Wrede“ prikišo savo liberališkiems kolegoms jų ilgų metų pastangas sukurti Jėzaus gyvenimą be stebuklų ir trumpai drūtai ta proga pažymėjo, kad Jėzus, kurį sukūrė racionalizmas, atgaivino liberalizmas, o moderniškoji teologija istoriniu mokslo rūbu

apvilko, yra nesąmonė. Panašiai 1918 m. Kopenhagos universiteto jubiliejiniame rašte pasisakė prof. Frederik Torm („Forskningen over Jesu Liv", 98). Kai garsus senovės istorijos autorius Eduardas Meyeris pradėjo tyrinėti Evangelijas iš savo atgyvenusių racionalistinių hipotezių postovio, jo berlyniškis kolega Karl Ludwig Schmidt žinomame, visai neortodoksiškame žurnale „Christliche Welt" paskelbė labai aštrią kritiką, kaipo „mokslo protestą". Apreikštinė religija nesiremia tuo nekritišku stebuklų tikėjimu, kurio Bažnyčioje ir už Bažnyčios žymioji žmonijos dalis visais laikais laikės. Čia svarbu tik tai, kad žmogus būtų pasiryžęs pripažinti pakankamai paliudytą faktą, kuris, racionaliai kalbant, negali būti suprastas, kaipo natūralinių jėgų veikinys, bet kuris todėl gali būti suprastas, kaipo antgamtinės Dievo intervencijos padarinys. Jei prieš šį paprastą logikos reikalavimą kils tam tikras dvasiškos nepriklausomybės jausmas, tai tikrai moksliškos dvasios žmogus prisimins, kad nerezervuotai prisirengęs priimti faktus tyrinėtojo nusižeminimas yra garbingas tikrojo tiesos ieškotojo pažymys. „Tanka fritt ar stort, men tanka ratt ar storre" — „Laisvai manyti yra didis dalykas, bet dar didesnis yra teisingai manyti!" — yra aukso raidėmis parašyta Upsalos universiteto prieangyje.

Pikto problemą, kuri yra svarstoma t r e č i ą v a k a r ą, baisiai arti prie mūsų priartino mažiau, kokią mokslo pažanga, kaip pasaulinis karas ir jo padariniai. Ramiai apsvarsčius, neabejotinai išeina, kad tarp Dievo buvimo ir tarp pikto ir nuodėmės leidimo sukurtajame pasaulyje nėra jokio prieštaravimo.

Naujesni niokojančių marų kilmės tyrinėjimai, tikslesni biologinio paveldėjimo tyrimai ir, ne pastara, siaubinga pamoka, kurią karo ir pokariniai laikai mums davė apie varomąsias tautų gyvenimo jėgas, pirštu prikišamai parodo, kiek baisiai daug skausmo ir sielvarto pati žmonija sau pasidaro. Neišmintingam godumui, tiesa, žemė yra per maža; bet kad joje, ir išmintingai sutvarkius gyvenimą, nebūtų vietos visiems, yra visai neįrodyta. Paul Mombert savo apgyvenimo moksle (Maxo Weberio pradėtame sudėtiniame veikale „Grundriss der Sozialökonomik", 2-as leid., Tübingen 1923, 2-as sk. I. 1010 ir toliau) rašo: „Jau nekartą buvo mėginta užbrėžti kraštutines ribas, iki kurių žemės maitinamoji galia galėtų būti išplėsta, ir pagal tai nustatyti žmonių maksimumą, kuris galėtų joje išgyventi, bet be galo dideli skirtumai, kurie ta proga pasireiškia, rodo, kaip mažai su tuo galima faktiškai prasidėti". Mes nižinome, kokie glūdi visatoje maisto tiekimo galimumai ateičiai, ir neišmanome, ar žmonių daugėjamoji galia savaime prives prie neribotai didėjančio žemės gyventojų skaičiaus.

Labai svarbus žmonių skausmų supratimui yra jų sąryšis su nuodėme. Jei Dievas paliktų pikta nebaudžiama, tai šis imtų augti iki begalybės. Iš kur gi ima jau iš jaunystės išaugęs žmogus drąsos tvirtinti, kad kenčia daugiau, nekaip nusipelnė savo nusidėjimais begaliniam Dievo kilnumui, šventumui ir gerumui, arba kad moralinis paskaistėjimas, prie kurio kentėjimas gali jį privesti, nėra tos kainos vertas? Tiesa, kenčia ir nekalti vaikai. Bet argi jie kenčia be savo protėvių ir kitų suaugusių žmonių kaltės, ir ar Dievui privalu nenustojama stebuklinga intervenci-

ja trukdyti žmonių ydingumo ir nusikalstamumo padarinius? Jei kas norėtų pasakyti, kad Dievas turėjo pasirinkti tokią pasaulio sąrangą, kur niekas nebūtų piktam naudojęs savo laisvės daryti pikta ir todėl niekas nebūtų buvęs nelaimingas, tai tas visiškai sugriautų Dievo sąvoką. Galima būtų sakyti, kad Dievas turėjo susilaikyti nuo tokio pasaulio, kaip mūsų, sukūrimo, — nors ir į jį nuodėmė gali patekti tik jo padarų laisva valia, — kadangi jo leisti padarai negali išvengti nuodėmės. Bet šitaip juk Dievo laisvė būtų žmogaus iškrypumo surišta! Ne, visai logiškai išaiškinamas kentėjimas iš nuodėmės, o nuodėmė iš žmogaus laisvės. Skųstis Dievu nėra jokio pagrindo. Tiesa, vienos logikos neužtenka, kada širdis lieka nepaguosta. Todėl gražūs šio vakaro aiškinimai teisingai taikomi ir į jausmus ir į protą. Panašiai yra ir gražioje Otto Zimmermano knygoje „Warum Schuld und Schmerz?" (3-as leid., Freiburg 1924), kilusioje iš gilios užuojautos dabarties kentėjimams.

Vykusiai pasakoma į trečio vakaro pabaigą, kad katalikui nėra jokio dogmatinio tikrumo, ar dvasiškas pikto nugalėjimas, glūdįs krikščioniškų principų realizavime, sujungs kada čia žemėje visą žmoniją į vieną laimingą Dievo karalystę. Priešingai, katalikų dogmatikai ir egzegetai nurodinėja, kad visos šitai nuomonei paremti privestos iš Senojo ir Naujojo Testamento vietos taip pat gerai gali būti ir kita prasme suprastos ir kad netrūksta vietų Biblijoje, iš kurių greičiau būtų galima padaryti išvadą, jog tik anapus grabo Kristaus karalystė ir jo nugalėjimas kančios ir pikto bus visuotinai pripažintas.

Ketvirtą vakarą imamasi tirti istorines religijos apsireiškimo formas. Ta proga ypatingai krikščionybės užimamai vietai iškyla visa eilė motyvų, kurie jau savaime yra itin svarbūs, bet kurie per kitų vakarų aiškinimus dar daugiau įgyja įtikinamos jėgos. Taip pat tai, kas yra pasakyta papildymuose prie pirmų dviejų vakarų apie religijos paūgėjimą paskutiniame dešimtmetyje, daugiausia bylo krikščionybės naudai.

Mūsų pastoriaus Deville išvadžiojimai dėl pirmosios religijos pradžios šiandien iš dalies turėtų kitaip skambėti, bet jo bendras sprendimas yra dar ir šiandien teisingas. Pradinis žmonijos būvis buvo be pakankamo pagrindo vaizduojamas bedvasišku vegetatavimu. Ar garsūs Wilhelmo Schmidto pigmiejų tyrinėjimai („Die Stellung der Pygmäenvölker in der Entwicklungsgeschichte des Menschen", Stuttgart 1910) užvedė mus ant visai tvirto moksliško pagrindo, dar yra, tiesa, abejojimų. Bet, ar šiaip ar taip, tas pats mokslininkas savo knygoje „Menschheitswege zum Gotterkennen" (Stuttgart 1924) mini daug savo draugų mokslininkų, kurie įsitikino, kad ir pas primityvius žmones gali būti konstatuotas nuostabiai aukštas Dievo supratimas. Schmidto jaunesnis bendradarbis Wilhelmas Koppers yra tiksliais tyrimais („Unter Feuerland-Indianern", Stuttgart 1924) nustatęs, kad iš lėto nyksta jaganai Pietų Amerikoje, į kuriuos anksčiau buvo žiūrima, kaip į bereliginius žmogėdras, iš tikro yra monoteistai. Jei daugeliu kitų atvejų, ypač kur tiriama senųjų kultūrinių tautų pirmykštė religija, vienas tyrinėtojas vartoja žodį monoteizmas, o kitas jį atmeta, tai ne visados todėl, kad

paminklai nėra užtektinai aiškūs, bet dažnai tik todėl, kad vartojami skirtingi filosofiški išsireiškimo būdai. Berlyniškis sinologas Wilhelmas Grube rašo, pav., savo paskaitose „Religion und Kultus der Chinesen" (Leipzig 1910, 31), kad seniausiuose tekstuose vyriausioji Dievybė užima „perdėm dominuojamą, galėčiau pasakyti, monarchišką vietą tarp dievybių". . Paskui jis rašo toliau: „Tačiau čia negalima kalbėti nei apie monoteizmą, nei, su V. v. Straussu, pav., apie teizmą, kadangi ir kitos dievybės, jei ir mažiau ar daugau subordinuotos, dalyvauja visatos valdyme ir žmonių likimo sprendime". Ar yra šitokių „subordinuotų" būtybių garbinimas, net jei jos, kas nėra paprastai praktikuojama, žymimos „dievybėmis", nesuderinamas su tikruoju monoteizmu? Leonas Wieger, kuris su pripažintu pasisekimu daugiau kaip žmogaus amžių išsidarbavo toje pačioje srityje, kaip ir Grube, dar paskutiniame savo tyrinėjimų apdirbime („La Chine a travers les âges". Šanchajus 1920) rašo: „Tai būta teizmo" (15 p.) ir „teizmas, kurį būtų galima vadinti monoteizmu" (37 p.). Net kas su Ričardu Laschu Georgo Buschano išleistame sudėtiniame veikale „Illustrierte Völkerkunde", Stuttgart 1922, I, 40 p.) yra nuomonės, kad „primityvaus monoteizmo atsitikimai" dar iš dalies turi būti patyrinėti ir pagaliau priklauso, kaip ir kalbos ir šeimos kilmės klausimai, prie neišsprendžiamų kultūros istorijos mįslių, turi sutikti, kad ankstesni tvirtinimai apie pirmykščių žmonių religinį žemumą nesiduoda daugiau išlaikomi.

Taip pat nepakankamai pagrįsti pasirodė mėginimai nuneigti religiškai istorinėmis paralelėmis ypatingą krikščionybės užimamą padėtį. Ypač buddhiz-

mo tyrinėtojai buvo per toli nuvažiavę. 1884 m. Rudolfas Seydel nurodė 51 atsitikimą menamai įtariamo panašumo tarp Naujojo Testamento ir buddhistiškų tekstų. Apie dvidešimt metų po Seydelio Van den Bergh van Eysinga nusileido iki septynių, o dar keletas metų vėliau Garbe tarės galįs nurodyti tik keturis bibliškus skolinius iš buddhistiškų šaltinių. Tačiau kaip mažai iš tikrųjų galima įrodyti, rodo mokslingas Hanso Haaso raštas: „Das Scherflein der Witwe und seine Entsprechung im Tripitaka" (Veröffentlichungen des Forschungsinstituts für vergleichende Religiongeschichte an der Universität Leipzig, 5 Nr., Leipzig 1922). Su nuostabiu kruopštumu ir pritraukęs daugybę specialistų atskiroms sritims, į kurias tyrinėjimas nuveda, žilas įžymaus Leipzigo instituto direktorius ištiria smulkmenas paralelės, kuri, jo (8 p.) ir Van den Bergh van Eysingos sprendimu, priklauso prie „pirmos eilės paralelių". Jis prieina išvadą, kad tik panašu, jog būta skolinimo iš buddhizmo (75 ir 79 pp.). Prof. Windisch Leidene rašo jam, kad, nors jis nieko negali pasakyti prieš tokį ryšį, ištyręs visus įrodymus, nesąs įtikintas, kadangi „savaimingos kilmės galimumas" nesąs išskirtas (171 p.). Nuobodus buddhistiškas tekstas, dėl kurio yra kilęs klausimas, esąs pilnai žinomas tik iš kinietiško vertimo iš 5-to šimtmečio po Kristaus gimimo (172 p.), kuris, antra vertus, esąs „labai laisvas" (108 p.). Sanskrito originalo autorius rašo 100 ar 200 metų po Kristaus, taip kad tarti evangelistus Morkų ir Luką pasinaudojus jo darbu arba juo paremtu indišku pasakojimu būtų pernelyg drąsu. Tokie patyrimai paaiškina tai, kad, apskritai, istorijoje tampama

atsargesnių. Taip pat toks etnologijos autoritetas, kaip Feliksas von Luschan („Zusammenhänge und Konvergenz", Wien 1918, 5 p. ir toliau), pabrėždamas primena, kad yra pasakojimų, kurie yra paplitę po visą pasaulį — vien dėl to nėra reikalo manyti apie bendrą kilmės kraštą. Antra vertus, pakilus supratimui apie literatinę Senojo ir Naujojo Testamento formą, daug kas, ką norėta suprasti daiktišku priklausomumu, davės išaiškinama paprastu atvaizdavimo būdo priklausomumu. Tačiau tarp krikščionybės ir kitų religijų esama ir tikrų skolinimų, ir tai abiem kryptim, ir šio vakaro pasikalbėjime yra išdėstyta, kodėl kitaip negali būti. Bet kartu ten yra nurodyti ir esminiai skirtumai, kurie ypač kyla iš vidujinės panašių smulkmenų reikšmės ir iš jų santykio su visuma. Tai Alfonsas Steinmann išaiškina vienu pavyzdžiu, kurio dažnai šaukiamasi („Die Jungfrauengeburt und die vergleichende Religionsgeschichte", Paderborn 1919). Trumpą visos tos srities apžvalgą duoda Bernhard Bartmann („Dogma und Religionsgeschichte", Paderborn 1922).

Jei norima palyginti krikščionybės įtaką tautoms su kitų religijų įtaka tautoms, aiškus dalykas, visa, kas gali būti išvesta iš rasės, klimato ar pasaulinės kultūros stovio skirtumų, turi būti palikta nuošalyje. Čia tenka, kaip ir mūsų stalo draugija kad daro, visų pirma ištirti, su kokiu pasisekimu ir prieš kokias kliūtis religija sugebėjo išlaikyti ir padidinti savo gyvenamąsias jėgas, ir su kokia jėga jos mokslas ir organizacija lenkia tautas tikrai „atsiversti", t. y. su įsitikinimu, džiaugsmingai ir veikliai eiti į religinį ir moralinį idealą. Per trečią vakarą taip pat išvedama, o tai ka-

ras siaubingai patvirtino, kad ypač tautų santykiai dar vis yra labai mažai krikščioniškos dvasios paveikti. Krikščionybė visur turi didžiulę savo uždavinių dalį dar prieš save; bet, kaip šio vakaro kalbos rodo, ji jau yra aiškiai įrodžiusi savo religinę ir moralinę viršenybę. Iš dviejų atskirų pasaulinio masto religijų, kurios dar be krikščionybės yra, Islamas savo geriausią mokslo turtą perėmė iš Senojo ir Naujojo Įstatymo, o koks teisingas, pav., yra dažnai cituojamas Oldenbergo sprendimas („Buddha", 12-as leid., Stuttgart 1923, 355 p. ir toliau) apie toli krikščioniškos artimo meilės užpakalyje einančią buddhistinę žmonių meilę, matyti iš vieno iš žymiausių Rytų Azijos buddhistinių mokslininkų pasakymo. Junjiro Takakusu „Japan Times" (8925 Nr., Tokio, 1925 liepos 12 d.) paskelbtame straipsnyje apie buddhistinį veikimą Japonijoje rašo, kad, imperatoriaus dvarui ir valdžiai perėmus ligonių, našlaičių ir t.t. globą, ankstesnė buddhistų labdarystė išnyko. Paskui jis pažodžiui rašo: „Krikščionybės įvedimas ir jos daugiapusis veikimas iš artimo meilės pažadino juos iš jų ilgo miego ir iš naujo paskatino prie panašių darbų".

Tačiau visiškai ypatinga krikščionybės užimama vieta ryškiausiai iškyla aikštėn jos įsteigėjo asmenyje, kuris ir dominuoja p e n k t ą v a k a r ą. Žmogus turi duoti, kad ji jį veiktų savo apreiškimų visuma, ir nelaukti, kad jos esmę supratęs, jau kiekvieną evangelistų pranešta smulkmeną supras. Dėl daugelio atskirų problemų tyrinėtojai gal dar ilgai veltui šilsis, bet esminiai tradicijos bruožai, nenuilstamo kritiško paskutinių dešimtmečių darbo dėka, yra tvirčiau nu-

statyti, kaip bet kada. Jau papildymuose prie antro vakaro buvo užsiminta apie visišką nepasisekimą pašalinti stebuklingąjį elementą iš Kristaus gyvenimo. Ypač į šią uolą liberališkoji teologija taip visiškai susikūlė, jog Wrede, Harnack, Jülicher, Lipsius, Schweitzer ir kiti jos atstovai visiškai atvirai kalba apie savavališkumą, beviltišką painiavą, nežmonišką iliuziją ir liūdną bankrotą. Su ja kartu ištiktas ir modernizmas. Nes katalikų Bažnyčia jame pasmerkia kaip tik tai, kas buvo perimta iš liberališkosios protestantų minties, kuri, savo eile, kaip „Programma dei Modernisti" iš dalies įsakmiai prisipažįsta, eina iš Hume'o, Kanto, Schleiermacherio, Ritschlio ir Spencerio. Visai teisingai sako Harnack („Lehrbuch der Dogmengeschichte", I-tas leid., Tübingen 1909) apie modernistus: „Jų visai nebūtų buvę, jei 16-ame šimtmetyje nebūtų buvę reformacijos" (III 764 p.), ir „Jie priklauso, nors ir šiaušias, prie mūsų" (I 47 p.). Šiuos ir taip pat bent ne geriau pagrįstus eschatologinius, psichiatrinius ir mitologinius Jėzaus asmenybės aiškinimo mėginimus perleidžia per gilią ir kartu tvirtai pamatuotą kritiką savo dvitomiame veikale „Jesus Christus" Hilarin Felder (3-as leid., Paderborn 1923), nors ir jis taip pat mažai, kaip ir dvasingame trumpesniame kūrinyje August Reatz („Jesus Christus. Sein Leben, seine Lehre und sein Werk", 2-as leid., Freiburg 1925), parodo visur pačias paskutines neramiai kintančias problemos fazes. Tai yra mažos svarbos, kadangi dar vis galioja Harnacko patarimas: „Paprastasis Biblijos skaitytojas turi ir toliau Evangelijas skaityti, kaip iki šiolei skaitė, nes galų gale ir kritikas negali jų kitaip skaityti. Ką anas laiko jų

ypatingu branduoliu, tą ir šis turi tokiu pripažinti". („Reden und Aufsätze", Giessen 1906, II 17 p.).

Kad Evangelijose mes turime itin patikimus istorinius šaltinius, rimti specialistai daugiau neabejoja. Tiesa, istorinė šv. Jono Evangelijos vertė puolama be perstojo nuo 19-to šimtmečio pradžios. Vienas iš dalyvavusių tame puolime mokslininkų, Otto Schmiedel, reikšmingai prisipažįsta, kad kova buvusi tokia arši todėl, kad su ja esanti susijusi „tuo pačiu laiku ir Kristaus Dievybė" („Die Hauptprobleme der Leben-Jesu-Forschung", 2-as leid., Tübingen 1906, 17 p.). Kas yra laisvas nuo nemokšliškos baimės pakankamai paliudytiems antgamtiniems faktams, negalės neprtpažinti svarumo įrodymams, kuriuos, pav., M. Lepin („La valeur historique du quatrième Evangile", 2 tomai, Paris 1910) teikia istoriniam šv. Jono vaizdavimo tikrumui. Antra vertus, šis mokslininkas jau anksčiau su tuo pačiu pagrindingumu savo knygoje „Jésus Messie et Fils de Dieu, d'après les Evangiles synoptiques" (3-as leid., Paris 1906) parodė, kad Kristaus Dievybė tikrai aiškėja ir iš kitų trijų Evangelijų. Pagaliau net tokie liberališki tyrinėtojai, kaip Bouset. Johannes Weiss ir Kathoff, yra pasižymėję, kad tarp ketvirtos Evangelijos Kristaus vaizdo ir trijų kitų teikiamo vaizdo nėra jokio esminio skirtumo. Loofs („Wer war Jesus Christus?" Halle 1916, 74 p.) daug kur pas šv. Joną randa net „geresnio žinojimo", kaip pas sinoptikus.

Tik niekad neprivalu užmiršti, kad visos Evangelijos yra aplinkybiniai raštai, kuriuose kūrėjai perduoda, kas jau vienos kartos ar dar ilgiau buvo tikima pirmykščių krikščioniškų bendruomenių. Teisin-

gai pabrėžia Karl Adam savo tübingiškėje įžengiamoje paskaitoje („Glaube und Glaubenswissenschaft im Katholizismus", 2-as leid., Rottenburg 1923. 39 p.). kad „;tik objektyvi bažnytinė bendra dvasia, iš kurios Evangelijos kilo", padaro išsprendžiamą kitaip perdaug sunkų uždavinį „iš išmėtytų evangeliškos pirmykščio Kristaus vaizdo tradicijos irų ir skiaučių suvokti ir atvaizduoti pirmykštį Kristaus veidą ir pirmykštę krikščionybę". Taip pat Pierre Batiffol („Orpheus et l'Evangile", Paris 1910, 199 p.) yra priminęs bažnytinio liudijimo būtinumą pilnam evangeliško teksto supratimui ir šia prasme yra išaiškinęs žodžius, kuriuos šv. Augustinas pasakė prieš vieną manichėjietį: „Aš Evangelijos netikėčiau, jei katalikų Bažnyčios autoritetas manęs prie to nelenktų" (Contra epistulam fundamenti 5). Todėl penkto vakaro svarstymai yra šeštojo esmingai papildyti ir patvirtinti.

Šeštą vakarą visų pirma kalbama apie žlungančią katalikiškų tautų kultūrą. Jei tas priekaištas padaromas katalikams, tai beveik visados keliami dalykai, kurie glaudžiausiai ryši su ekonomine galybe. Bet kad paskutiniais šimtmečiais visai ar žymia dalimi protestantiškos tautos buvo ekonomiškai stipresnės, negali būti be niekur nieko religijai priskirta. Rasė ir gyvenamoji vieta čia vaidina tokį pat vaidmenį, kaip kad kultūros skirtumo dalyke tarp protestantų ir katalikų Vokietijoje, kur, be to, valstybinė politika visados buvo palankesnė protestantams. Nežiūrint to, ir protestantai, kaip žinoma, stovi ekonominės įtakos ir dvasinių kultūros turtų atžvilgiu žymiai užpakaliau žydų. Be teisingai sako Harnack savo paskaitose apie krikščionybės esmę, kad jau ir

tas religiją įžeidžia, kas ją vertina sulig jos nuopelnais žemiškajai kultūrai. Ir Gustavo Schmollerio priminimą reikėtų atsiminti, kad „didžiosios kultūros tautos, didieji laikotarpiai ir didieji žmonės“ yra tie, kurie „su didesne jėga„ kaip kiti, stoja tarnauti didžiosioms moralinėms žmonijos idėjoms“, taigi „ekonominėje srityje tie, kurie sugeba teisingesnes institucijas iškovoti ir įgyvendyti“ („Zur Sozial- und Gewerbepolitik der Gegenwart“. Leipzig 1890, 246). Šituo atžvilgiu katalikų Bažnyčia, ir protestantų sprendimu, neturi bijoti bet kokio lyginimo. Bonnos profesorius Karl Sell, pav., pasako, kad ji yra „darbininkams palankiausias tikėjimas“ ir giria ją už tai, kad ji ypač „su didesne žvilgsnio laisve ir platumu“ prieina „vad. socialinius klausmus“, kaip „labiau pagal civilinę teisę sutvarkytas protestantizmas“ („Katholizismus und Protestantismus“, Leipzig 1908, 188 p.).

Mūsų stalo draugijoje ispanas de Pardoval su jo tautą dažnai žyminčiu griežtumu viską grąžina atgal ant giliausio ir todėl paprasčiausio pagrindo. Todėl iš karto nuostabiai skamba jo pasakymas, kad protestantizmas išsilaiko todėl, kad atsisako nuo savo esminių principų. Tiesą pasakius, čia būta ir daug kitų veiksnių. Tačiau negalima neigti, kad nekartą, gelbėdamasis krizėse, protestantizmas prisiartino prie katalikų Bažnyčios. Kaip jau Liuteris ir ypač Melanchthonas dogmatinio susiskaldymo akivaizdoje griebės katalikiškos minties, kad bažnyčia turi nustatyti tikėjimą, taip jubiliejiniame „Süddeutsche Monatshefte“ leidime ketvirto reformacijos šimtmečio sukaktuvių proga (October 1917, 42 p.) Hans Lauerer, mesdamas pilną nusistebėjimo žvilgsnį į katalikišką

„pirmos eilės organizacinį principą“, paklausia: „Kas gi turi apsaugoti liuterystę nuo pragaištingo subyrėjimo į sektas, jai padėti suglausti savo eiles ir paveiklėti, jei ne tikėjimo ir mokymo vienybė?“ Taip pat vokiečių valstybės „Kirchenbund“, tarptautinė „konferencija tikėjimui ir bažnyčios tvarkai“ ir Soederblomo vienijimo pastangos kyla iš kokios nors privalomos tikėjimo taisyklės reikalo. Bet, kaip protestantiškais pagrindais tas reikalas turi būti išspręstas, sunku pasakyti, nes jis yra, sako Johannes Kübel jau anksčiau minėtoje „Süddeutsche Monatshefte“ vietoje (120 p.), „atsiradęs, protestantizmui atsiradus, bet kokį išorinį mokomą autoritetą atmetus“. Ir kitas protestantas, Vestfalijos generalsuperintendentas Zöllner, apsvarstęs dalyką, 1924 m. gegužės mėnesyje „Evangelisch-Lutherische Kirchenzeitung“, prieina, kaip ir mūsų stalo draugija, išvadą: „Vienintelis dalykas, kuris buvo pasiektas, yra tai, kad evangeliškoje bažnyčioje pamažu niekas nebežino, kas gi dabar iš tikro yra Evangelija“.

Taip pat daug protestantų konstatuoja, kad Liuterio nuomonė apie išteisinimą tikėjimu nepalankiai veikia moralinį gyvenimą ir kad į praktiškas pastangas šias pasėkas pašalinti žiūrima kaip į atkritimą į katalikiškas pažiūras. Tiesa, su Liuterio nusiskundimais dėl sąryšio tarp jo išteisinimo mokslo ir papročių nusmukimo (Hartmann Grisar, „Luther“, 3-as leid., Freiburg 1923; II 550 p.) gretinami ir kiti jo išsitarimai, kuriuose jis, rodos, moko, kad žmogus per pasiektą tikėjimu šventumo įsisąmoninimą natūraliai jaučias skatinamas prie gerų darbų. Kaip Joseph Mausbach („Die katholische Moral und ihre Geg-

ner“, 5-as leid., Köln 1921, 155 p. ir toliau) rodo, šis aiškinimas negali būti be trynimosi įterptas į Liuterio minties sistemą. Ar šiaip ar taip, yra tvirtai istoriškai nustatyta, kad laimingiausi protestantizmo bandymai atnaujinti krikščionišką gyvenimą dažnai kitaip būdavo suprantami. Kaip tik kas pamėgindavo, žodžiu ar darbu, pakelti nusmukusį gerų darbų vardą, tuoj užsitraukdavo katalikinimo priekaištą. Taip buvo apie 1700 m. (Gerhard Uhlhorn, „Die christliche Liebestätigkeit“, 2-as leid., Stuttgart 1895, 653 p.), tas pats 19-tame šimtmetyje atsitiko moteriškų diakonijų įsteigėjui Bavarijoje („Allgemeine deutsche Biographie“, XIX 119 p.) ir Alzacijoje (J. B. Kissling, „Der deutsche Protestantismus 1817 bis 1917“, Münster 1917, I 278).

Kaip žinoma, bažnytinio mokslo nustatymas ir gerų darbų skatinimas nėra vieninteliai pavyzdžiai, kur protestantizmas perėmė katalikiškų minčių. Iš dalies romantikos įtaka paaiškinamiems vokiečių protestantų troškimams hierarchinės santvarkos, pavienės išpažinties, mišių, šventųjų garbinimo ir t. t., Kissling jau paminėtame veikale paskiria atskirą skyrių (I 285-310 p.). Patvaresnės įtakos turi maždaug tuo pačiu laiku Anglijoje iš Oxfordo kilęs judėjimas. Abudu tie siekimai ištvėrė iki šių dienų. Robert Hugh Benson, į katalikų tikėjimą perėjęs Canterbury arkivyskupo sūnus, 1907 m. spalių mėnesyje per paskaitą Liverpulyje pareiškė, kad jis, kaipo anglikonas, po savo misinių pamokslų paprastai išklausydavo daugiau išpažinčių, kaip kad būdamas katalikų kunigas. Wiesbadeno „Evangelische Gemeindeblätter“ (1912, 44 Nr.) pastorius Busch po kelionės po ka-

talikišką Schwarzwaldą parašė: „Mums reikia ne vien tik pamaldoms valandų, bet ir priemonių tam. Mums reikia religinės kontempliacijos, paveikslų, kryžių, katedrų, taip, net kunigiškų apdarų ir mistinio prietėmio, bent masei". Su senesniu ritualizmu Anglijoje smarkiai lenktyniuoja, ypač artėjime prie katalikiškos pamaldų formos, nuo 1918 m. vokiečių „Hochkirchliche Vereinigung".

Tolydinis katalikų Bažnyčios pajėgumas žmones iškelti virš paprastųjų kilnaus charakterio aukštybių į didvyriškas šventybes, ryškiai matyti iš oficialių tyrinėjimų, kuriuos veda apeigų kongregacija su dažnai pasaulininkus stebinančiu tikslumu. Jos duomenimis, prieš pat pasaulinį karą iš numirusių nuo 19-to šimtmečio pradžios katalikų keli tūkstančiai kankinių ir apie 160 kitų galėjo pamatuotai pretenduoti į beatifikaciją. Iš to paties laikotarpio 114 kankinių ir 11 kitų jau tada buvo paskelbti palaiminti ar šventi (Konstantin Kempf, „Die Heiligkeit der Kirche im 19. Jahrhundert", 4-tas leid., Einsiedeln 1914). Taip pat Harnack savo „Lehrbuch der Dogmengeschichte" pabaigoje (4-tas leid., Tübingen 1909, III 903) rašo, kad katalikų Bažnyčia „nuolatos duoda šventųjų", kad ji prastą žmoniją pažaboja ir jai labai jautrią sąžinę suteikia... ir sugeba įtikinti, kad jinai yra antgamtinis kūrinys".

Kad greta to praeityje ir dabartyje yra daug apveiktino, gali tokio dvdžio žmonių draugijoje ir nestebinti ir net nuoširdžių nekatalikų yra labai gerai suprantama. Prie ypatingai žymių konvertitų vardų, kuriuos ispanas išvardija mūsų stalo draugijai, gali būti, kaip, pav., B. Kisslingo anksčiau minėtame, pa-

gal geriausius šaltinius parašytame veikale (I 131 p. ir toliau, 366 p. ir toliau, II 207 p. ir toliau), daug pridėta iš vokiečių bažnyčios istorijos, kurių perėjimo į katalikų tikėjimą net eliginiai motyvai visiškai neišaiškina. Kaip tik religijos pakeitimo įvertinimui neabejojamai esminis motyvų tyrimas yra labai apsileidusiai atliktas E. Kochso parašytame premijuotame evangeliškos sąjungos rašte „Uebertritte aus der römisch-katholischen zur evangelischen Kirche im Deutschland während des 19. Jahrhunderts" (Leipzig 1903). Bet teisingai mūsų ispanas atsisako tvirtinti, kad jokiu atveju katalikas negali iš įsitikinimo pereiti į kitą tikėjimą. Ir Vatikano suvažiavimo teologai yra įsakmiai pareiškę, kad jie niekų būdu nenori smerkti žymių katalikų dogmatikų, kurie jau reformacijos laikais mokė, kad žmogui esą galima taip gera valia suklysti, kai jis nepakankamai pergromuluoja įrodymus (Th. Granderath, „Constitutiones dogmaticae Concilii Vaticani", Freiburg 1892, 60 p.).

Po pasaulinio karo sukrėtimų dvasiškas plaukimas į katalikų Bažnyčią susirado naujų formų. Vokietijoje tėvas Gisbert Menge O. F. M. įsteigė Winfriedbundą, kuris turi siekti ir melstis, kad būtų įgyvendyta vienybė tikėjime. Iš Anglijos keliskart buvo surengti pasikalbėjimai tarp vadovaujančių anglikonų ir katalikų, kurie susirinkdavo Malines mieste, kardinolui Mercier pirmininkaujant. Kölno universiteto privatdocentas Paul Honigsheim straipsnyje apie aukklėjimo krizę Vokietijoje („Schriften des Forschungsinstituts für Sozialwissenschaft in Köln" I tomas, išleistas L. v. Wiesės. München 1922), mėgino, truputį per daug apibendrinimas, išaiškinti stiprų atsiverti-

mo judėjimą vidujiniu nepastovumu, kuris dėl laiko aplinkybių pasidaręs skaudžiai jaučiamas. Kaip dabar žmonės, būdami reikalingi ramybės, atsiverčią į katalikybę, taip jie, kitomis aplinkybėmis ir taip pat atsitiktinai, gali tapti pietistais ar bolševikais. Taip pat Marburgo universiteto profesorius Hermelink jau jo paminėtoje knygoje reiškia nuomonę, kad „autoritetingas vadovas", kurio pats sau palikias protestantas neturi, „tokiais reikalais žmones patraukia". Bet, antra vertus, Hermelink mato stiprią verbuojamąją katalikų Bažnyčios jėgą tame, kad ji prieš atomizuojančią protestantizmo „asmeninę kultūrą" stato „religinį bendruomenės jausmą kulte ir savo karitatyvinėse organizacijose" ir vietoje protestantiško objektyvaus pergyvenimo teikia „objektyvią tiesos formą". Dar vieną motyvą Hermelinko liberalprotestantiškas kolega Martynas Rade nurodė 1924 m. lapkričio mėn. savo „Christliche Welt", kada, polemizuodamas su evangeliška sąjunga, parašė, kad dabartinė popiežiaus galybė „stipriai remias tuo, kad laiko sąžinė randa popiežiaus darbuose ir žodžiuose daugiau nuoširdumo ir gilumo, kaip vokiško protestantizmo vadovaujančių sluoksnių darbuose ir žodžiuose".

Kaip žinoma, Vokietijoje jau metų metai kaip daugiau katalikų pereina į protestantizmą, negu protestantų į katalikybę. Bet, kaip statistikas Hermann A. Krose savo „Kirchliches Handbuch" dažnai pabrėžia, šis skaičiaus skirtumas negali būti panaudotas, sprendžiant apie tikėjimų vidujinę vertę. Kadangi katalikiška diasporos sritis yra dukart didesnė už protestantų ir kadangi, be to, daug daugiau diasporinių katalikų gyvena priklausomose padėtyse, negu dias-

poriniai protestantai, tai aišku, kad ekonominiai ir socialiniai motyvai, ypač mišrių jungtuvių atvejais, daug dažniau verčia katalikus, kaip protestantus, keisti savo tikėjimą. Tačiau greta to yra du faktai, kad protestantizmas per priešreliginę propagandą už išstojimą iš Bažnyčios beveik dešimt tiek nustojo, kiek katalikybė, ir kad nuo 1910 m. iki 1923 m. kiek vienam šimtui protestantais tapusių katalikų katalikais tampančių protestantų skaičius pakilo nuo 60 iki 76 (Krose ir Sauren, „Kirchliches Handbuch für das katholische Deutschland" XII, Freiburg 1925, 464 p. ir toliau). Tačiau iš tų katalikams palankesnių skaičių negalima padaryti tokios tvirtos išvados apie katalikų Bažnyčios verbuojamąją galią, kaip iš inteligentų luomų perėjimų į katalikų Bažnyčią Skandinavijoje ir Anglijoje. Nuo 1850 m., kada Anglijoje buvo atnaujinta katalikų hierarchija, į katalikų Bažnyčią perėjo per 600 žmonių iš Oxfordo universiteto, apie 400 iš Cambridge'o universiteto, apie 50 protestantų dvasininkų, apie 460 karininkų, apie 450 didikų.

Septintą vakarą Siemionovas su slaviškų temperamentu gina neginčijamas dvasiškas vertybes, glūdinčias nuo Romos atsiskyrusioje Rytų Bažnyčioje. Bet jam tuoj parodoma, kad Romos katalikų Bažnyčia sugeba atitikti tiek pat rytų, kaip ir vakarų tautų sielos nuotaiką. Ką krikščioniškiems Rytams jų liturgija reiškia, suprantame ir mes geriau nuo to laiko, kaip benediktinai, o Vokietijoje savo plačiu veikimu abatas Ildefonsas Herwegen von Maria-Laach mums naujai atskleidė mūsų lotyniškos liturgijos dvasią ir istoriją.

Tautinei minčiai religijoje, dėl kurios teisumo ir neteisumo po pasaulinio karo taip dažnai buvo aistriai kovota, Otto Zimmermann paskyrė rūpestingą tyrinėjimą („Soll die Religion national sein?" Freiburg 1916). Tiesa, dėl ne tiesioginai nuo Bažnyčios, bet nuo bendros Europos kultūros eigos priklausančios laidos lotyniškoms tautoms iki šiolei teko turėti didžiausios įtakos katalikiškoms gyvenimo formoms. Nors tai nėra kiekvienu atžvilgiu nenaudinga, tačiau katalikas, kaip matyti iš Newmano „Apologia pro vita sua", gali tai daugeliu atžvilgių ir apgailestauti. Bet yra žinomi germaniškų tautų atžvilgiu vykstą pasikeitimai, o kad Roma taip pat yra palanki skaitytis su slaviškuoju elementu, rodo iš Rytų ir Vakarų vis gausiau lankomi unijos kongresai Velehrade. Bažnytinio gyvenimo nusmukimas po atsiskyrimo nuo Romos Rusijoje per visą 19-tą šimtmetį buvo apgailestaujamas, tiek pradžioje Čaadajevo savo garsiuose laiškuose, tiek pabaigoje Vladimiro Solovjovo, kuris savo prancūziškai parašytame rašte „La Russie et l'Eglise universelle" (Paris 1899) su nepaprasta įtikinama galia pareiškė, kad rusų cerkvė be nepriklausančio nuo valstybės viršininko turi būtinai žlugti.

Popiežiaus klausimas, kurį jis tuo iškėlė, gali būti ir egzegetiškai traktuojamas. Moksliški katalikų dogmatikos vadovėliai, kaip maždaug Bernhardo Bartmanno visus kiekvienos pakraipos tyrinėjimus pilniausiai, ir tai ir pasauliniukams prieinama forma, apimąs „Lehrbuch der Dogmatik" (6-tas leid., Freiburg 1923), aiškiai įrodo, jog puolimai prieš tai, kad Kristus įsteigė popiežystę, iš dalies vieni kitus atremia, o nuo likusiųjų gali būti labai gerai apsiginta.

Juos nagrinėti čia pasirinktiems rėmeliams nelabai pritiktų. Prakalboje Moravskis savo skaitytojui pri̇žadėjo, kad nevargins jo ilgu sistemingos apologetikos keliu. Kas norės, galės rasti nuolat papildomą, moksliškai patikimą ir paskatinantį vadovėlį Esserio ir Mausbacho išleistame tritomiame kelių mokslininkų parašytame veikale „Religion, Christentum, Kirche“ arba trumpesnėje Franzo Sawickio knygoje „Die Wahrheit des Christentums“. Visa, kas buvo iškelta per septinto vakaro pasikalbėjimą katalikų Bažnyčios tikrumo naudai, taip pat bylo ir už popiežių pripažinimą, kas ir yra tos Bažnyčios dogma, ir, kaip per paskutinį vakarą buvo įrodyta, yra jai vidujai labai reikalinga dogma.

Kada Pierre Batiffol savo knygoje „L'Eglise naissante et le catholicisme“ (Paris 1908; vokiškas F. X. Seppelto vertimas: „Urkirche und Katholizismus“, Kempten 1910) iškėlė, kad jau Evangelijų krikščionybė rodo esminius katalikų Bažnyčios bruožus, Harnack savo „Theologiche Literaturzeitung“ (1909, 2 Nr.) parašė, kad tai visiškai teisinga. Tik apaštališkojo laikotarpio krikščionybė nutolusi nuo Kristaus krikščionybės. Tas nutolimas pamažu nuėjęs didyn, bet pradžioje jis buvęs toks menkas, kad istorikas ir visai nenusikalstų, jei jo nepamatytų. Labiau įsigilinus, paaiškėją, kad Bažnyčia per pirmus du šimtmečius, „nežiūrint tolydybės (Kontinuität)“, kas trisdešimt metų „esmingai“ keitusis. Kas yra Harnackui ir jo minties draugams „esmingi“ keitimaisi? Savo galutinėje knygoje apie Marcioną (2-as leid., Leipzig 1924) jis nori, iš vienos pusės, įrodyti, kad „katalikiška“ nuo apaštalų laikų Bažnyčia 2-ame

šimtmetyje perėmė iš Marciono pagrindinių minčių ir įrangų, bet, iš antros pusės, laiko galima, kad, ir atbulai, Marcionas iš Romos bendruomenės rūpinimosi visa Bažnyčia „pažino ir išmoko“, kas yra reikalinga Bažnyčiai sukurti. Argi katalikų Bažnyčia esmingai pasikeitė, kad ji, Marciono žygių verčiama, nuodugniau ištyrė ir, naudodamasi jo technika, bet išvengdama jo paklaidos, ryškiau iškėlė tai, kas joje pažintinai ir pirma glūdėjo? Priešingai, tai yra ne kas kita, kaip tik katalikų Bažnyčiai ypatingas gyvenimiškas dogmatinės pažangos pasireiškimas. Tai yra organiškas grūdo išsiplėtojimas pagal Kristaus grūde įstatytus įstatymus. Tiesa, dėl to šiųdienė katalikų Bažnyčia skirias nuo pirmykštės krikščionybės ne mažiau, kaip išaugęs kviečių javas nuo mažyčio grūdelio. Bet kviečių grūdas yra su išaugusiu iš jo kviečių javu esmingai vienas, ir nuo rugių grūdo, nors ir vra į jį panašesnis, esmingai skirias, kaip per šeštą vakarą, aiškinant skirtumą tarp katalikų ir protestantų, su vargiai palenkiamu aiškumu buvo pasakyta.

Harnacko ir jo draugų priešinamasis pripažinti katalikiškuose Evangelijų bruožuose Kristaus Kristybę dings, kaip tik jie prieis prie jos be principiško antgamtinių faktų neigimo. Kaip Harnack galvoja ir paprastai nuo jo priklausąs Friedrich Heiler, kad istorinis Kristus buvęs tik bendruomenės tikėjimu perkurtas į dieviškąjį Bažnyčios Kūrėją, bet paskui priduria: „Istorikas ir psichologas čia stovi prieš mįslę, kuri negali būti išaiškinta ir gudrių gudriausiais spėjimais“ („Der Katholizismus. Seine Idee und seine Erscheinung“, München 1923, 44 p.). Pas Karlą Adamą („Das Wesen des Katholizismus“, Augsburg

1924) galima įsitikinti, kaip iškraipytai Heiler bendrai katalikybę atvaizdavo. Tik ką privestais žodžiais yra tik kita forma prisipažįstama, kad negalima suprasti dievišką Bažnyčios įkūrimą kaip vieną tikėjimą, o ne kaip faktą. Kad ši antgamtės baimė yra moksliškai nepagrįsta, įrodė antro ir penkto vakaro pasikalbėjimai. Ir tai vargiai panašu į ramų žinojimą, bet greičiau panašu į norėjimą, kada Harnack pareiškia: „Mes esame nepaveikiamai įsitikinę,.... kad... negali būti jokių stebuklų" ir „kad jūros audra būtų žodžiu nutildyta, mes netikime ir niekad neti kėsime" („Das Wesen des Christentums", 50 tūkst., Leipzig 1903; 17 p. ir toliau).

Bet taip pat kas yra prisirengęs pripažinti stebuklingus įvykius, jei jie yra pakankamai paliudyti, padarys fatalią metodinę klaidą, jei, pav., reikalaus, kad dogmiškai-istoriški sakramentų mokslo sunkumai būtų įveikti dogmiškai-istoriškai, ir chronologiški priekaištai bibliniams pranešimams būtų būtinai chronologiškai atremti. Žinoma, tai yra ateities mokslo uždaviniai, bet nuo jų išsprendimo sprendimas už arba prieš katalikų Bažnyčios tikrumą negali priklausyti. Tik dvejo yra reikalinga: kad nebūtų jokio aiškaus įrodymo prieš privalomą katalikiško tikėjimo dalyką ir kad katalikų religijos tikimumą, vis tiek kokiu keliu, būtų galima tikrai pažinti. Abudu reikalavimus katalikas teisingai taria esant išpildytus. Mokslui dar nepavyko nurodyti nors vieną galutinį katalikų Bažnyčios tikėjimo sprendimą kaipo klaidingą, nors Vatikano suvažiavimas įsakmiai pasisakė dėl visų apibrėžtų dogmų pirmykštės reikšmės. Priešingai, mokslas net ir tuos Bažnyčios sprendimus, kur

buvo paskelbti ne kaipo neklaidingi (ir kartais, pav., Galiliejaus atsitikimu, buvo klaidingi), tiekt daug kitų atsitikimų, po smarkių puolimų turėjo pripažinti esant teisingus, taip kad Harnack katalikų Bažnyčiai duoda šitokią atestaciją: „Atsižvelgiant į klaidas ir nežmonišką skubotumą modernininkų žygiuose, ne visados yra nepalaima, kad ji (Bažnyčia. *Vert.*) juos varžo" (a. a. Q. 154 p.). Antras reikalavimas, kad būtų įrodyta, jog religija yra tikėtina, gali ir nebūti įvykdytas dėl atskirų dogmų (kaip maža žmonių turėtų tam gabumo, laiko ir palinkimo!), bet, kaip tik, pasvarsčius, kaip kad mūsų stalo draugija tai daro arba kaip nors kitaip, katalikų Bažnyčia, paimta kaipo visuma, pasirodo esanti tikroji religija, tikslas jau yra pasiektas. Kadangi tikra religija negali įpareigoti tikėti klaidingą tikėjimo dalyką, tai įsitikinime, kad katalikų Bažnyčia yra tikroji, glūdi ir jos dogmų tiesos laidas. Įrodymų atskiriems Bažnyčios mokslo dalykams netrūksta, jie gali būti naudingi psichologiškai, bet logiškai jie nėra būtini. Jei jų išsižadėti yra „proto auka", tai ji nėra pažeminanti auka, bet garbingas mūsų norų pritaikymas prie mūsų galėjimo, taigi moralinis veiksmas.

Katalikų Bažnyčia beveik per 2000 metų, nežiūrint jos aukštų moralinio įstatymo reikalavimų ir dažnai ydingų jos išsiplatinimo metodų, nežiūrint kruvinų persekiojimų ar biurokratiškos priespaudos daugelyje valstybių, nežiūrint nesuskaitomų moksliškų puolimų prieš jos mokslą ir nežiūrint supasaulėjimo ir susilpnėjimo pasauliniukuose ir dvasininkuose iki aukščiausių viršūnių — nežlugo, kaip dažnai buvo tikėtasi ir pranašauta. Ji, priešingai, nors ir buvo ne-

žmoniškai kliudoma platintis įvairiose rasėse ir įvairiausiuose kultūros laipsniuose, taip išaugo ir visais šimtmečiais tiek daug didvyriškai šventų vyrų ir moterų iš kiekvieno luomo davė, jog žmogus esi priverstas daryti išvadą, kad ji išvidine ir išorine gyvybine jėga pralenkia visas kitas religijas. Bet mintis, kad klaidinga sistema istoriškai taip puikiai galėtų išsisaugoti, kaip jokia kita sistema, arba kad Dievas religijoje, vadinas, švenčiausiame žemės gyvenimo pakilime prie jo, leido ne tiesai, bet paklydimui atšvęsti šlovingą triumfą, yra neįmanoma. Tuo katalikas juo stipriau įsitikina, juo labiau be prietarų į save ir aplink save pažiūri, juo ištikimiau laikos Kristaus žodžio, kad tas Jo mokslo tiesą gali pažinti, kas pagal tą mokslą gyvena (Jonas 7,17), ir juo karščiau prašo Dievą, Šviesos Tėvą, kad suteiktų šviesos ir jėgos šitame svarbiausiame visų svarbiausiųjų klausimų. ir šitaip, viltingai kildamas ir baugiai klupdamas, bėgdamas iš pasaulio ir likdamasis pasaulyje, per garbingą nusižeminimą ir kantrią meilę, žmogus vis daugiau ir daugiau patirs palaiminamą tikrai katalikiško gyvenimo pilnį, kurį giliai ir nuotaikingai atvaizdavo Peter Lippert („Das Wesen des Katholischen Menschen", München 1923).

Kaina Lt. 6,50

5,-